

GAEKWAD'S ORIENTAL SERIES

Edited under the supervision of
the Curator of State Libraries,
Baroda.

मह श्रीवस्तुपाल मह श्रीललितादेवी मह श्रीवेजलदेवी
Photo of the images of Vastupala and his two wives in Vastupala's
temple on Mount Abu

श्रीवस्तुपालविरचितं

नरनारायणानन्दमहाकाव्यम्

NARANĀRĀYANĀNANDA

OF

VASTUPĀLA

EDITED WITH INTRODUCTION AND APPENDICES

BY

C. D. DALAL M. A.,

Librarian, Central Library,

AND

R. ANANTAKRISHNA SHASTRY,

Shastri, Central Library

S. S. K. J.

YAS

PUBLISHED UNDER THE AUTHORITY OF THE GOVERNMENT OF
HIS HIGHNESS THE MAHARAJA GAIKWAD OF BARODA.

CENTRAL LIBRARY

BARODA.

1916.

उडास्वद्विष्विद्यालयमयमनसः कौविदेन्द्रा पितन्त्रा
मन्त्री यद्वाञ्छलियो विनयनतशिरा याचते वस्तुपालः ।
अस्पप्रज्ञाप्रयोधादपि सपदि मया कल्पितेऽस्मिन्प्रबन्धे
भूयो भूयोऽपि यूयं जनयत नयतक्षेपतो दोषमोषम् ॥

Published by Janardan Sakharam Kudalkar, M A., LL. B., Curator of State Libraries,
Baroda, for the Baroda Government, and Printed by Manlal Icharam Desai, at
the Gujarati Printing Press, No. 8, Sassoon Buildings,
Circle, Fort, Bombay.

Price Rs. 1-4-0.

INTRODUCTION

पीयूषादपि पेशला. शशवरज्योत्स्नाकलापादपि
स्वच्छा नूतनचूतमञ्जरिभरादप्युद्धसत्सौरभा. ।
वाग्देवीमुखसामसूक्तविशदोद्गारादपि प्राञ्जल.
केश न प्रथयन्ति चेतसि मुद श्रीवस्तुपालोक्तय ॥

The author of this second work in the Gaekwad's Oriental Series is Vastu pāla, who with his valour and statesmanship extended and strengthened the power of King Viradhavala of Dholka. He is, however, better known to us by his numerous public works and especially the temples on Mount Ābu. His tolerance and cosmopolitanism are proverbial. He favoured all creeds and sects and even built mosques for Mahomedans who were at that time hated as Mlecchas¹. We have got contemporary records of his deeds of valour and charity and of works of public utility. Besides the various prasastis and inscriptions, and prabandhas in the *Prabandhachintāmani* and *Chaturvṃśati prabandha*, the glories of his deeds are sung by Somesvara in his *Kīrtikaumudī* and by Anusīṅha in his *Sukruasankīrtana*. Bālachandra, the expenses of whose installation as an Āchārya were defrayed by Vastupāla, composed after his death *Vasantavilāsa*, a Mahābhāgya at the request of Vastupāla's son Jatra-sīṅha. A good deal of valuable information about his career is collected in Jinaharsha's *Vastupālacharitra*.

Vastupāla's life can be viewed from four different stand-points — (1) as a minister (2) as a warrior, (3) as a philanthropist and builder of public places and temples (4) as a patron of poets and himself a poet. The first three points will be dealt with in the introductions to the *Hammīramadamardana* and *Vasantavilāsa*. Here we shall see it only from the last view-point.

1 The following from क्लृपावल्सङ्कीर्तन in तीर्थकल्प of Jinaprabha composed in Samvat 1885 will illustrate his cosmopolitan nature.

लक्ष्मेक सपाद जिनविभ्याना कारितम् । अष्टादश कोटय पणवतिर्लक्षा. श्रीशत्रुघ्नयतीर्थे द्रविण
व्ययितम् । द्वादश कोटयोऽनीतिलक्षा श्रीउज्जवते । द्वादशकोट्येऽधिपञ्चाशलक्षा अर्जुदशितरे दुर्णिगवसत्याम् ।
नवशतानि चतुरशीतिश्च पौषपगाल्ख कारिता. । पञ्चशतानि दन्तमथसिंहासनानां पञ्चशतानि पञ्चोत्तराणि
समवसरणानां जादरमयानाम् । ब्रह्मशाला सप्तशतानि, सप्तशतानि सनाकाराणा, सप्तशती तपस्विक्कापालिकम
ठानाम् । सर्वेषां भोजननिर्वापादिदान कृतम् । त्रिशच्छतानि द्रुघुत्तराणि माहेश्वरायतनानां, त्रयोदशशतानि चतु
वत्तराणि शिखरबद्धनैमग्रासादानां, त्रयोविंशति शतानि जीर्णचैत्योद्गारणाम् । अष्टादशकोटिसुवर्णव्ययं सरस्वती
भाण्डागाराणां स्थानये भरण कृतम् । पञ्चशती ब्राह्मणाना वेदपाठ करोति स्म । वर्षमध्ये सङ्घपूजायितयम् ।
पञ्चदशशती भ्रमणानां एष्टे नित्य विहरति स्म । तटिकनार्पेटिकानां सहस्र साधिक प्रत्यहममुहुः । त्रयोदश
तीर्थयात्रा सङ्घपतीभूय कृता । तत्र प्रथमयात्राया चत्वारि सहस्राणि पञ्चशतानि शकटानां सशय्यापालकाना,

Vasantapāla the poetic name of Vastupāla It will be seen from the author's colophon at the end of each canto of this poem that it bears the name Vasantapāla instead of Vastupāla The author himself makes it clear on this point that he got this name from Harihara, Somesvara and other poets¹ Bālachandra has called his life of Vastupāla *Vasantavilāsa*

The subject of the present work The present work, which is a Mahākāvya in 16 cantos, describes the friendship of Arjuna and Kṛṣṇa, their rambles on Mount Girnar and the consequent abduction of Subhadrā by Arjuna The subject-matter is very scanty as the greater part of the poem is taken up by the conventional poetical descriptions such as that of the city, the people, the king and his court, the rise of the sun and the moon and gathering of flowers The reader will find that Māgha's *Sisupālavadhā* seems to have been the author's model The poem seems to have established itself among the poetic world, as the 7th verse of its 1st canto is quoted in Jahlana's *Sūktimuktāvalī* One more verse is to be found in the *Kavikalpatā* of Amara,² the celebrated author of the *Bālabhārata* Narendraprabha referring to the poetical skill of our author in the *Alanakaramahodadhī* says that Vastupāla's poetical skill is such as even renders tender the language of Vyāsa³ This is most probably a reference to the present work, as its subject matter is taken from the *Mahābhārata*

The date of composition In the last canto of this poem, the author says that his first outburst of poetry took the form of a hymn in the praise of

सप्तशती मुखामनानाम्, अष्टादशशती वाहिनीनाम्, एकात्रविंशति शतानि श्रीकरीणाम्, एकविंशति शतानि श्वेताम्बराणाम्, एकादशशती दिगम्बराणां, चत्वारि शतानि साद्वीनि जेनगायनानां, नवविंशच्छती बन्दिज नानाम् । चतुरशीतिस्तडागा मुद्गा । चतु शती चतु पष्टयधिका वापीनां, पापाणमयानि द्वात्रिंशद्गुणाणि, दन्त मयजेनरयानां चतुर्विंशति, विंशं शत शान्घटितानाम् । सरस्वतीरुण्डाभरणादीनि चतुर्विंशतिर्विधदानि श्रीवष्टु पालस्य । चतु षष्टिर्मसीतय कारिता । दक्षिणस्या शीपर्वत यावत्, पश्चिमावां प्रभास यावत्, उत्तरस्यां केदार यावत्, पूर्वस्यां धाराणसीं यान्त, तयो कीर्तनानि । सर्गत्रेण नीणि कोटिशतानि चतुर्दशलशा अष्ट दशसहस्राणि अष्टशतानि लोष्टिङ्गित्तियोनानि द्रव्यव्यय । त्रिपण्यारान् सद्गामे जैत्रपन गृहीतम् ।

- (1) कीर्त्यां सौरभसासाम्भुमन सन्दोहसन्दोहहृत्कान्त्या पाति वसन्तमन्वद्मसावित्यर्पितार्थक्रमम् ।
ख्यात प्राप वसन्तपाल इति यो नामाद्वितीय मुदा विद्वद्भिः परिकल्पित हरिहरश्रीसोमशर्मादिभिः ॥
नरनारायणानन्द \VI 38
- (2) शू स्थितरस्कारशरभारधर पुर । आर वैरमरस्मेरवीरवारहर पर ॥

कविकल्पता—श्लेषसिद्धिप्रदान & नरनारायणानन्द \XIV 16

- (०) त्यागा कुङ्कुलयन्ति कल्पवित्पितृव्यगक्रियापाटव काम काव्यकलापि कोमलयति द्वैपायनीय वच ।
बुद्धिर्दिक्रुपते च यस्य धियणां चाणक्यचिन्तामणे सोऽय कस्य न वस्तुपालसचिचोत्त प्रशसास्यदम् ॥
अलङ्कारमहोदधि ॥ १२ ॥

Âdisvara on the Śatrunjaya Hill ¹ This hymn was composed by Vastupāla on the occasion of his first great pilgrimage which, as the author of the *Prabandha-chintāmani* says, took place in Samvat 1277 ² As Jinaharsha's *Vastupāla-charitra* makes him to recite the 9th verse of that hymn before Âdinātha, and as there is no reference in the last canto to the building of temples on Mts. Âbu and Girnār in Samvat 1287 and 1288, we can place the date between Samvat 1277 and 1287

Vastupāla, a man of letters ³—Himself a poet, Vastupāla was possessed of critical faculties to detect and remove the defects from others' poems ⁴ He always appreciated and admired good poetry ⁵ and it was only due to this that Harihara was received at the Court of Dholka with honour in spite of the jealousy of Someśvara He established three great libraries at the great cost of 18 crores The story of the tact with which Harihara's ms. of *Natshadhīya* was copied out and put into his library shows how anxious he was to collect mss. and that his library contained all important works ⁶ Mānūyachandra, the author of *Kāvya-prakāśasanketa* was ordered to be given mss. of all religious works from

(1) श्रीशत्रुघ्नपौत्रशेखररमणे श्रीनाभिसुनुप्रभो पीत्वा वक्त्रमुघासुदीक्षितिसुधामाकण्ठमुत्कण्ठया ।
व्यात वन् कवितां नितान्तमुदित सद्यस्तदुद्धारवत् तस्यैवादिजिनेश्वरस्य जनवामाम स्तव यो नवम् ॥

नन्दारायणानन्द \ VI 39

(2) अथ सवत् १२७७ वर्षे सरस्वतीकण्ठामरणलघुमोञ्जराजमहाकविमहामात्यश्रीवस्तुपालेन महा
यात्रा प्रारभे ।

प्रबन्धचिन्तामणि p 254

(3) वैदुष्य विपताश्रय श्रितवति श्रीहेमचन्द्रे दिव श्रीमह्लादनमन्तरेण विरत विश्वोपकारव्रतम् ।
दृष्ट्वा तद्दुष्पमत्र मन्त्रिसुकुटे श्रीवस्तुपाले कविस्तत्कीर्तित्स्तुतिकैववादिदि मुदासुद्गारमारब्धवान् ॥

सोमेश्वर—सुरभोःसव XV 52

(4) सत्कविकाव्यशरीरे दुष्यदगददोषमोषणैकमिपक् । श्रीवस्तुपालसचिव सहृदयचूडामणिर्जयति ॥
सोमेश्वर—उल्लाषराघव II

He praised the poetry of Someśvara and Harihara as follows

विबुधवर्गनिर्गर्हन्नुता चोलुक्थचत्रवर्त्तिसचिवेन श्रीवस्तुपालेन सूतमुदीरितम् ।

यस्यास्ते मुत्तपङ्कजे मुखमूचा वेद स्मृतीर्वेद पञ्चेता सप्रणि यस्य यस्य रसना सूते च दृष्टामृतम् ।

राजान श्रियमर्नयन्ति महतीं यत्पूजया गूर्नरा कर्तुं तस्य गुणस्तुतिं जगति क सोमेश्वरस्यैश्वर ॥

सोमेश्वर—उल्लाषराघव I 8

मुधा मधु मुधा सीधु मुधा सोऽपि मुधास । आस्वादित मनोहारि यदि हारिहर वच ॥

(5) श्रीशारदैवसुदन हृदयालव के नो सन्ति हन्त सकलासु कलासु निष्णा ।
ताहम्परस्य ददसे न कवित्वतत्त्ववोधाय बुद्धिविमवस्तु न यस्तुपालात् ॥

उदयप्रभ—धर्माशुदय XV 64

(6) See हरिहरप्रबन्ध in चतुर्विंशतिप्रबन्ध

his library ¹ He not only appreciated the divine muse, but also requested others to write religious and literary works for his instruction and delectation The *Kathāratnasagara* of Narachaudrasūri in 15 tarangas² and *Alankāramahodadhī* of his pupil Narendraprabha in 8 chapters³ were composed in this way

Vastupāla quoted in anthologies Jahlana in his *Sūktimuktāvalī* has quoted three verses of Vastupāla ⁴ One of these occurs as the 7th stanza of the first canto of the present work ⁵ The other two cannot be traced The *Śārngadhara-paddhati* too quotes one verse of Vastupāla which is already found in Jahlana's *Sūktimuktāvalī* ⁶ It appears from *Ullāgha Rāghava* of Somesvara that Vastupāla was fond of composing Sūktis.⁷ Some of these will be found collected in Appendix II from the *Prabandhachintamani*, *Chaturvīṅśati-prabandha* and *Vastupālacharitra* of Jinaharsha It would thus appear that Vastupāla's fame as a poet was not restricted to Gujarat, but also extended so far and wide as to attract the authors of the *Sūktimuktāvalī* and *Śārngadhara-paddhati* to include his verses in their collections

(1) See Appendix III p 76

(2) अन्येषुर्मन्त्रितो मौलौ निधाय करकुङ्कुलम् । तेन विशपित श्रीमान् नरचन्द्रो मुनीश्वर ॥ ८ ॥
युष्मानि स्वकरमुजस्य शिरसि न्यस्तस्य माहात्म्यत प्राप्त जम्भजितोऽपि दुर्लभतर सङ्घाधिपत्य मया ।
धर्मस्थानगतानि दानविधयस्ते ते च सन्तनिर चेत सम्प्रति जैनशासनकया श्रोतु समुत्कण्ठते ॥ ९ ॥
इत्यभ्यर्थनया चकुर्वन्नुपालस्य मन्त्रिण । नरचन्द्रमुनीन्द्रास्ते श्रीकृपाखनगागरम् ॥ १० ॥

(3) अन्येषुर्मन्त्रितो मौलौ निधाय करकुङ्कुलम् । तेन विशपित श्रीमान् नरचन्द्रमुनीश्वर ॥ १६ ॥
केचिद्विस्तरदुस्तपस्त्वदितरे सङ्घेऽपि दुर्लभतया सन्त्यन्ये सकलामिधेयविकला द्वेषावसेया परे ।
इत्य काव्यरहस्यनिर्णयग्रहिर्भूते प्रभूतैरपि ग्रन्थे श्रोत्रगते कदर्थितमिदं काम मदीय मन ॥ १७ ॥
तन्मे नातिसविस्तर वक्त्रलासर्वस्वगर्वोद्गुर शास्त्र ब्रूत किमप्यनन्यसदृश बोधाय दुर्मेधसाम् ॥ १८ ॥
इत्यभ्यर्थनया प्रतीतमनस श्रीवस्तुपालस्य ते श्रीमन्तो नरचन्द्रवृत्तिरिख साहित्यतत्त्व जगु ॥ १९ ॥
तेषा निदेशादय सद्गुरुणा श्रीवस्तुपालस्य मुदे तदेतत् ।

चकार लिप्यधरसन्निविष्ट सृजितेन्द्रप्रभनामधेय ॥ २० ॥

(4) सम्प्रति न कल्पतरवो न सिद्धयो नापि देवता वरदा ।
जलद त्वपि विश्राम्यति सृष्टिरिय भुवनकोशस्य ॥
यत्रोन्मुख चातनमब्दवृन्दभ्रमेण सौषुप्तियतधूपधूमे ।
वेत्स्यताकापयुहीतमुक्त्वनमोनदीविन्दुभिरेति वृत्तिम् ॥
अथा न यदि नि शङ्कयङ्कसङ्कुलितो भवेत् ।
तत कुतस्ते धीरिय धुर्वता व्य कतामियम् ॥

(5) यत्रोन्मुखम् (6) सम्प्रति न कल्पतरवो No 766

(7) अमोचसम्भवमुठा वक्त्राम्भोजेऽस्ति वस्तुपालस्य ।
यद्वीणारणितानि श्रूयन्ते सृष्टिदग्भेन ॥ 8 th Act

Vastupāla, a poet References to Vastupāla as a poet are not difficult to find Vastupāla is called the godson of Sarasvatī ¹ He himself has used this title in the present work ² In one of the prasastis of his temples on Mount Girnar, he is called the recognized son of the Goddess of Learning Kāvīkunjara and Kāvīchakravartī are his other *birudas* In the prasasti of the temple on Mount Ābu, Somesvara calls him the best among poets and says that he never steals ideas of others in his literary composition ³ In the *Alankāramahodadhī* it is stated that Vastupāla alone has got reputation in poetical method ⁴ Merutunga in his *Prabandhachintāmani* applies the epithet of Mahākavi to Vastupāla, and quotes some Śūktis of our poet which, he says, are the compositions of the great poet Vastupāla himself ⁵

Vastupāla as a patron of poets The extent of his donations to poets was so great that he was called *Laghu Bhojarāja* The prabandhas given in the Appendix III amply illustrate his great liberality towards poets He patronized Somesvara, ⁶ Hanūhara, Anisūha, and enriched Dāmodara, Nānāka, Jayadeva, Madana, Veekala, Krishnasūha, Saṅkaraswāmi and many other poets and bards who entertained him with their poetry Somesvara not only got a Śāsana but he was now and then favoured with very liberal donations He composed *Kīrtikaumudī* in praise of his patron, and in his other works too he has immortalized Vastupāla No work is known to have

(1) धर्मस्तु सरस्वत्या , शारदाप्रतिपद्मापत्येन Girnar Inscription

बलुपाल्यसोवीती सत्यं वाग्देवतासुतो । एको दानस्वभावोऽभूद्भुवोरन्यया कथम् ॥

कीर्तिकौमुदी I 29

(2) नरनारायणानन्दो नाम बन्दो मुदाभिदम् । तेने तेन महानाव्यं वाग्देवीधर्मस्तुता ॥

नरनारायणानन्द XVI 40

(3) विरचयति यस्तुपालस्तुल्यसचिवेषु कवियु च प्रवर ।

न कदाचिदर्धहरण श्रीवरणे काव्यररणे वा ॥ १४ ॥

(4) केचित्तामिहालंशलापितपदव्युत्पादिन केचन

प्रत्यग्रप्रतिभावभातमणितिव्युत्पत्तिपैहसिना ।

वेदग्नीं दधते रसेष्वपि सदा सवाभिसारोत्पणा

काव्यस्थाप्यनि यस्तुपालसचिवस्यैव प्रतिष्ठा पुन ॥

अलङ्कारमहोदधि 15

(5) इत्यादीनि श्रीवस्तुपालमहावचे स्वयङ्गतान्ममूनि ।

प्रबोधचिन्तामणि p 26०

6 Hanūhara is praised by सोमेश्वर as under—

स्ववासनाकेन यो वाचा पात्रं शास्त्र्यपरतन् कवीन् । स्वयं हरिहर सोऽभूत् कवीनां पात्रशासन ॥

कीर्तिकौमुदी I 25

been written by Hanbara Ansinha sang the good deeds of his patron in his *Sukritasankirtana* and got a Śisana Nothing is known of other poets Śankaraswami may be probably the Sankarâchârya of Dwârka of the time

The manuscript material—The present edition is based on the single ms of the poem hitherto known, from the Bhandar of the Sangha in Phofaha Vâdî at Pattan It is a very beautifully written paper ms dated Samvat 1477 and is uniformly correct A few grammatical and metrical irregularities will be found in the poem, but in the absence of another ms we cannot say whether they are of the original writer or of scribes The author himself with all humility requests the learned world to correct the faults which may have occurred in the present poem either through want of proper knowledge or haste ¹ The ms consists of 25 leaves with 15 lines on a page The scribe's colophon runs as follows —

सवन् १४७७ वर्षे मार्गशीर्षेदि १४ चतुर्दश्या बुधे लिखिता ॥ * ॥ श्री ॥ * ॥

The following is added, after this, in a different hand, showing that the ms was purchased by the owner from the scribe for the religious merits of his mother —

श्रीपार्श्वे श्रेयसे भूयाद्भवता भवतान्तिभिन् ।
 यत्सेया वत्सपत्नीव दत्ते चित्तेपित फलम् ॥ १ ॥
 अस्ति स्वस्तिपदं लक्ष्म्या स्वस्तिरस्वारकावम् ।
 * वटली नाम नगर नगरद्वल्लुवदालयम् ॥ २ ॥
 वत्रामुद्गात्त्रिभुक्श्रेष्ठी प्राग्वाटशातिमण्डनम् ।
 सूरारय आद्यधर्मधर्मैर्ममैतमानस ॥ ३ ॥
 रूपिणीति प्रिया तस्य पुत्रा सोमादयोऽभवन् ।
 गुणप्रपञ्चरचिराः पञ्च पञ्चानना इव ॥ ४ ॥
 नरनारायणान दवाव्य तेन यदास्विना ।
 स्वमातृश्रेयसे श्रेयो निजद्रव्येण लेखितम् ॥ ५ ॥

शुभ भवतु ॥ श्री ॥ स० १४७९ वर्षे वटलीप्रामशमिगा०सोमाकेन स्वमातृश्रेयसे नरनारा-
 यणानन्ददात्र्यपुलिका लेखिता ॥ श्री ॥ ग्रन्थाम १२५०.

(1) उद्गात्त्रिभुक्श्रेष्ठी नाम नगर नगरद्वल्लुवदालयम् ।
 मन्त्री वत्सपत्नीव दत्ते चित्तेपित फलम् ।
 अस्ति स्वस्तिपदं लक्ष्म्या स्वस्तिरस्वारकावम् ।
 भूया भूयोऽपि यदं जनरा नरानन्दो दोरमोरम् ॥

CONTENTS.

	Page
Introduction	v-x
TEXT	
Canto. I. पुरवृषवर्णनम्	१.
” II. समावर्णनम्	४.
” III. नरनारायणस्तम्भवर्णनम्	७.
” IV. ऋतुवर्णनम्	११.
” V. चन्द्रोदयवर्णनम्	१५.
” VI. छरापानछरतवर्णनम्	१९.
” VII. स्योदयवर्णनम्	२३.
” VIII. निवासनिवेशवर्णनम्	२६.
” IX. पुष्पावचयप्रपञ्चः	३०.
” X. छमद्रावर्णनम्	३३.
” XI. दृत्तिकानोदनम्	३७.
” XII. छमद्राहरणम्	४१.
” XIII. सद्गुणकलिसङ्कलनम्	४७.
” XIV. भङ्गुनावर्णनम्	५२.
” XV. विवाहवर्णनम्	५५.
” XVI. प्रशस्तिप्रपञ्चः	५८.
APPENDICES.	
I. आदीश्वरमनोत्थमयं स्तोत्रम्	६३.
II. श्रीवस्तुपालस्तोत्रयः	६५.
III. श्रीवस्तुपालकीर्त्तिदानप्रबन्धाः—	
(1) उपदेशतरङ्गिणीतः	६७.
(2) प्रबन्धचिन्तामणितः	७१.
(3) जिनद्वयवस्तुपालचरित्रतः	७२.
(4) राजशेखरकृतचतुर्विंशतिप्रबन्धात्	८०.
Index	१-१२
Corrigenda	१२
Photo of Vastupāla's image in Tejpāla's temple on Mt. Ābu	facing title page

श्रीगूर्जेश्वरमहामात्यश्रीवस्तुपालविरचितं

नरनारायणानन्दमहाकाव्यम् ।

प्रथमः सर्गः

आस्ते पुरी शक्रपुरीव मध्ये चारांनिघेर्द्धारवती प्रतीता ।
शोणाश्मवेदसांशुदलत्तमिस्रा या दुर्गभूमीव बभौ दिनस्य ॥ १ ॥
ज्यौत्स्लीषु नृत्यानि तनोति रङ्गत्तरङ्गपाणिर्दयितो नदीनाम् ।
यन्मध्यचन्द्रोपलनद्धसौधसुधाधुनीनामिव सङ्गमेन ॥ २ ॥
एत्य प्रतीचीं मणिचैत्यकुम्भान्यत्राङ्गनानां च मुखानि वीक्ष्य ।
द्विया पयोधौ पततः प्रपन्नस्तानी विभाधीशविभावरीशौ ॥ ३ ॥
नभोनदीस्पर्शवता पताकाक्षलेन चैत्यानि चलेन यत्र ।
तापं हरन्ति शुमणेरिचोचैः कलङ्कमिन्दोरिव मार्जयन्ति ॥ ४ ॥
इतस्ततोऽपि प्रसरन्ति शुभ्रा यस्यां समीरोर्मिहताः पताकाः ।
चैत्येषु धूपाशुरुधूमवीचीं मालिन्यभीता इव बधयन्त्यः ॥ ५ ॥
यत्रोन्मुखं चातकवृन्दमब्दभ्रमेण चैत्योत्थितधूपधूमे ।
वेल्लत्पताकाग्रहीतमुक्तनभोनदीबिन्दुभिरेति तृप्तिम् ॥ ६ ॥
अनारतं दानरतैरतीव यस्यां वितीर्णेषु विवेकिवर्गैः ।
जना न जानन्ति निजेषु सङ्ख्यां धनेषु तारागणवेदिनोऽपि ॥ ७ ॥
आजन्मदुःस्था इव कल्पवृक्षं वीक्ष्यागतं याचकमेकमेव ।
सौजन्यभाजोऽपि जना यदन्तर्मिथो विगृह्णन्ति गृहाय नेतुम् ॥ ८ ॥
दातापि चिन्तामणिकामधेनुकल्पद्रुवर्गं सुमनःसु सिन्धुः ।
दानैर्जितो यत्र जनस्य पादौ मुक्ताफलैरञ्जति वीचिनुद्धैः ॥ ९ ॥
अलङ्कृता नायकसन्निभेन यस्यां महीपालनिकेतनेन ।

द्विभाम्बितिः स्ताटिकाभिसिञ्चन्ना विभाषि हाग्न्यगिवाटपद्भिः ॥ १० ॥
 गण्टापथं कुम्भिभयतामदाम्बुच्छटादिकं यत्र विभूषयन्ति ।
 अभ्यन्तरापिन्तुददभ्ययारकारापदेशाः कृत्स्नमोपपाराः ॥ ११ ॥
 मदाम्बुना भूषणभूमजातैः शीतं मदा मित्तुजलानिलेन ।
 जनाभिमर्दनं मदापि घर्मो यत्रेति फाल्गुप्रयमेकपालम् ॥ १२ ॥
 यनीन्द्रतीव्रव्रनपाययेन मुहुर्मनोवृत्त्यन्विताऽपि यत्र ।
 जायापतिभ्रमरमाट्टिट्टिषागृपट्टय्य पुनर्नयः न्यान् ॥ १३ ॥
 उरःपुरं लोलद्वयामुरोऽङ्कुम्भद्वयेन स्मरयायनान्याम् ।
 अकारि शृङ्गाररसस्य यस्यां रसेषु स्तास्यज्यपदाभिरपेक्ष ॥ १४ ॥
 जायापतीनामतिरूपभामा दासापिते फानरती यदन्तः ।
 पुरःप्रतिच्छन्दमिषेण मेयां नित्यं विपत्तः स्फटिकायनीषु ॥ १५ ॥
 अहर्द्वयं मशस्तु रत्नदीपयिष्योतत्स्योदरकन्दरेषु ।
 मुग्धाङ्गनानां घनभूषणमध्यान्तग्रपां यत्र रते भित्ति ॥ १६ ॥
 अन्ननिषेधं निरुते गुल्फां प्रपास्तृशो दर्पणदर्शनेषु ।
 यस्यामयष्टम्भनिभेन रत्नस्तम्भेषु पश्यन्ति मुग्धानि घष्यः ॥ १७ ॥
 यस्यां निशि शौद्रगृहाधिकरुद्रश्रीवर्गशोकेन्दुसभाप्रयत्ती ।
 यत्ते विधुर्व्यामनि हास्यपात्रनटश्रियं लाञ्छनवर्णनेन ॥ १८ ॥
 नक्तं शशाङ्गोपलकुट्टिमेषु यस्यामुद्गनि प्रतिविम्बितानि ।
 पुष्पन्धयाः पुष्पधिया धयन्तः सुधामरन्दसुदमुदहन्ते ॥ १९ ॥
 यस्यां परग्रीं परधैभयं च विदन्ति मन्तस्तृणतोऽपि लीनम् ।
 तृणेन भुक्तोत्तरशौच्यकर्णरूपदृयनाथैरपि किञ्चन स्यात् ॥ २० ॥
 यस्यां मणिश्रेणिपिनद्धसौपतिकवा निधियेषु तमःस्तु प्रभ्यत् ।
 पतिव्रतानामपतिव्रतानामप्यस्ति भेदो यदि दृष्टिकारैः ॥ २१ ॥
 रोदित्यसां चापलदृपणेन दामोव यस्यां गुणयन्त्रिता श्रीः ।
 उत्तालवालश्रुतिनोऽङ्कारमुक्ताश्रुभिर्द्वारि विशारदानाम् ॥ २२ ॥
 यस्यां रहस्तुद्गृहाग्रभागकृतस्त्रितीनां कथितुं कवीनाम् ।
 गुरुः सुराणामपि किञ्चिदन्तेयासित्वमायाति विपदिलामी ॥ २३ ॥
 लीलासमुद्गृह्णितसागरोऽपि निर्पानवार्ताकृत्सुमासवोऽपि ।
 यत्रातिमन्दस्तृणमप्ययन्यां चातोऽपि नोत्पाटयते भिषेय ॥ २४ ॥
 साक्षादपि क्षमापनितेषु कोऽपि नैव क्षिपत्याभरणेषु पाणिम् ।

प्राज्यप्रजाङ्घ्रिक्रमणैरमूनि क्रमेण रेणुत्वमयन्ति यत्र ॥ २५ ॥
 तस्यां प्रभुविष्णुरभूदमित्रलतादवो यादवमौलिरत्नम् ।
 लक्ष्मीकृत्नः सर्वदिगीशलक्ष्मीलीलाकटाक्षैरिव कृष्णकान्तिः ॥ २६ ॥
 कौमोदकीनन्दकशाङ्कचक्रैश्चिरं चतुर्दिग्जयिभिश्चतुर्भिः ।
 यस्योत्तमर्णव चतुर्भुजस्य शुद्धे विभूतिं चतुरङ्गसेना ॥ २७ ॥
 मत्स्यावनारस्य ममाभ्रमोऽयमौर्वाग्निना भा स्म विशोपि सिन्धुः ।
 इतीव तं पूरयितुं स तेने दिने दिने दानपयःप्रवाहान् ॥ २८ ॥
 यक्षोरुद्धाटन्वरपीड्यमानवपुः प्रियायाः पुरुपायितेषु ।
 सस्मार यः कूर्मवरावतारे सिन्धुभ्रमन्मन्दरकन्दयद्म ॥ २९ ॥
 मग्नः सुखं वैपयिकेऽपि पङ्के यः क्षमावृत्तिद्वेषिहृतिक्षमोऽभूत् ।
 वराहमूर्तेरिव तस्य नोमि स्वेच्छाविलासं स्तनयित्नुभासः ॥ ३० ॥
 विदारितं वज्रशिलादृढं यैरुः सुरारैर्दललीलयैव ।
 व्यापारिता येन मुहुर्नखास्ते तन्वीतनृपु व्यनमन् द्विजेव ॥ ३१ ॥
 वलादधःकृत्य वलिं मुरारिः पुरा प्रतेने भुवि दौस्यदीक्षाम् ।
 चिरान्निराकर्तुमितीव दोषं दानं ददाति स्म ततोऽधिकं यः ॥ ३२ ॥
 भवत्प्रतापासहनः सहस्रकरोऽभ्युदेतीत्युच्चन्दिवाचा ।
 रतान्तानान्तोऽपि मुमोच निद्रां प्रगे सहस्रार्जुनकोपनो यः ॥ ३३ ॥
 नतोऽपराधी पदयोः प्रियाया निजास्यविम्बानि नखेषु वीक्ष्य ।
 स्मरन्दशाग्रीवमिवोप्रमग्रे धनुर्ग्रहव्यग्रकरोऽभवद्यः ॥ ३४ ॥
 स्थाणुं शिरःस्थानलनेत्रदीपं मंसूच्य घोरैऽपि रजोऽन्वकारे ।
 मर्माविधो वाणवलेपु वाणान्यध्येषु मध्येमृधमक्षिपद्यः ॥ ३५ ॥
 जवान युद्धेषु हृदयेन शत्रुर्नाद्रो रनो मूर्त्ते इव कुधा यः ।
 प्रियास्तु तेषां रुदतीरपश्यत् कृपाद्विचेना नयनैः मयाप्यैः ॥ ३६ ॥
 साम्राज्यभाजि प्रमदास्तु साम्नि दाने पुनर्मार्गणमण्डलीषु ।
 प्रभावमुन्नारिगणस्य यस्य द्विया विलीनां खलु भेददण्डा ॥ ३७ ॥
 अर्मा प्रजाः पाति पितेय नित्यं नयप्रवीणा इति तुष्टुयुस्तम् ।
 मूढा न जानन्त्युदरोत्यविन्धः स एव मानापि पिनापि तामाम् ॥ ३८ ॥
 अपि त्रिलोकीपरमार्थवेदी नोपाय तेषां सविलोन्मर्मालिः ।
 अज्ञानपूर्वैरिव कोविदानां मूर्त्तैश्चमन्कारमियाचचार ॥ ३९ ॥
 प्रज्ञानतत्त्वोऽपि पपाठ शास्त्राप्यमन्त्रपन्मन्त्रिगणं च कार्यं ।

जगद्गुरुर्दर्शयितुं परंपामेव व्यवस्थां जगतीपतीनाम् ॥ ४० ॥
 अन्यासु खेलत्युपरुद्ध एव वश्यो भमैवायममापरागः ।
 इत्थं प्रियाभिः पृथगेव मेने स ब्रह्मचर्यं तु चचार तत्त्वात् ॥ ४१ ॥
 पुपोप मित्राण्यपि निर्ममोऽसौ गतस्पृहो राज्यमपि प्रतेने ।
 जघान शत्रून्पि शान्तचेताः प्रभुः प्रजैकार्थकृतावतारः ॥ ४२ ॥

तेजोवह्निस्त्रिजगति कियत्कालमुत्तालदीप्तिः

स्थाता तस्य त्रिभुवनविभोर्विद्म निच्छद्मनेदम् ।

आकल्पान्तं तपनवडवापावकत्र्यक्षचक्षु-

र्वज्रव्याजाद्विदधति रुचं यस्य तेऽपि स्फुलिङ्गाः ॥ ४३ ॥

इति श्रीगूर्जरेश्वरमहामात्यश्रीवसन्तपालविरचिते नरनारायणानन्दनासि
 महाकाव्ये पुरनृपवर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

सङ्ग्रामसिंहपूतनारुधिरारुणानि श्रीवस्तुपालकरवालविजृम्भितानि ।
 कीनाशकासरकटाक्षसहोदराणि को नाम वीक्षितुमपि क्षमते विपसः ॥

द्वितीयः सर्गः

एकदा कृतदिनादिसत्क्रियः सैष भूषणविभाविभासुरः ।
 संसदः सदनमासद्विभुर्दासविद्युदिव वारिदोऽम्बरम् ॥ १ ॥
 दारितारिकुलदन्तिमण्डलीदन्तमौलिमणिकर्मनिर्मितम् ।
 मूरभूरमणभीतिदं तदा भद्रपीठमधिभूरभूषयत् ॥ २ ॥
 पादपीठचितरत्नजन्मनां भानुभर्त्सनपदीपसामपि ।
 रोचिषामुपरिचारिणीर्वहन्पादपल्लवनखच्छविच्छटाः ॥ ३ ॥
 आन्तरत्रिजगतीतलज्वलत्पद्मेश्वरकिरीटरत्नजैः ।
 नाभिवर्त्मपथिकैरिवाधिकैरंशुभिः कपिशमंशुकं वहन् ॥ ४ ॥
 आस्पसौरभमिलन्मधुव्रतीकैतयादुपरिसज्जकज्जलम् ।
 श्रीविलाससदनोपमे हृदि द्वारदीपमिध कौस्तुभं वहन् ॥ ५ ॥
 वैरिवीरवनिताश्रुवाहिनीकज्जलाविलसमुद्रजैरिव ।
 मौक्तिकैर्विरचितं प्रपञ्चयन्हारमङ्गरुचिमेचकं हृदि ॥ ६ ॥
 कामिनीकुचविलासदुर्भेदान्पाणिपङ्कजनखानुकृत्वियः ।
 शोणरत्ननयनिर्मितोर्मिकाकङ्कणाङ्गदमदच्छिदो दधत् ॥ ७ ॥

धीमतां स्वपरभेदसङ्ख्याव्यध्यमानमनसां शिरोमणिः ।
 आत्मकण्ठपरपाञ्चजन्ययोरन्तरं भृशमदर्शयन्नयम् ॥ ८ ॥
 अंसयुग्ममभिमानपौरुषश्रीविलासगिरिसोदरं दधत् ।
 रत्नकुण्डललुलच्छविच्छलात्तत्पदक्रमणयावकाङ्क्षितम् ॥ ९ ॥
 हृत्प्ररूढसततप्रसन्नतावल्लिफुल्लकुसुमैरिव स्मितैः ।
 सेवकान् सुरभयन्नभीप्सितश्रीसमागममहोत्सवोत्सुकान् ॥ १० ॥
 द्योतभाजि परमात्मसौरभैरान्तरे जगति लज्जिताविव ।
 निःसृतौ श्रुतिपथेन कुण्डलच्छद्मना रविनिशाधिपौ दधत् ॥ ११ ॥
 ये उभे अपि युधि कृषा दधौ घर्मधामघटिते इव प्रभुः ।
 आश्रितेषु नयने ददत्तदा ते सुधाकिरणकल्पिते इव ॥ १२ ॥
 दोषकल्मषकपाटसम्पुटच्छादितं जनितसेवने जने ।
 भाग्यमुद्धटयमानया भ्रुवा कुञ्चिकाकुटिलया विराजितः ॥ १३ ॥
 केशगर्भितपयोदमण्डलीमण्डनैरिव तडिल्लताशतैः ।
 पद्मरागमणिशेखरप्रभागौरवैर्गगनवर्त्म गौरयन् ॥ १४ ॥
 कान्तकान्तिनिकृतैरपि स्फुरन्माल्यगन्धलयलोलोलुभैः ।
 सेव्यमानचिकुरो मृदुकणैश्चाटुशालिभिरिवालिमण्डलैः ॥ १५ ॥
 अङ्गिनीभिरिव सर्वदिग्जयश्रीभिरिन्दुवदनाभिरग्रतः ।
 धृतधौतरुचिचामरच्छलात् ढौकितोज्ज्वलयशा विभुर्वभौ ॥ १६ ॥

(चतुर्दशभिः कुलकम्)

सेवकैरयमधारि सुप्रभुर्मूर्ध्नि मूर्द्धमणिविम्बकैतवात् ।
 कौस्तुभप्रतिकृतिच्छलात्कृती सोऽपि तान्गुणनिधीन्दधौ हृदि ॥ १७ ॥
 तेन तोयजरुचः प्रपञ्चिता निर्विशेषमनु सेवकान्दशः ।
 श्रीः सरोजवनकेलिकौतुकात्सेषु च क्षणमदात्पदं तदा ॥ १८ ॥
 धैरिवारवधदुर्द्धरो धियां धाम राम इव राजते भवान् ।
 स्तूपमान इति कोविदैः स्फुरद्गूढभावजनितस्मितोऽभवत् ॥ १९ ॥
 प्रस्तुतागतकथासु विस्मिता मालिकम्पनमिपान्मनीषिणः ।
 चकिरे श्रवणकेलिदोलयान्दोलनाविलसितानि तद्गिराम् ॥ २० ॥
 सर्वदर्शनसमग्रसत्कलाकृत्लशास्त्रमय इत्यमुं जगुः ।
 ऐकदेशिकरससृष्टौ जटा विश्वमेव तु न तन्मयं विदुः ॥ २१ ॥

द्वारसीमनि कृतोद्धतध्वनीन्वन्दिनो नवनवानुपेयुषः ।
 मन्त्रमित्रकविकेलिसम्मदी सम्पदैव सपदि न्यवारयत् ॥ २२ ॥
 अर्थिनां पृथुमनोरथातिगं तेन किञ्चन तथा ददे तदा ।
 तैर्यथा सपदि तस्य मन्दिरद्वारि कल्पतरुक्काननायितम् ॥ २३ ॥
 आपतद्वरविलासिनोजनैर्नृपुर्ध्वनितनत्तितस्मरैः ।
 स्वामिनो न चकृपे सभाजनप्रस्तुतालपनलालसं मनः ॥ २४ ॥
 स प्रभुः स्मरवधैः सभामणिस्तम्भपद्धतिषु विम्बिताकृतिः ।
 चारवामनयनाजनैरवष्टम्भसम्भ्रममिषेण सस्वजे ॥ २५ ॥
 पद्मनाभपदपद्मसेवनप्रक्रमस्मितमुखैः क्रमेण सा ।
 राजहंसनिकरैरपूर्यत श्रीविलासरसदीर्घिका सभा ॥ २६ ॥
 उल्लसन्नयनकैरवा स्फुरत्तोपतोयधितरङ्गसङ्गतिः ।
 कुङ्गलीकृतकराम्बुजद्रया तन्मुखेन्दुपुरतः सभा बभौ ॥ २७ ॥
 हारमण्डलितदन्तदीधितिः शोण्वरीकृतकराम्बुजद्रयः ।
 वेत्रभृत् भृशमनातुरः पुरस्नं तदा मधुजितं व्यजिज्ञपत् ॥ २८ ॥
 द्वारि तिष्ठति चिराद्भिवारितो रैवताद्रिवनपालपूरुषः ।
 त्वन्मुखेन्दुरुचिरोचने दधल्लोचने चलचकोरचारुणी ॥ २९ ॥
 सैष सज्जनमनःसरोजिनीहंससंसदसुपैतु यातु वा ।
 इत्यवेत्य मुकुटं व्यकम्पयत्तत्प्रवेशनकृतेऽथ केशवः ॥ ३० ॥
 यावदाहयति तं न वेत्रभृत्तावदुत्पतितया नभस्तलम् ।
 हृतिशब्द इव तस्य निर्ममे विष्णुमौलिकुसुमालिमालया ॥ ३१ ॥
 वेद्भिनेत्रचलनात्ततः सभां स प्रविश्य च विनम्य च प्रभुम् ।
 सर्वकालसकलर्तुमालिनो रैवतस्य कुसुमान्यढौकयत् ॥ ३२ ॥
 तस्य पुष्पनिवहस्य च क्षणाद्विश्वनाथवदनाम्बुजस्य च ।
 नव्यसौरभरसान्मिथस्तदा पदपदा विदधिरि विपर्ययम् ॥ ३३ ॥
 भ्रूलताविलसितेरितः प्रभोः प्राञ्जलिस्तदनु स व्यजिज्ञपत् ।
 गृहसम्मदसुधातरङ्गिणीरङ्गदृर्मिचयतुल्यया गिरा ॥ ३४ ॥
 यः परैः क्वचिददृष्टदृष्टभूर्यस्तवापि मनसा सुहृन्मतः ।
 यः परस्वपरकामिनीपरद्रोहमोहरहितः सनां हितः ॥ ३५ ॥
 विश्वतीर्थपटलानि पावपन्पावनोरुचरितः स्वभावतः ।
 स प्रभासभुवि मध्यमोऽधुना भूपणीभवति पाण्डुनन्दनः ॥ ३६ ॥

तद्वचःश्रवणसम्भदामृतस्नानपावनतरान्तरात्मनि ।

दीयतां किमु तवेति जल्पति श्रीपतौ स्मितमुखं जगाद् सः ॥ ३७ ॥

त्वां विभुं प्रतिभुवं दिवाकरादर्थयेऽन्वहमहर्मुस्त्रैष्वहम् ।

याचितेन जगदीश दीयते तोषिणा तदधिकं किमु त्वया ॥ ३८ ॥

तस्मै ददावथ मुरारिरपारतोष-

स्तत्पारिलोपिकविभूषणवाहनादि ।

ज्ञातो वहिः सहचरैरपि मोहघङ्गि-

र्येनैप सोऽहमिति क्लृप्तवचा विनिर्यन् ॥ ३९ ॥

शैलेन्द्रचूतवदरीवनखेलितानि

तानि स्मरन्निव भवान्तरलालितानि ।

रन्तुं नरेण सह रैवतकावनीयु

नारायणोऽजनि समुत्सुकचित्तवृत्तिः ॥ ४० ॥

इति श्रीगूर्जरेश्वरमहामात्यश्रीवसन्तपालविरचिते नरनारायणानन्दनाम्नि
महाकाव्ये सभावर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

दृश्यः कस्यापि नाऽयं प्रथयति न परप्रार्थनादैन्यमन्य-

स्तुच्छामिच्छां विधत्ते तनुहृदयतया कोऽपि नैपुण्यपण्यः ।

इत्थं कल्पद्रुमेऽस्मिन्वसनपरवशं लोकमालोक्य सृष्टः

स्पष्टं श्रीवस्तुपालः कथमपि विधिना नूतनः कल्पवृक्षः ॥ २ ॥

तृतीयः सर्गः

अथ कथमपि कल्पकोटिकल्पं क्षणमपि निर्गमयाम्बभूव देवः ।

नरपरिचयसत्त्वरो रथैकप्रगुणानसम्भ्रमनिर्भरेऽपि सूते ॥ १ ॥

अथ रथमभजद्भुजासहायो बलमपि बल्लभमप्रतीक्षमाणः

रणरणकबलेन पाण्डुसूनोः सपदि वशीकृतमानसो मुरारिः ॥ २ ॥

हृदयमपि विभो रयाज्जयद्भिर्नरपरिम्भमनोरथातिकृष्टम् ।

रथचलननियोगतुल्यकालं हरिभिरभूष्यत रैवतोपकण्ठः ॥ ३ ॥

रथिपतिरथमेति कोऽतिदूरे निगदति यावदिदं हृदैव पार्थः ।

त्वरितममुमुपेत्य तावदभ्युत्थितिकृत्नसम्भ्रममालिलिङ्ग विष्णुः ॥ ४ ॥

इह हृदि सुहृदः सदाऽस्मि नो वा ध्रुवमिति वीक्षितुमच्युतार्जुनाभ्याम् ।

दृढतरपरिरम्भकैनेन प्रकटमकाङ्क्षि मिथोऽपि हृत्प्रवेशः ॥ ५ ॥
 यद्यमधिपतिर्व्यधत्त जिष्णोर्भुजपरिरम्भनिपीडनं तदानीम् ।
 यदि तद्बुद्धिमन्थने वितन्यात्तदिह भवेत्त लवोऽपि मन्दरस्य ॥ ६ ॥
 चिरसमयसमागमोत्कर्षार्थप्रचलभुजापरिरम्भसम्भ्रमेण ।
 हरिजठरजगन्सुमूर्च्छं नैव प्रमदसुधारससेकनः कथञ्चित् ॥ ७ ॥
 सुहृदयममुमवाप्य सव्यसाची किमपि तदूर्जितमर्जयाम्बभूव ।
 प्रसुरयमुदपाटि येन विश्वत्रयनिलयः परिरम्भलीलयैव ॥ ८ ॥
 समजनि परिरम्भणेन नारायणनरयोरिह कोऽपि स प्रमोदः ।
 परमपदलयोऽपि निःस्पृहोऽपि व्रतिनिवहः स्पृहयाम्बभूव यस्मै ॥ ९ ॥
 अपुनरपसृतिप्रपञ्चभाजोरिव परिरम्भभरे तयोर्विभेदम् ।
 विपुलपुलकदण्डकैमिथोन्तर्गतपरिभाषणकौतुकानि तेनुः ॥ १० ॥
 उरसि रसिकयोस्तयोः प्रमोदाद्बुद्धपरिरम्भविभिन्नभूषणेऽपि ।
 हुतमतनुत तारहारलक्ष्मीं स्मितरुचिविच्छुरिताश्रुविन्दुपङ्क्तिः ॥ ११ ॥
 कथय कथय पार्थ तीर्थयात्रां विरचितवानसि कुत्र कुत्र तीर्थं ।
 जनप नपनयोर्विकीर्णतोप श्रवणपथं सुकृतिन् कृतार्थमेनम् ॥ १२ ॥
 इति गदति तदा गदाप्रजेऽस्मिन्नुदितमुदि स्मितभस्मितेन्दुशोभे ।
 अमृतरुचमुवाच वाचमैन्द्रिः प्रमदरसप्रसरप्रसत्तिभाजम् ॥ १३ ॥ (युग्म्) ।
 ध्रुवमवधिमपूरयं पुराऽहं नियमितकाननवासवासराणाम् ।
 त्वयि पुनरवलोकिते ममाभूश्चिभुवनतीर्थमयेऽद्य तीर्थयात्रा ॥ १४ ॥
 त्वमपि मदवलोरुमद्वचोभिर्पदि मुदमुद्वहसि त्रिलोकनाथ ।
 तदिति फलमदत्त भाग्यवह्निर्मयि तव भालनिभालनोद्भवैव ॥ १५ ॥
 इति परमपरस्परानुरागप्रयुञ्जितगौरवगौरवस्विवेकौ ।
 रहसि विहसिन्तौ विलेसतुस्तां मृदुगति रैननकावनीवनीषु ॥ १६ ॥
 एद इय सुहृदः पुरो नरस्य स्वयमथ सङ्कथयाम्बभूव विष्णुः ।
 निजनगरनगस्य रैनस्य शुतिजितदैवतपर्वतस्य शोभाम् ॥ १७ ॥
 गुग्मगनमहीम्नादिकन्दोऽयनिवनितानवकेशपाशयन्धः ।
 अविरतगतिश्लिघ्नदक्षरुन्याविलसनभूमिरयं मनो धिनोति ॥ १८ ॥
 स्फटिकयष्टिनभूमिमासु भ्रास्वत्तरतरलशुतिमण्डलावलुप्ताः ।
 इह जलमद्मद्भिभृद्गोलाहलकलितैः कथयन्ति पन्थलाः स्वम् ॥ १९ ॥
 भुवि दृढभयदापदोर्भूतायां गगनधुनीजलकेलिशान्ततापाः ।

इह शिखरिणि गण्डभित्तिक्वण्डूयनमपि सानुषु दिग्गजाः सृजन्ति ॥२०॥
नियतमविदिताभिरन्तराले स्फटिकतटोभिरिह स्वलन्ति वाणाः ।
शबरकरसमुज्झिताः पशुनामिव सुकृतेन कृताभिरुज्ज्वलेन ॥ २१ ॥
उपरितनशिरःसरःसु लोकान्तरितमपि द्युमणिं निरूपयन्तः ।
इह न विरहिणो भवन्ति कोका निशि विसिनीनिचया न सङ्कुचन्ति ॥२२॥
उपरितनवनावनीषु नीचैश्चलजलदास्विह चातकाः स्मयन्ते ।
जलकणनिकरैर्निकाममब्दभ्रमदसशब्दवनेभहस्तमुक्तैः ॥ २३ ॥
इह तटविनिवेशिराजसूरे परिणतदिग्गजकर्णतालवीज्ये ।
तरलिततडिदायुधा ध्वनन्तः क्षितिभृति भान्ति पयोभृतोऽङ्गरक्षाः ॥ २४ ॥
अरुणमणिगणप्रणद्धमूर्त्तरलिकुलकोकिलकोमलयुतोऽस्य ।
प्रसरति परितो घणुष्यमान्तो द्युतिपटलीव तडित्वतां मिषेण ॥ २५ ॥
श्रमविहितफलाय नेह कोऽपि स्पृहयति गूढनिधानमण्डलाय ।
यदयमनुपदं जनार्थमुद्धाटितपटुरत्ननिधानभूतसानुः ॥ २६ ॥
इह विवरपथस्पृशः कदाचिद्गुरुशिखराधिरूहः कदाचिदेते ।
भुजगजगति वा नभस्तले वा सुरसरितं मुनयः श्रयन्ति शुद्ध्यै ॥ २७ ॥
अनवरतरसार्द्रदृष्टिलीलाविशदमरीचित्ररङ्गभासमानः ।
त्वमिव हृदि निरन्तरं मदीये निवसति सानुचरः सुरव्रजोऽस्मिन् ॥२८॥
मणितमभिनयत्सु मङ्गु पारापतपतगेषु विशेषितानुरागाः ।
अनुकृतचटुषु स्वयं शुकैषु प्रियमिह मानमुचः म्रियः श्रयन्ते ॥ २९ ॥
विस्मरतिमिरे गुहागृहे स्त्रीरसविवशेषु चिरं वनेचरेषु ।
दुतकृतशमितैस्तलित्प्रदीपैर्निनदति म्विह इवेह वारिवाहः ॥ ३० ॥
दिवसविवशमन्धकारमेप स्वकुहरसीमनि रक्षति क्षितिधुः ।
रजनिजनिततामसप्रसन्नं दिवसमपि ज्वलदौपधिच्छलेन ॥ ३१ ॥
इह यदकृत तिर्यग्दग्निश्रा रचिरकुचाः सुमुग्धीश्च किन्नरग्रीः ।
सतननतिरतासु तेन मन्ये चियुधवधृषु विधिर्भृशं प्रसन्नः ॥ ३२ ॥
सरुलमकलनीषमेव देवैरपि धरणीधरणाप्रवीणशक्तिम् ।
शिखरिणाममुमद्य पश्यनस्त्यामिव क्रिमु तृप्यन्तु नेत्रयोर्दृश्यं मे ॥ ३३ ॥
प्रमदवनमिदं नदीयमग्रे प्रमुदितमस्य गिरंरुपत्यकासु ।

त्वयि विलसति सन्निधौ प्रसूनैः स्मितमिव नृत्यति पल्लवाग्रहस्तैः ॥३४॥
 शशिमणिगणबन्धवन्धुरासु प्रतिनिशमत्र विलासदीर्घिकासु ।
 प्रसृमरकर एष तोयकर्मान्तिकविभवं रजनीविभुर्विभक्तिं ॥ ३५ ॥
 प्रतिमितनिजमूर्त्तिवीक्षणेन स्फुटमणिभित्तिषु भासुरप्रमोदाः ।
 अपि रजनिषु निश्चितं प्रियाणामिह विरहं न विदन्ति चक्रवाकाः ॥३६॥
 समिरविस्मरैर्गिरीन्द्रचूलागतशशिकान्तसुधालवैर्विमिश्रा ।
 प्रतिकलमतिरोचते हिमांशौ रुचिरिह केलिचकोरकामिनीभ्यः ॥ ३७ ॥
 असमशरनृपस्य विश्वजेतुर्यश इव गायति पदपदीकुटुम्बे ।
 रविरेनुपदमत्र नृत्यतीव स्फुटवरलारवन्पुरप्रणादम् ॥ ३८ ॥
 नवकुसुमपरागराजिभाजि भ्रमरकदम्बककर्चुरेऽन्तरिक्षे ।
 अपि सविधमुपैति नात्र सिंहः समुदितधूमदवानलभ्रमेण ॥ ३९ ॥

छायाभिरन्धतप्रसानि विधाय मूले
 दत्तच्छटा मधुरसैस्तरवः सृजन्ति ।

शाखाग्रहस्तचलनप्रसूनैः प्रसूनैः

शय्यामिह प्रियसग्या इव दम्पतीनाम् ॥ ४० ॥

अरिमल्लतानां च महोरुहां च मियः परीरम्भभृतां सकम्पम् ।
 स्वेदाद्विन्दन्निव पश्य पुष्पव्रजान् हरत्येष जनैः समीरः ॥ ४१ ॥

पश्य प्रसूनविनिविष्टनिरन्तराल-

रोलम्बजालमिपतोऽञ्जनमञ्जुलश्रीः ।

छायेव मूलमणिवेदिमरीचिवीचि-

रुम्हा स्फुरत्युपरि भूमिह्वरामिहासौ ॥ ४२ ॥

तपोवने कामतपोधनस्य वनेऽत्र सधं ऋतवः सदैव ।

निर्धैरमन्योन्यविरोधिनोऽपि मिलन्ति पुष्पस्मितभासमानाः ॥ ४३ ॥

तादृग्भासुरभूति तस्य विफलं राज्यं वि शसाचलः

सोऽयं रैवतको न यस्य तदिदं लीलावनं यस्य न ।

किञ्चित् न ह्यमप्यवैमि विफलं तस्य प्रशस्यः सुहृत्

पादध्वं यस्य भवादृशो न हि दृशोः पीयूषपूरप्रपा ॥ ४४ ॥

इत्युद्दामरसप्रसृत्यरगिरं दामोदरं सम्मदी

शशमण्डपमण्डनायितरुर्ध्वं माणिक्यवेदीतटे ।

धृत्वा पाणितले न्यवेशयदसौ भीमानुजन्मा नव-
प्रेमस्थेमवशो गिरामवसरं प्रस्तावयन्नात्मनः ॥ ४५ ॥

इति श्रीगूर्जरेश्वरमहामात्यश्रीवसन्तपालविरचिते नरनारायणानन्दनामि
महाकाव्ये नरनागायणसङ्गमवर्णनो नाम तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

श्रीवस्तुपाल कलिकालविलक्षणस्त्वं
संलक्ष्यसे जगति चित्रचरित्रपात्रम् ।
यदानसौरभवता भवता वितेने
नानेकपेन मदमेदुरिता मुखश्रीः ॥ ३ ॥

चतुर्थः सर्गः

अथ विष्णुमद्भुतमुदा विजयी निजगाद कः स्तवपरोऽस्तु तव ।
ऋतवः सदा पडपि यस्य वने विदिता नमोऽत्रभवतेऽभवते ॥ १ ॥
अरुणाङ्घ्रिपाणिनयनं किरणाद्भुतकौस्तुभं वत भवन्तमिव ।
मुदिते दृशौ मम विलोकयतो मधुमद्य माद्यदरविन्दरविम् ॥ २ ॥
यदि जेतुमिच्छसि जगन्ति ततः कुरु मां करे किमपरैः कुसुमैः ।
वदति स्मरं पृथगितीव मुहुः कुसुमावलिर्भ्रमरयामरवा ॥ ३ ॥
हृदि मग्नकामशरशल्यशते वत चुम्बकं प्रियमथत्त वधुः ।
प्रतिबोधितेव मदमोहवती मधुपध्वनेः कलतया लतया ॥ ४ ॥
गदिताः किमप्यलिकुलकणितैः परितर्जिताः किसलयाद्गुलिभिः ।
दयिताजने निविडमानभृतो निभृतं रसालतरुणा तरुणाः ॥ ५ ॥
सपदि प्रविश्य हृदि संयमिनामपि दुर्गमे विधुरतां विदधे ।
मदनावनीशवरवीर इव भ्रमरध्वनिः पिकवचःकवचः ॥ ६ ॥
अधरानुबन्धमधुरेण वधुसुखशीधुनाऽकुलयपुर्वकुलः ।
कुसुमानि यान्यथित तैः समदान् जयति स्मरो रिपुरुया पुरुषान् ॥ ७ ॥
सहजद्विपोऽपि न विरोधमधुर्धुवमाज्ञया स्मरमहानृपतेः ।
पदचुम्बि चन्पकततिर्मधुपैस्तिमिरापतैर्धुतयिभानविभा ॥ ८ ॥
तिमिवत् प्रियाभ्रयरसप्रचलान्मदनो निहन्तुमिव पान्यजनान् ।
नवकिंशुकान्यथित चक्रगलग्रहयन्त्रवत् प्रवरधीवरश्रीः ॥ ९ ॥

मलयानिलैर्विरहिणां च बधूसहचारिणां च पृथगेव ददे ।
 ध्रुवमुष्णता च हिमता च फणिश्वसितोद्भवा मलयजालयजा ॥ १० ॥
 पदताडनेऽप्यतुलरागतयादृततृत्सपह्लवकरं तदिदम् ।
 सखि कान्तसन्निभमपि प्रमदं जनयत्यशोकवनमेव न मे ॥ ११ ॥
 तिलकोऽपि पश्य विरहेऽद्य हृद्वा मदनस्य वाणयति पुष्पततिम् ।
 सकटाक्षविभ्रममदर्शि वृथा हृदयेशमेव समया स मया ॥ १२ ॥
 प्रियनिर्विशेषमपि यस्य मया परिरम्भणं कुस्वकस्य कृतम् ।
 सखि हन्ति मां तमभिगम्य मदी मदनो जगन्नित्यशान्तयशाः ॥ १३ ॥
 इति गद्गदाकुलितकण्ठपदं निगदन्त्य एव विरहिप्रमदाः ।
 द्रुतमागतैः प्रियतमैर्नितमामतथावचोभरचिता रचिताः ॥ १४ ॥ (कलापकम्)
 ज्वलिनाग्निपिङ्गलकरालकराकुलभानुसाध्वसमये समये ।
 क्षितिजावलीभिरुचितं रुचितं मधु पुष्पतोऽवनिहितं निहितम् ॥ १५ ॥
 शितिकण्ठकण्ठकमनीयरुचेर्भवतः कठोरमहसः सहशम् ।
 विदधे शिरीपरजसाकुलितं शुचिना दिवो रविवरं विवरम् ॥ १६ ॥
 शुचिना प्रियेण परिरम्भमियं रचयाञ्चकार किल केलिवनी ।
 अनुरागिणी विकचपाटलया नवमल्लिकाप्रसवहासवहा ॥ १७ ॥
 समयानुभावशिशिरे पतितास्तपनसमूर्त्तय इवोद्गुणाः ।
 वञ्चुराहिता विचकिलावलयो हरिणीदृशामुरसि तारसिताः ॥ १८ ॥
 भृशमुच्चतां यदतनिष्ठ महालहरीततिः पतिरयं पयसाम् ।
 तद्वैमि निर्भरमनामि रविच्छयिमण्डलादधरया धरया ॥ १९ ॥
 समये गभीरहृदयः सलिलं शिशिरीचकार वत कूपगणः ।
 अजनिष्ठ सम्प्रति यतः परितः सरितां गणोऽपि तपयातपयाः ॥ २० ॥
 ध्रुवमालवालवलयेषु पयःपरिपूरितेषु निजमूलभुवि ।
 प्रविशान्त्यमी प्रतिवृत्तिच्छलतः पृथिवीम्हस्तपनतापनताः ॥ २१ ॥
 हिमता गतैव जगतोऽर्केभिया सुदृशां कुचौ शिखरिदुर्गुरुचौ ।
 इति कामिनोऽनुपमशैत्यगुणस्पृहयाऽभवन् परमदारमदाः ॥ २२ ॥
 नवपाटलाप्रसवलासवलादुदिते स्मरे परमया रमया ।
 नग्नीनतिर्मधुरसाधुरसा दयिते बभूव नतमानतमाः ॥ २३ ॥
 मग्नुत्तारङ्गितपिङ्गपटाञ्जलमञ्जुलस्य हरकण्ठरुचः ।
 तय तुल्यतामरुलयञ्जलदस्ताडिना प्रभारुचिरयाऽचिरया ॥ २४ ॥

परिरम्भणे गलदुष्टप्रसवञ्चजि वाढमीलितरबीन्दुदशाम् ।
रसिनो दिशां त्रिदशनाथधनुर्मिंपतोऽम्बुदा नग्यमदुःखमदुः ॥ २५ ॥
पतति प्रकाममुद्गुपुष्पगणे गगनद्रुमस्य करकच्छलतः ।
रभसादघट्टयदसुं यदसौ धनपद्धतिर्गजसमाजसमा ॥ २६ ॥
जनयञ्जने मुदमुदारतरामपि कालिमानमभजज्जलदः ।
यदनेन चण्डरुचिचन्द्रमसौ त्रिजगद्दशामपि हितौ पिहितौ ॥ २७ ॥
प्रियवेश्ममार्गमसतीपु दिशन्निव लोकद्वष्टिचकिनासु घनः ।
शुशुभे मुहुःप्रकटिलान्तरिक्षणिकामिपानुपमदीपमदी ॥ २८ ॥
वह्निरेव कण्टकवतीमभजत् वत केतकीमिह सुधामधुपः ।
न तदीयमप्यरसधूसरकं मनुते रसैकहृदयं हृदयम् ॥ २९ ॥
सरिर्दमिनिर्मितमृदङ्गरवैः स्मितनीपभृङ्गकृतगीतलये ।
जगति स्मयं दिशति केकिनतिर्नवत्तलोलुपकलापकला ॥ ३० ॥
अपि सद्गुणैर्धवलयाऽवलया कियते न किं चतुरयाऽऽतुरया ।
वरजातिरेनमलिनं मलिनं यदसौ भजत्यसमहासमहा ॥ ३१ ॥
प्रवलप्रतापशुचिकीर्तिभृतस्तव साम्यमत्र यदि सद्भुते ।
रुचिभारदुःसहसहस्ररुचौ शरदि प्रपञ्चितविधौतविधौ ॥ ३२ ॥
शरदः स्फुरत्तरुणिमोष्मसदृक्तरणिद्युतेर्नवसरोजदृशः ।
सुरचापशेखरजुपः शुशुभे शशिदीधितिः परमहारमहाः ॥ ३३ ॥
सरसी निजं सरसिजैरभिनः सुरभीकृतं सरसमेव जलम् ।
पथिकब्रजाय ददतीव मुहुर्विमलं सहंमरवतीरवती ॥ ३४ ॥
पथिकाः पथि स्मृतवधृमुग्धहृगतिविभ्रमा मुमुहुरत्र मुहुः ।
सरितां प्रवाहमवलोक्य सरोरुद्धकैरवप्रसवहंमघहम् ॥ ३५ ॥
असनप्रमृनघट्टया घटितः कटरे त्रिलीमुग्धगणाः प्रगुणाः ।
विधृतमुधेव धुतकान्तवधुनिधनैरुनिष्कृणायारुणया ॥ ३६ ॥
प्रतिदन्तिनां मद्रूपा विपमच्छदगन्धिवायुनिशिनाब्दमिपात् ।
गगने ययुर्गुगजगोत्रगजाः परिरुह्य तन्निदिवनन्दिवनम् ॥ ३७ ॥
यनग्वण्डमण्डनमिदं सुहृदं घनकालमेनमनु मा स्म गमत् ।
शरदागमे यमिनि केकिक्कुलं व्यधितच्छदच्छविकुलं विरुलम् ॥ ३८ ॥
मुन्निरेप्यगस्तिग्दगान्मुगयन्निय वाणपत्रनयनां शरदम् ।

इति सङ्कुचन्तु सरितोऽभ्युनिधिस्फुटदृष्टतत्प्रतिभयाऽतिभयाः ॥ ३९ ॥
 नन्दते शरद्यवलयया वलयावलिनादभासुरमुदारमुदा ।
 शुक्रसंहतिः कलमतो लमतो घनमार्गसीमनि रयान्निरयात् ॥ ४० ॥
 परसुरमण्डलसहोत्थमहः स्वलनावलक्षमहिमैकनिधिः ।
 त्वमिव प्रजासु जयति स्म सदाः फलिनीषु गाढतरजातरजाः ॥ ४१ ॥
 नितमां तमीषु महतीषु मुहुः कृतकापराधघटनाकुपितैः ।
 मिथुनैर्मिथोऽप्यनुनयेन रसः किल कोऽपि कामकलितः कलितः ॥ ४२ ॥
 विदितं यदुष्णमवष्टेषु पयस्त्रपया पतत्तदिह घर्मचयः ।
 यदसुं विलह्य गहनं तुहिनं भुवनेऽभिभूततमभूतमभूत् ॥ ४३ ॥
 रतिजानियौवनतपस्वितपोवनशैलयोरिव वधुकुचयोः ।
 स्थितमुष्णभावमहरन्न हिमो महिमा हि तापसततः सततः ॥ ४४ ॥
 त्वरितं हुताशहरिति स्फुरितस्तपनोऽपि शीतभरभीत ईव ।
 ददति व्यथां न कथमन्यजने मरुतः प्रसृत्वरतुपारतुपाः ॥ ४५ ॥
 मदनस्य भानिमदशैलभिदे शतधारकोणशततामगमन् ।
 शतपत्रिकासु कुसुमच्छदनावलयः शतं कुसुमिनासु मिताः ॥ ४६ ॥
 अवियोगिनां विरहिणां च तनौ तरुणीकुचोष्मजुपि तापपुषि ।
 वत सर्वथैव विफलस्य जने पवनस्य शैत्यपतितापतिता ॥ ४७ ॥
 परिकम्पतेऽथ रविभारविभादहनप्रभालिपिधराऽपि धरा ।
 पवमानवल्लभमदम्भमदं हिममित्यधावत रसात्तरसा ॥ ४८ ॥
 शिशिरस्ततान तव तारयशःसुरभीकृत्क्षितितलस्य तुलाम् ।
 नवकुन्दपुष्पपटलं यदिह त्रिदशापगाजलसितं लसितम् ॥ ४९ ॥
 लघुतां प्रयाति यदहस्तदहो जलधौ प्रवेष्टुमतुलौर्वभृति ।
 तुहिनातुरस्त्वरयते तुरगानपि चण्डिमप्रसविता सविता ॥ ५० ॥
 परितःपतत्तुहिनदनतनोः पुलकोद्गमद्युतिमघत्त दिवः ।
 पवमानलोलितलघद्गरजःकणराजिरत्यसितभासितभाः ॥ ५१ ॥
 उष्णो हिमोर्जितनिशातनिशागमेषु तीव्रेऽहि तप्तपनातपनाशिशैत्यौ ।
 स्त्रीणां कुचौ स्रमरसामरसाः श्रयन्तः के स्युर्न हर्षसदनं सदनद्गरागाः ॥ ५२ ॥
 आरुण्येव मिथःकथामिति तयोरोरामरामः क्वचित्
 कोऽपि क्षोणिभृदोद्दृशोस्ति तटिनीकासारसारस्थितिः ।

लोकेऽस्मिन्निति वीक्ष्य मङ्गु चलितः शोभाविभावश्रुति

लोकेऽन्यत्र विलोकितुं तु भगवान् राजीवजीवप्रदः ॥ ५३ ॥

इति श्रीगूर्जेश्वरमहामात्यश्रीवसन्तपालविरचितं नरनारायणानन्दनाम्नि
महाकाव्ये ऋतुवर्णनो नाम चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

गृह्णासि नाम परतोऽपि नवान् गुणांस्त्वं

त्यागो गुणस्तव नवस्तु न वस्तुपाल ।

लोकोत्तरस्तदपरस्य नरस्य स स्यात्

यत्तादृशो नहि दृशोः पथि मादृशानाम् ॥ ४ ॥

पञ्चमः सर्गः

अथ ननाम वधूमनु पश्चिमासुदितदिग्गजकुम्भनवस्तनीम् ।

इतरदिग्गतिनिर्मितविप्रियः प्रिय इवाधिकरागधरो रविः ॥ १ ॥

विरहिणां मधि गच्छति विप्रियं प्रियजुषां प्रियमत्र करोमि किम् ।

रविरितीव चिराय विचारयंश्चरमपर्वनमूर्ध्नि विलम्बितः ॥ २ ॥

दृढमनुज्झिततापपरम्परोऽपरदिशा विनमन्ननुरक्तया ।

रविरसावधिरोप्य नगोन्नतस्तनतटे स्म चिरं परिरभ्यते ॥ ३ ॥

अवन्नतानि विमुच्य तनीयसी त्वरितमुचतरेषु रुचिः स्थिता ।

व्रजनि भास्वति भर्त्सरि दूरतस्तदवलोकरसादिव रागिणी ॥ ४ ॥

अहमिहैव करोमि निशि स्थितिं पृथगितीव विवादरवाकुला ।

विदपिमौलिषु दत्तापदा मुहुस्त्वरितमुत्पतति स्म स्वगावलिः ॥ ५ ॥

अभवदर्द्धनिमीलितपद्मदृग् हिमसमीरसुग्नादिव पद्मिनी ।

रविमिवाङ्कलसत्कुमुदेक्षणा कुमुदिनो क्षणपानिनमैक्षन ॥ ६ ॥

विघटमानतन् निपतेर्धलादतिचलेन मुहुः परिरम्भिणां ।

जगति हन्त रथाङ्गविद्गमौ न कमरोदपतां करुणारवैः ॥ ७ ॥

कनककुण्डलमेव दिवो रविर्दधदधोगलिनैकलयं वयुः ।

अपरपर्वनमूर्द्धनि दूरतः पतनकृणितकोटिरिचावर्भा ॥ ८ ॥

गिरिशिरःस्थगिनार्द्धमथ क्षणं शुभाणिमण्डलमस्तमदैर्जनैः ।

मुन्वसरोजमियैश्यन नासिकायधि दिनस्य महापदि मन्ननः ॥ ९ ॥

अपमूर्धं तपनेन यथा यथा निभिरयोगभिषेव शनैः शनैः ।

स्मरधनुर्द्धरजैत्रधनुर्वभौ समुदितैकलवः क्षणदाधवः ॥ २५ ॥
 अथ निपीय तमिन्नसुरारसं भृशममोचि दिशा नमुचिद्विपः ।
 उदयदर्द्धसुधाकरकैतवात्कनकशुक्तिरिवेयमधोमुखी ॥ २६ ॥
 प्रथमधामलवैर्विरलीकृतं दिवि निरीक्ष्य तृणप्रतिमं तमः ।
 नियतमुत्पतताङ्गमृगेण स प्रकटितः सकलोऽपि विधुर्वलात् ॥ २७ ॥
 शशिनि शोणतनौ स्फुटलाञ्छने बलघिते परितस्तिमिरोर्मिभिः ।
 अलिकुलाकुलपङ्कजवासजं सुखमसेव्यत सायमपि श्रिया ॥ २८ ॥
 तिमिरसीधुरसप्रसरारूपे त्वयि सुधाऽजनि रागिमतिभ्रमः ।
 शठ मया परिरम्भपरोऽपि यद्वितनुपे रजनीमुग्बन्धुम्बनम् ॥ २९ ॥
 इति सुरेन्द्रदिशेव रूपा हतः सितरुचिः पतितो वियदङ्गणे ।
 अथ विकस्वरकोमलकौमुदीपरिमलैरवशेषदिशोऽहसन् ॥३०॥ (युग्मम्)
 दिवि निशाकरकान्तिभिराहतं गिरिशुहासु महौपधिभिः क्षितम् ।
 निपतितं त्रसदन्धतमं तमो जलपतौ तदिहोत्पतितं पथः ॥ ३१ ॥
 निजसुताः परिदातुमिवौपधीर्गिरिगणो विधुकान्तजलैर्बन्धात् ।
 शुचिकलावलिसंवलितद्युतेर्द्विजपतेर्ननु पादपवित्रताम् ॥ ३२ ॥
 जनदृशां सुकृतार्णववीचिका इव हिमांशुमरीचिश्चलज्जलाः ।
 क्रमसमीकृतविश्वनतोन्नतास्त्रिजगतीं परितस्तरिरेतराम् ॥ ३३ ॥
 कटरि काचन पादपवित्रता द्विजपतेः परमेशशिरोमणेः ।
 अविभर्मुर्मलिनान्यपि गौरतां यदभिपङ्ककृतैः सुकृतैरिव ॥ ३४ ॥
 मदनयान्त्रिकयन्त्रजबोज्जिते स्फटिकगोल इवोच्छलिते विधौ ।
 सपदि भङ्गभियेव पलाधितं मृगदृशामभिमानमहावलैः ॥ ३५ ॥
 न निकरोपि वचांसि ममेत्यसौ स्मरवशंवदधीः प्रजिघाय माम् ।
 अनुनयाय तवायतदहक् पुनस्त्वदपमानभिया स्वयमेति न ॥ ३६ ॥
 स्मरशरावलिबिड्ढदन्तरा गलितमानरसप्रसृतिर्भृशम् ।
 अयि भवन्मयमेव विलोकते जगदिदं विरहज्वरपीडया ॥ ३७ ॥
 असुसहक् ननु भासि तदन्तरा तदिह कण्ठगतिस्थयज विग्रहम् ।
 सपदि विग्रहमुक्तिरसोन्मुखास्तदसवोपि हि कण्ठपथं ययुः ॥ ३८ ॥
 प्रियजनं ननु मन्मुखवाचितप्रणतिचाटुगिरं लघुमानय ।
 त्यज मदं पदयोः पतितास्मि ते तदनुकारपटुश्चटुभाषिणी ॥ ३९ ॥
 स्मरनिशाकरयोरपि शङ्करज्वलनदृष्टितिरस्कृततेजसोः ।
 त्वदभिमानभिदोन्मदयोः पुरस्त्वमिति मामतिलज्जयथाः स्म मा ॥४०॥

इति निशातिलकायितकौमुदीरमणरश्मिगलन्मदयोर्मिथः ।
 अनुनयं कथमप्यतिवाञ्छतोर्वियमितानुनयप्रथयोः स्वयम् ॥ ४१ ॥
 अनुदितापि सखी चतुरा चिराद्भयतोऽप्यनुनायकनां गता ।
 प्रणयिनोः प्रणयातुरचित्तयोरधित मानविभेदनिमित्तात् ॥ ४२ ॥
 (सप्तभिः कुलकम्)

अथ समेततथाविधदृत्तिकानुनयदत्तामुदोऽपि मनस्विनः ।
 प्रतिभयादपराधकृतो ययुः प्रियतमासदनाय शनैः शनैः ॥ ४३ ॥
 विशति सागसि भर्त्सरि दर्पणो मुग्धविलोकमिषाद्विधृतोऽन्तरा ।
 मृगदृशो मदभेदनिवेदिना सपदि वेपथुना भुवि पातितः ॥ ४४ ॥
 प्रणयिनाभ्युदितेन कृतागसा सपदि कापि पराङ्मुखतां गता ।
 स्फटिकाभित्तिगतत्प्रतिभेक्षणाद्विवलिता स्म पुरः परिरभ्यते ॥ ४५ ॥
 हुतमभिप्रियमुत्थितयाऽन्यया रणितनूपुरकङ्काकाञ्चिभिः ।
 स्मरविलासकलारसनाटिकामुखमहोत्सववाद्यमिवादधे ॥ ४६ ॥
 रभसचञ्चलकुण्डलनादतो न खलु गोत्रभिदामशृणोऽधुः ।
 सरसविप्रियकम्प्रतनौ प्रिये किंप्रपि सात्त्विकभावमशङ्कत ॥ ४७ ॥
 अनुनयाय विलीनमदौ मिथः प्रचलितौ मिलितौ पथि सङ्कटे ।
 प्रणयिनावुदितप्रमदत्रपं सपदि केन रसेन न भावितौ ॥ ४८ ॥

एकाकिन्यपि कामभूपतिमहासाहाय्यतो मानिना-
 मोदद्भानघनग्रह्व्यतिकरव्यग्रे सुधादीधितौ ।
 दायादीय जवाददौकत तदाहङ्कारहुङ्कारिणी
 सौरभ्याभिसरन्मधुव्रतवधूनादेन कादम्बरी ॥ ४९ ॥

इति श्रीगूर्जेरमहामात्यश्रीवत्सन्तपालविरचिते नरनारायणानन्दनाम्नि
 महाकाव्ये चन्द्रोदयवर्णनो नाम पञ्चमः सर्गः ॥

करसरसिरहं ते वासवेऽम् श्रियोऽभू-
 दजनि वदनपत्रं सन्न वाग्देवतायाः ।
 इह जगति समस्तो वस्तुपाल स्तुमः कं
 साचिवर्तिलक धन्यं तद्दान्यं वदान्यम् ॥ ५ ॥

पष्ठः सर्गः

अथ नलिनमुखी निजं च भृङ्गध्वनितेनावसरं सुराशशंस ।
 रसरसनरसं मुखं च यूनां चपकानि स्वयमाप विम्बितेन ॥ १ ॥
 अधरमधुरताद्भुतानि नूनं दयितास्यानि निरीक्ष्य विम्बितानि ।
 नवसरकरसेषु दम्पतीनामभवत् कापि विशेषतः पिपासा ॥ २ ॥
 धुरि मधुरिमबन्धुरं वधूनामधरोष्ठं पिबति प्रियेऽतिरागात् ।
 मिलदलिननिन्दै रुरोद मन्ये निजपानावसरं सुराप्यनाप्य ॥ ३ ॥
 इदमयमथवा दधाति धुर्यं ननु माधुर्यमितीव बोद्धुकामाः ।
 सरसमरसयन्मुखं च वध्वा नवमध्वासवमप्यथो युवानः ॥ ४ ॥
 मधुरमधुमधीरमर्द्धपीतं वितरन्त्याश्चपके च्युते प्रकम्पात् ।
 मुकुलितनयनं धृताधरोष्ठो मुखगण्डूपमपात्कृती प्रियायाः ॥ ५ ॥
 न रसनरसमाससाद् भृङ्गीरवलीलाजुपि तादृशं सुरायाम् ।
 मणितरवपुषोऽधरे प्रियाया हृदयेशः किल यादृशं प्रपेदे ॥ ६ ॥
 मुहुरपि सरकं निपीय कान्ताधरपाने मणितानि यद्वितेनुः ।
 मधुरमिदमितोऽप्यस्तीव कण्ठैः स्तवनं चक्षुरितीव तद्युवानः ॥ ७ ॥
 जितमिव मधु मेनिरे वधूनामधरैः पानकृतः परीक्षमाणाः ।
 विधुमणिचपकैरितीव दग्धे जयबुद्ध्यैव सुधा सुधांशुधौतैः ॥ ८ ॥
 रसपति सरकं धये वधूनामधरोष्ठो मधुपैरचापि धन्यैः ।
 मुहुरिह दयिताधरं च रागाद्भयति प्रापि सुराऽपि तैर्विदग्धैः ॥ ९ ॥
 मधु सरभसमौज्ज्वलात्ततापा युवतिर्गोत्रभिदा प्रियेण दत्ताम् ।
 दधति तदधरं च शीथुर्धातान्दशनाङ्गानपरापि तापमाप ॥ १० ॥
 अभिन कमपि कान्तपार्द्धपीतोऽधरसङ्गेन रसं सुरारसस्तम् ।
 भमदपदपि भाजनस्थितोऽसौ रसनोपक्रमिणोऽपि येन यूनः ॥ ११ ॥
 स्फुरदभ्रणदृशक्षपुतोत्तरीयाः सहसार्द्धोक्तगिरोऽधिर्पर्ममस्याः ।
 अभिनयमददैवतावतारात्परतन्त्रा विजुघूर्णुरापताभ्यः ॥ १२ ॥
 मदवशाकपिशां मिथोऽपि वक्षः सहसा वीक्ष्य रसत्रसष्टिचाराः ।
 कथमिय मयि कोपभागसीनि प्रणना दम्पनपस्तदानुनिन्युः ॥ १३ ॥
 दयितमधरञ्जुम्वनाय धृत्या चिह्नैर्वीक्ष्य च सन्निर्यां विपक्षम् ।
 क्षिपसि किमिह चक्षुराक्षिपन्नी करभोरुरिति लाचयं लुलोप ॥ १४ ॥

हृदि मधुकृन्मोहनाभिलाषे त्रपयेव त्रपयापि मद्भु मुक्ते ।
 अजनि लसदनङ्गमङ्गनानां परिहासोऽभिमतैः सहस्ततालः ॥ १५ ॥
 क्षणमतिक्रुपिताः क्षणं प्रसन्ना हसिताश्च क्षणमाकुलाः क्षणं च ।
 नयनवरसभङ्गिभिर्मृगाक्ष्यो हृदयं नूनमनीवृतन् प्रियाणाम् ॥ १६ ॥
 अविरतमधुपानधौतरागस्फुटदन्ताङ्गधरोऽधरस्तरुण्याः ।
 अपरमृगदृशि प्रकोपनायामिव सङ्कोपयितुं पपे शठेन ॥ १७ ॥
 समधुरगुणया द्वियं हरन्त्या प्रतिकान्तं सुरयैव कापि मुग्धा ।
 चट्टवचनमघाटि मन्दमन्दं स्वयमन्तर्गतया वपस्ययेव ॥ १८ ॥
 मदपरवशाचेतसां वधूनां द्रुतमुक्तोज्झितमन्द्रमध्यतारैः ।
 प्रतिपदमनवस्थितप्रयोगैरपि गीतैर्दधिरे मुदं युवानः ॥ १९ ॥
 युवतिषु मृदुगायनीषु रागाच्चपकं रागिषु वादयत्सु रिक्तम् ।
 इह शरधनुषी विमुच्य मूर्तो वत नृत्यन्निव दिद्युते मनोभूः ॥ २० ॥
 विरविरचितचुम्बनप्रपञ्चादधराच्चानृदशामुदस्य रागम् ।
 अभिसुखपतितेषु तन्वते स्म प्रतिकान्तानयनेषु रागभाजः ॥ २१ ॥
 इह निवसति सा तवेति सेष्यं निगदन्ती किलमानमत्यजन्ती ।
 स्मररसविवशा वधूर्धनाभ्यां हृदयं पत्युरपीडयत्कुचाभ्याम् ॥ २२ ॥
 हृतवति रमणेंऽशुकं रमण्या हृदयं ग्रीडभरेण वा मुदा वा ।
 विपुलकपुलकोद्गमैर्दधौ वा परिधानं परिरग्धुमुच्छ्रितं वा ॥ २३ ॥
 स्पृशति परिवृढे कुचद्वयीं यन्नपया सङ्कुचनं चकार भीरुः ।
 नमदुदरतया तदुचमुचैर्हृदयं प्रत्युत दौकयाश्चकार ॥ २४ ॥
 हृदवनिमभितः शनैः स्पृशद्भिर्मृदुविस्तारितपाणिलीलयैव ।
 कथमपि मुदशामलभ्यतात्मा युवभिर्युक्तमहो मुहुः स्मरान्यैः ॥ २५ ॥
 निविडतररद्वाङ्गपीड्यमानादपितेन प्रसभं कृतागसाऽपि ।
 तरुणमृगदृशां तनौ प्रविष्टोऽधरविम्बात्किल कोपकम्प एव ॥ २६ ॥
 रभसदलितहारसापराधः परिरम्भः सहसैव दम्पतीनाम् ।
 सकलमपि वपुः प्ररुढमुक्तास्तवकं स्वेदपपोलवैश्चकार ॥ २७ ॥
 अधिन कृन्कमेप यं पुरा मज्जयहेतोरपनेष्यते स रागः ।
 इति भृशमधरं निपीयमाने रमणैः पाणियुगं ननर्त्त वध्वाः ॥ २८ ॥
 दधितरुतरलैर्यदि प्रपेदे सकलैः स्पर्शवशादतीव तोषः ।
 पृथगिव तदपि स्तने तरुण्याः प्रमदश्चुकसङ्गजोऽनुभूतः ॥ २९ ॥

प्रियतमकरपल्लवेन नूनं परमानन्दपदं व्यचिन्ति किञ्चित् ।
 युवतिकुचशिलोच्चयादथस्ताद्विदधौ भैरवपातसाहसं यत् ॥ ३० ॥
 अतुलकुचनितम्बशैलसीम्नि स्फुटनाभीद्द्रुदभाजि कान्तहस्तः ।
 चकित इव चचाल कम्पमानः शनकैर्मध्यपथे कृशे कृशाङ्गयाः ॥ ३१ ॥
 स्वालित इव बलीविलङ्घनेन प्रियपाणिः पतितश्च नाभिकूपे ।
 कृतबलयविरावमाकुलान्यां चकूपे च द्रुतमङ्गनाकराभ्याम् ॥ ३२ ॥
 रसवशागवधूकरानिरुद्धे प्रियपाणौ हरति क्षणेन वासः ।
 प्रसृतमधुरसाद्रितेन दध्ने जघनेन स्वयमेव लज्जयेव ॥ ३३ ॥
 वसनमिदमिति प्रकीर्णकान्ती रपनेतुरेव नेतुः ।
 करमरुधदहो करेण कान्ता गलितं पूर्वमजानती दुकूलम् ॥ ३४ ॥
 भुजयुगहृदबन्धनेन गूनां रससर्वस्वमदीदृशान् रमण्यः ।
 त्वरितमिदमिमेऽपि बाढमूर्च्छयसन्दंशनिपीडनेन तासाम् ॥ ३५ ॥
 हृदयमतिवशीकृतं मिथोऽपि स्फुटमानग्रहनिग्रहश्च चक्रे ।
 असमशरगुरूपदेशमन्त्रैरिव कण्ठे मणितारवैर्युवभ्याम् ॥ ३६ ॥
 अशिथिलपरिरम्भतो दधानाः पिहितं दम्पतयो मिथोऽङ्गमङ्गैः ।
 अधरमथ दृशं मुहुश्चुम्बुर्मुखसौन्दर्यमलोकयन्मुहुश्च ॥ ३७ ॥
 वसनधिनयने करावरोधं परिरम्भे विकृतिं भ्रुवोऽभिमानात् ।
 अधररसनसम्भ्रमे तु चक्रुश्चटुचाचं सुदृशो रसाय यूनाम् ॥ ३८ ॥
 कलयति कलतां प्रियं च वदयं विदधाने मणिते नितम्बिनीनाम् ।
 स्वयमकृत कृती न कार्मुकज्याग्रहटङ्काररवं द्विषेव कामः ॥ ३९ ॥
 सुरतगतिषु दर्शयन्मुग्धाब्जं नववध्वा वसनास्तदीपकायाः ।
 सततमपि मणिर्दृतः स्वमूर्धां समये प्रत्युपकृद्भूव यूनः ॥ ४० ॥
 गलितसकलतन्तयोऽपि हारा गुणपूर्णा इव भूपयाम्भ्रभ्रुवुः ।
 दृढतरपरिरम्भणेऽङ्गमप्रस्फुटमुक्तामणयो रतानि यूनाम् ॥ ४१ ॥
 परिदलनभयादिवाशुमुक्तस्तनसद्गो गलकन्दलावलम्बी ।
 पुरुपरतकृतां लुलन्यधनां स्मरदोलाललितं वभार हारः ॥ ४२ ॥
 परिचिनपुरुषापितप्रपञ्चा मृदुलीलालमदङ्गसास्तरण्यः ।
 हृदपविस्मरैस्तोजकुम्भैरक्यन्प्रेमरमार्णये तरन्त्यः ॥ ४३ ॥
 मन्त्रितमभिमतेषु यद्यदामीत्प्रमदास्तत्तदनुक्तमेव यमुः ।

हृदयमपि विदन्त्यमूर्यदेपां नियतं सन्ततमन्तरा वसन्त्यः ॥ ४४ ॥
 अपि घनजघनस्तनास्तरुण्यो दधिरे लाववमिष्टतुल्यमेव ।
 इति दयितमुखश्रमाम्बुपातैरभिपिक्त्वा रतसङ्गरे स्मरेण ॥ ४५ ॥
 प्रियहृदयवशीकृतिप्रतिज्ञाभरभाजो मणितस्य कामिनीनाम् ।
 निधुवनधुतभूरिभूषणालीरवचारः परिवारतां जगाम ॥ ४६ ॥
 रचितकृतकमानधैर्यलज्जा मुहुरङ्गीकृततृष्टिभावधाष्टर्याः ।
 प्रणयिनि परिभोगभाजि वध्वः सहसा सञ्चुकुचुर्ददुस्तनुं च ॥ ४७ ॥
 अलमलमिति वाचमाचरन्त्यो रभसं तु प्रसभं रते वहन्त्यः ।
 कृतकरुदितचञ्चवोऽपि चञ्चवो यूनि मुदं ददुस्तरुण्यः ॥ ४८ ॥
 करुणभणितिसीत्कृतानुगर्भं वचनं मन्दमिति प्रिया यदुचुः ।
 मदनमदवशंवदा युवानो दधिरे तेन विशेषनिर्दयत्वम् ॥ ४९ ॥
 क्षणमुपचितचाटुदीप्तकम्पं विलुलत्कातरमोलदर्शनेत्रम् ।
 समरतमुखवाञ्छयैव यूनो रभसः कोऽप्यतिवाक्पथो वमूव ॥ ५० ॥
 सुरतविरतिखेदितं कपोलौ परिरभ्य स्थितमेव रागियुग्मम् ।
 नवमिव विरराज चम्पकलग्नयधम्मिहृत्समीपसौरभेण ॥ ५१ ॥
 कटरि विघटनोत्सुका युवानः सुरतान्तेन वधूजनेन मुक्ताः ।
 मणितराणितचाटुचुम्बनाद्यैः समनीयन्त च ते पुनर्नवत्वम् ॥ ५२ ॥
 रभसभरगृहीतपट्टवासःपिहितोरु रमणी रयादुदस्थात् ।
 विवलितवपुरेकपादपाटिगभ्रमिनश्यत्कुचवक्षितेष्टट्टिः ॥ ५३ ॥
 अवयवनिवहेषु दम्पतीनां नखलक्ष्माणि निरन्तरस्थितानी ।
 विपमशरविमुक्तपञ्चवाणीपदलीलामवहन्त पञ्च पञ्च ॥ ५४ ॥
 प्रथममविदितानि दानकाले दृढदत्तान्यपि रागिणो रसेन ।
 नखदशनपदानि मन्दमन्दं पवनस्पर्शवशेन जानते स्म ॥ ५५ ॥
 ध्रुवमभवदशेषभूषणानामपि भूपाकरमङ्गमङ्गनानाम् ।
 विरहितमपि तैरिदं यदाभात् रतमर्दं तु न तानि तच्छ्रुतानि ॥ ५६ ॥
 जघनमतिघनं निरीक्ष्य सद्यः श्रमजस्वेदजलाद्र्द्विचीरहृश्यम् ।
 मुहुरपि रतये प्रियोऽधितल्पं परिरभ्य प्रमदां मदान्निनाय ॥ ५७ ॥

इत्थं नितान्तरतरागविशेषकान्त-

कान्तीनि वीक्ष्य वनितावदनानि चन्द्रः ।

सद्योऽभिभूत इव लज्जितचित्तवृत्ति-
र्क्षीपां विधातुमपराम्युधिमभ्यधावत् ॥ ५८ ॥

इति गूर्जरेश्वरमहामात्यश्रीवसन्तपालविरचिते नरनारायणानन्दनाम्नि
महाकाव्ये सुरापानसुरतवर्णनो नाम षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

इतरगुणकथायाः काथिकत्वस्पृहाया-
मिह बहति सहास्यं कस्य नो लास्यमास्यम् ।
तव तु विततकीर्त्तैः कीर्त्तनं कर्तुं कामः
सुरगुरुरपि शङ्के वस्तुपाल त्रपालुः ॥ ६ ॥

सप्तमः सर्गः ।

वाति स्म वेल्लितलताकुसुमोऽतिमन्दमन्दोलनचित्ततुपारतुपावतारः ।
अश्रान्तकान्तरतखेलनखिन्नकान्तासङ्कल्पकल्पविटपीव निशान्तचायुः ॥ १ ॥
प्रासादवेदिपु निरन्तरमन्तरिक्षकुक्षिम्भरिः स्फुरितमाप मृदङ्गनादः ।
तेमप्रणुन्नमिव शीतमरीचिविम्बमालम्बत खलितडम्बरमम्बरान्ते ॥ २ ॥
चित्तेदाचाडैचयचन्द्ररुचिप्रपञ्चपञ्चेषुचापकलयापि न यः प्रयातः ।
मानं विभिव्य तमपि प्रमदासुशब्दैः शब्दायुधत्वमदघाचरणायुधोऽपि ॥ ३ ॥
स्वप्ने निरीक्ष्य चरणप्रणतं युवानं सद्यः प्रसादरभसादुपसि प्रबुद्धा ।
अभ्यागतं चकितमेव चिराय काचिदाश्चर्यमभ्रमनयत्परिरम्य तल्पे ॥ ४ ॥
हृद्यावधिर्दधिविलोलनलोलकान्ताताडङ्कङ्कणकलापकलापनादः ।
निर्ममन्धरवराशिरसौ युवानं स्मेरस्मरं स्मरयति स्म रतोत्सवानाम् ॥ ५ ॥
सारस्वतस्मृतिशुचौ कविपुङ्गवानां चित्ते स्फुटस्फुटिकदर्पणदर्पचौरैः ।
वाग्देवता स्वयमियं प्रतिविम्बितेव शुद्धा, मतिः प्रभवति स्म कवित्वतत्त्वे ॥ ६ ॥
घञं पयः कतिपयेऽपि निपीय हन्तुमन्तर्गतान् गिरिशुरूनपि रोगपूगान् ।
दध्युः प्रगे शुभमुदर्कमुदस्तनिद्राः सुस्वप्नलब्धिमुदिता इव बुद्धिभाजः ॥ ७ ॥
संवर्धितो मधुरवारिविसुक्तवाहहेपारवैर्ज्ञगिति जागरयाञ्चकार ।
सुप्तोत्थितद्विपपदान्दुकवृन्दनादो बन्दीभ्वरस्वरपिधानपटुर्नरेन्द्रान् ॥ ८ ॥
सूर्याभ्रपादचपचूर्णिनपूर्ववाङ्घ्रिवेलावनान्तमणिरंणुरिचोत्पतिष्णुः ।
प्राच्यां प्रभापरिचयो विचकास किञ्चित्कुप्यचकोरकुललोचनकोणशोणः ॥ ९ ॥
श्रीचन्दनद्रवमिवाशु हिमांशुधाम निर्भय कौतुकवनी वत वासवी दिक् ।

आरक्तविस्तृतरविच्छविकैतवेन काश्मीरजेन रजसा विभवं वभार ॥ १० ॥
 गुप्तो रसात्रिंशि भृशं परिभुज्य नीलीरागः कलकणितमञ्जुरलिर्नलिन्या ।
 धामाधिपे द्रुतसमागमभाजि किञ्चिदुद्धादितच्छदकपाटपुटं निरासि ॥ ११ ॥
 अन्तर्ललत्तरलभृङ्गकनीनिकेन किञ्चित्पयोलयभृताङ्घ्रिनिमीलितेन ।
 तेने मुदं कुमुदिनीकुमुदेक्षणेन अस्पत्करो हिमकरोऽपि रतादिवाभृत् ॥ १२ ॥
 संसक्तकञ्जलसितिद्युति मूर्द्धि पात्रं यन्त्रं तमोभिरिव क्लृप्तमवेक्ष्य दीपाः ।
 तैले प्रलापिनि भयादिव मह्लिकायाः पाश्चात्यभागमभजन्त दशां दहन्तः ॥ १३ ॥
 अस्मद्विभुर्दिवमियाय रविर्नवेति ज्ञातुं महौपधिततेरिव निःसृताभिः ।
 त्यक्तानि कान्तिभिरुदग्रगिरीन्द्रकुञ्जदुर्गाण्यपूरयिपत त्वरितं तमिच्चैः ॥ १४ ॥
 रागो रथाङ्गमिथुनस्य मिथोऽभिपङ्गपीतिसृशो भृशममानिव मानसान्तः ।
 भूत्वा बहिर्वहुविभातविभातरङ्गरङ्गच्छलाद्गनगर्ममपूरि भूरिः ॥ १५ ॥
 दायादता विदितवैरिणि नित्यमिन्दौ मन्दाधितामृतकले किल भूमिमुक्ते ।
 एकेन चन्द्रवदनावदनोपमानलक्ष्मीरलाभि कमलेन विकस्वरेण ॥ १६ ॥
 नक्तं भरेण परिभुज्य सुधाकरेण त्यक्ता च्युतप्रसवचन्दनमण्डनेव ।
 प्रातः क्षणं गालिततारकचक्रवाला निश्चन्द्रिकाततिरतीव विदिद्युते यौः ॥ १७ ॥
 अस्तु क्षणं हृदि मम प्रमदप्रदोयं नैनं जनोपि कलयिष्यति सान्ध्यभासा ।
 इत्युन्मुदः प्रियतमाहृदयाङ्गरागं लग्नं बभञ्जुररुणं तरुणा न यान्तः ॥ १८ ॥
 म्लानं विमुच्य कुमुदं चिरभुक्तमस्य द्वेष्ये प्रयातु नलिने मलिनः पङ्कजः ।
 धिग्धिक् पुनः सुनयनावदनांशुपानध्यानः सुधारचिममुञ्जदसुं चकोरः ॥ १९ ॥
 आनन्दिनो दिनमुखे खलु वीक्ष्य पक्षिराजाग्रजं तपनसृतमुपेतमग्रे ।
 अभ्युत्थिताः पदुगिरस्तरुविष्टरेभ्योऽपृच्छन् सुखागमकथामिव पक्षिणोऽमी २०
 पूर्वाङ्गनातनुनवक्षतमण्डनाभस्तोकोदितसुमणिमण्डलवण्डदम्भात् ।
 यक्रोक्ततेन दिवसः प्रसभं चर्क्य ध्वान्तस्य जीवितमिवाहुलिपहृद्येन ॥ २१ ॥
 नारङ्गरङ्गमुदयाचलतुङ्गशृङ्गुसार्द्धमम्बरमणोर्विरराज विम्बम् ।
 उद्युत्सिनांसपिहितकतटं हिरण्यताडङ्कपत्रमिव पूर्वदिग्गङ्गानायाः ॥ २२ ॥
 उत्तानदानवरुदम्बकडम्बरेण ध्वान्तेन तान्तमवगम्य जगत्समग्रम् ।
 अग्येर्विमुक्तमिव चक्रधरेण चक्रं चक्राम शकदिशमम्बररत्नविम्बम् ॥ २३ ॥
 जाप्रत्कलङ्कहरिणाङ्गमिपात्प्रतीच्यां सञ्जीचकार रजतप्रचितं प्रचेनाः ।
 भानौ विभूपपति भामुरभासि पूर्वा दूर्वाङ्कुरप्रकरकर्धुरमर्धपात्रम् ॥ २४ ॥
 प्राजगन्त्यभिनयोत्सवभाजि गीतस्कीनाननासु नलिनीप्वलिनीनिनादैः ।

आविभ्रती घुसृणपात्रमिवात्र भानुं शोभामसृज्यत सुरेषु दिशां दिनश्रीः ॥ २५ ॥
 याचिष्यते जगति दुर्लभमप्ययं यद्दास्ये तदस्य नवनिर्भरभक्तिभाजः ।
 ध्यात्वेति भानुदयी मुदितः किलाभूदयोञ्जलिप्रतिमया पुरतो जनस्य ॥ २६ ॥
 उद्दीप्तपश्चिमशिलोचयचूलबुम्बिचञ्चनभोमणिमणिज्वलनप्रतापैः ।
 शङ्के क्रमेण कलया कलया गलित्वा प्रातस्तुपारकिरणोऽजनि कीर्त्तिशेषः ॥ २७ ॥
 संरम्भतन्त्रिजगतीभवनान्तराले तूर्णं चञ्चल निखिले खलु वासरश्रीः ।
 रागो निरन्तरतरस्तदयं रराज तत्पादयावकरसप्रसरैरिवास्मिन् ॥ २८ ॥
 अभ्मोरुहेऽपि वत गर्दभिकेऽपि तुल्यं रागं यदि व्यतनुत प्रभुरेव भानुः ।
 आद्यं तथापि सविशेषमुन्वानुरागं साक्षाद्भव कल्पं मुन्नमुद्रयाऽन्यत् ॥ २९ ॥
 चालांशुमालिकरमण्टलमण्डनेन वन्धुक्रवन्धुरतरं दधती शरीरम् ।
 छायावलीवलयिता च नवप्रवालवैहृयजालघटितेव वभौ त्रिलोकी ॥ ३० ॥
 धिग् रागवानहमिहापि सुरेभक्कुम्भावस्याः स्तनां प्रणयवानधिरौहतीन्द्रः ।
 एयं रूपेव तरणिः परितापमाप्य पूर्वाममुञ्चत दिवं च रुचा सिपेवे ॥ ३१ ॥
 विस्पष्टदृष्टपरमाणुविलासनीलैर्जालान्तरप्रसृमरैर्नवरश्मिदण्डैः ।
 भङ्गैरिव शुमणिनापहतं गृहान्ध्यान्तं घृतक्षतमलक्ष्यत रक्तचन्द्रैः ॥ ३२ ॥
 निःशेषभूमिधरकन्दरमन्दिरान्तर्गवोरुण्यपि जघानतमां तमांसि ।
 प्रमीहदकैमणिविस्तृतवह्निकीलालीलायितेन सहसा महमामधोशः ॥ ३३ ॥
 दीप्तार्ककान्ततलतापविलीनहंभक्ष्माभृन्नयीनविचरावलिलब्धमार्गाः ।
 स्वर्भूविभूषणमहर्मणिरश्मिपाताः पानालमूलनिमिराण्युदमूलयन्त ॥ ३४ ॥
 नक्तं निरहुशानया कुशासुचिभेगो यः सर्वतन्त्रिभुवनेपि ममां कथंचित् ।
 मानि स्म मापि दृशि घूरुविहङ्गमस्य भानोर्भयात् श्मिनि महुचितोऽन्यकारः ३५
 पूर्वोचनीधरशिरस्तटाघातुरागः प्राचीनदिग्गुचनिमौलिजपावनमः ।
 देशो विपद्गिरिशामूर्तिकुशानुनेत्रं भानुः क्रमाच्छविभरं विभराम्यभूव ॥ ३६ ॥

इत्येनां रजनीं रमाशिनमिथोवात्ताभ्यगृयात्रम-
 धित्रीं निर्गमयाम्यभूवतुरतिमेष्णा मुकुन्दार्जुनां ।
 प्रीतां रैयतसायमीधरयनोदेशाय मार्कं पुरी-
 लोकेराशु चञ्चल तन्परिचयोत्तालक्ष तालव्यजः ॥ ३७ ॥

इति श्रीगणेशस्य नामाष्टौषमस्तोत्रस्य अष्टमोऽध्यायः ॥
 मन्त्रिणा यन्पुपादेन स्वरूपी विनिर्दिता ॥ ७ ॥

अष्टमः सर्गः

हेमे रामः स्यन्दने चन्दनश्रीर्नालं चेलं धारयन्नामरोह ।
 शोणश्रीके लक्ष्यलक्ष्मेव सद्यः सन्ध्याभिन्ने वारिदे शारदेन्दुः ॥ १ ॥
 चक्रे कृष्णालोकतृष्णाय हृतिं लोकायेव स्यन्दनः सात्वतस्य ।
 वातापातप्रस्फुरत्केतुहस्तप्राग्नो जाग्रद्वाहशब्दप्रवाहः ॥ २ ॥
 नो माति स्म व्योमपात्रेऽप्यमात्रो यात्रारम्भोत्ताननिस्वाननादः ।
 स्थानं कर्तुं तुङ्गतुङ्गानि भृशच्छृङ्गाणीनि अंशयामास मन्ये ॥ ३ ॥
 रत्नश्रेणीभासि शाले विशाले तेजोजलैरप्यलक्ष्यां प्रतोलीम् ।
 सैन्यान्यापुः सम्मुग्धायातवातव्रातज्ञानद्वारदेशावकाशम् ॥ ४ ॥
 वेगेनाहम्पूर्विकायानमानस्फूनैः स्रतैस्तुल्यकालं विमुक्ताः ।
 अन्योन्यस्य स्यन्दना घटमानाः प्राकारस्य द्वारदेशान्निरीयुः ॥ ५ ॥
 रेणौ बाह्व्य्यूहग्वाले प्रभृते पङ्कीभृतैर्दन्तिदानाम्बुपूरैः ।
 वेगाद्ब्रह्मदारतोऽद्भुष्टशक्तिक्षिप्रैः पादैरुत्तरन्ति स्म भृत्याः ॥ ६ ॥
 व्यक्तं रिक्तो नैव केनापि पूर्वं तूर्णं पूर्णः केनचिन्नैव शोष्ये ।
 इत्युत्कर्षादेव वर्षासु रिक्तं ग्रीष्मे पूर्णं यः स्वयं स्वं तनोति ॥ ७ ॥
 अन्तर्नित्यं येन घृन्दारकाणां घृन्दैर्धन्यं विभ्रता विश्वनाथम् ।
 वीचीयञ्चत्फेनदम्भेन भेजे श्रेयः साक्षाद्वन्तिदन्तायदातम् ॥ ८ ॥
 विश्वाधारं येन जामातृमात्रा पात्रं धृत्वा विश्वरूपं हृदन्तः ।
 शम्भोर्भिक्षाभस्मयोग्यस्य मन्ये लक्ष्मीलिप्सोस्तस्य दत्तोऽर्द्धचन्द्रः ॥ ९ ॥
 धामाधारः केलिसौधं कलानां मत्पुत्रोऽसौ दृक्सुधाविन्दुरिन्दुः ।
 एकं लक्ष्म क्षाल्यमस्मिन्निदं यः स्मृत्येव स्यान्नक्तमभ्रंलिहोमिः ॥ १० ॥
 चञ्चलारत्नमालस्तमालप्रायच्छायः प्रोच्छलद्गोषिषूगः ।
 और्ध्वज्वालाजालभूर्भानि धूमावर्त्तस्तोमो विस्फुलिद्भिव यस्मिन् ॥ ११ ॥
 ईदृक्षश्रीरीक्ष्यते योऽन्तरिक्षे तेनापीनं धिग्जना जानते माम् ।
 अद्भुर्प्रीडि कुम्भयोनेरितीव ख्यातुं लोके यः क्षिपत्यम्युविन्दून् ॥ १२ ॥
 धूमस्तोमैर्वाडवाप्रेरिवान्तःसुप्तस्येव श्रीपतेस्तेजसा यः ।
 रेजे रामधुण्णरक्षोमृगाक्षीदृग्मुक्ताम्भःकञ्जलेनेव नीलः ॥ १३ ॥
 नक्तं दीप्तैरोपथीनां यिनानैः स्फूर्जज्ज्वालैः सूर्यकान्धैर्दिवापि ।
 मूर्त्तं तेजो राघवस्येव शश्वद्दृश्यं यस्मिन्सेतुशैलच्छलेन ॥ १४ ॥

तस्याम्भोवेः स्मेरदम्भांजशोभां यच्छन्दष्टया स्पष्टमप्राप्तपूर्वाम् ।
प्रापत्पूर्णं सैन्यलोकेन साकं लीलाशैलं रैवतं रेवतीशः ॥ १६ ॥

(नवभिः कुलकम्)

पौढप्रीती संहतौ कृष्णपार्थौ तौ सानन्दः प्राप सौनन्दपाणिः ।
उच्चैःपीठं सम्मुन्वान्युत्थिताभ्यां तूर्णं ताभ्यां हेममध्यासितोऽसौ ॥ १६ ॥
अन्तःशोभाभासमाने तृणालीशालिन्युच्चैर्वृक्षवल्लीविताने ।
तत्रावासानाशु विश्वैकनेतुः सेना तेने रैवतोर्वीधरान्ते ॥ १७ ॥
स्वच्छायाभिः सौरभैः पुष्पपद्मेर्भृङ्गीगीतैर्माधुरीभिः फलानाम् ।
अङ्गेनापि श्रीनिधानेन वृक्षैरक्षप्रीतिः स्वाश्रितानां वितेने ॥ १८ ॥
स्वावासेषु स्थापितेष्वेव रीत्या जग्मे लोकैरप्यनापृच्छय किञ्चित् ।
कृष्णावासोऽदर्शयत्केतुना लत्तेपां शङ्के सर्वदिग्लोलिना तान् ॥ १९ ॥
अग्रे गत्वा स्थापयित्वाऽष्टपङ्क्तिं तूर्णं तस्थुस्तत्र वाणिज्यभाजः ।
उच्चैःपीठाध्यासिनो लम्बकूर्चाटोपत्रस्यत्तुन्दिलत्वापवादाः ॥ २० ॥
कश्चिद्वाचा लोचनान्तेन कश्चित् कश्चित्कापोल्लासभावभ्रमेण ।
तिष्ठन्सद्यः स्थापिते सन्निवेशे वेद्यालोकस्तोपयामास पुंसः ॥ २१ ॥
प्रत्यग्रप्राग्भूमिमुक्तैरुपादोदञ्चधीरस्तोकदृश्योन्देशाः ।
तूर्णं यानानुत्तरन्त्यस्तरुण्यो वीक्ष्यन्ते स्म स्मेरदृग्भिः स्मराक्षैः ॥ २२ ॥
प्रद्रेष्योपि स्पष्टमन्त्रं भविष्णुर्लस्यो द्रादेत्यसर्वाङ्गमङ्गे ।
दुःखं धृतो रेणुरेणेक्षणभिः सस्तस्तूर्णं भूतले मूर्च्छयेव ॥ २३ ॥
स्वेदस्वेदोद्दामधामानि सद्यः पूर्णेन्दुश्रीजित्वराण्याननानि ।
तानि स्थाने वीजयंश्चामरालीलीलालोलैरञ्चलैश्चलाक्ष्यः ॥ २४ ॥
वंशाग्रेण क्षोणिमुक्तेन सौरुष्यादध्यान्त्ये स्यन्दनानाशु बालाः ।
नामग्राहं हर्षहास्यानुगर्भैः शब्दैः शोपानाह्वयन्ति स्म डिम्भान् ॥ २५ ॥
एणः कुञ्जादुत्पतन् दूरयात्राम्बिन्नेनापि द्राक् समभ्युत्थितेन ।
भीलोलोक्षः केनचिन्नैव जग्रे ध्यातः स्त्रीदृक्चाम्तामोहितेन ॥ २६ ॥
जटाः प्रौढं सञ्चरद्भिविमानव्यग्रस्कन्धैर्यैस्तदा चेष्टवर्गैः ।
मृद्यन्ते स्म स्पर्द्धया तैरखिलैः खिन्नाः क्षोणीजानयोऽसी विधिं धिक् ॥ २७ ॥
तापादन्तःसङ्गतानां द्विपानां कुम्भैरन्तोविन्दुसन्दोहसान्द्रैः ।
व्यक्तं मुक्ताहारहारिस्तनश्रीबद्धस्पष्टै रेजिरे सिन्धुवध्वः ॥ २८ ॥
आन्तैरन्तर्दन्तिभिः शैललीलैर्यारां पूरे पल्वलेषु प्रवृद्धे ।

सद्यो मूलोच्छेदमाशङ्क्य शङ्के लब्धातङ्काः पङ्कजिन्यो ममज्जुः ॥ २९ ॥
 दूरोदञ्चद्वीचिनिर्मज्जदब्जं निर्मग्नानामन्तरातापशान्त्यै ।
 दन्तीन्द्राणां पुष्करैः स्पष्टदृष्टैः कल्लोलिन्यो रेजुरम्भोजभाजः ॥ ३० ॥
 हास्यं मा स्यादद्य कुम्भद्वयं वः प्रत्यक्षेषु स्पष्टमासां कुचेपु ।
 ध्यात्वेतीव स्त्रीषु नीरागनासु व्रीडादन्तर्वारिमग्नं गजेन्द्रैः ॥ ३१ ॥
 पद्मे बोधादास्पलास्यं दधाने हस्ताग्रेणाम्भोजिनीराक्लप्य ।
 मूर्धन्यध्यारोपयामास भूपः स्त्रैणभ्रान्त्या शिक्षितो राजदन्ती ॥ ३२ ॥
 धौते दाने वारिभिर्वारणानां सम्मर्देनाम्भोजपण्डेऽपि भग्रे ।
 प्रीतिं नीरायातनारीमुखान्जैर्भञ्जुर्भृङ्गाः कुत्र चिन्ता न घातुः ॥ ३३ ॥
 कुम्भस्याम्भःपूर्वमाणस्य शब्दं श्रुत्वा दूरादन्यदन्तिभ्रमेण ।
 एत्य व्यालो योपितोऽग्रे नताया मध्यं पश्यन्नत्रसत् सिंहशङ्की ॥ ३४ ॥
 सिन्धौ क्रुध्यन्नन्यगन्धेभगन्धाहत्वा घातं स्वप्रतिच्छन्द एव ।
 भग्रे तस्मिस्तोपकम्पेन तेने मत्तो दन्ती गर्जितान्यूजितानि ॥ ३५ ॥
 हस्तोदस्तैश्चातकान्प्रीणयन्तो नीरैर्द्वारध्वानन्त्यन्मयूराः ।
 अम्भोधिभ्यस्तोपलीलातिनीला निर्जग्मुस्ते वारिवाहा इवेभाः ॥ ३६ ॥
 दन्ती दानैर्गण्डकण्डूयनोत्थैः साक्षाद्वृक्षं सौरभादयं चकार ।
 दूरोत्क्षिप्तैः सद्य एव प्रसूनस्तोमैः सोपि प्रत्युपाकारि तेन ॥ ३७ ॥
 भग्नः शाग्वी क्रीडया कुञ्जरेण भ्रष्टो नोर्व्यां तद्दृढालानवन्धात् ।
 लोकाः किन्तु व्यापदं दूरशूरभ्लानैर्जजुस्तस्य पत्रप्रसूनैः ॥ ३८ ॥
 उद्यद्दानामोदलब्धालिमालागीतप्रीताः सैन्यभाजो गजेन्द्राः ।
 आलानद्दुच्छन्नमायूरपत्रच्छन्नच्छायच्छन्नतापा विरेजुः ॥ ३९ ॥
 लीलामोलहृष्टिभुक्तापभुक्तेरेवाहारैरन्मदाः सादिनोऽपि ।
 चादूत्तया वा ताडनक्रीडया वा नाशु त्रासं ग्राहयामासिरेऽमी ॥ ४० ॥
 धातुद्भिन्नाः पीवराश्वीवराणामत्रावासाः सर्वतः पर्वताभाः ।
 पर्यन्तेषु प्रेक्षितैः शाखिदत्तच्छायै रेजुः पादकल्पैः करीन्द्रैः ॥ ४१ ॥
 स्फूर्त्तिर्पादकृ साश्ववारैःश्ववारै तादृग् नासीदस्ननिःशेषभारे ।
 तेजोभाजामप्रभाद्यं स्वभावे तेजः स्पष्टं यत्पराक्रान्तिषु स्यात् ॥ ४२ ॥
 मन्दं मन्दं सञ्जरन्दूरधानव्यासङ्गेनालक्षि यः ग्विन्न एव ।
 सेनाभाजां विस्मयं स प्रतेने मुक्तो धाबन्नेव रेवन्तितोऽश्वः ॥ ४३ ॥
 उत्तिष्ठद्भिर्वेद्यनान्ते नवाश्वैः सार्द्धं वेगादङ्गलप्रैव वादम् ।

सर्वाङ्गीणस्पर्शसौख्यातिरेके रेणुश्रेणिच्छद्मना भ्रूदस्यात् ॥ ४४ ॥

सर्वाङ्गीणक्षमापरीरम्भशोभाह्वयः सद्यः सापराधोऽपि गच्छन् ।

भेजे वाजी सम्मुखीनाभ्युदञ्चद्दीचीहस्तैस्ताड्यमानोऽपि सिन्धुम् ॥ ४५ ॥

चापल्यश्रीभास्वराणां मुखाग्रस्फूर्जत्फेनभ्राजिनां ध्वानभाजाम् ।

जज्ञे लोलल्लोचनैः स्थानपालैः कल्लोलानां वाजिनां वा न भेदः ॥ ४६ ॥

क्रीडङ्गीडं कौतुकादीर्घकालं मन्दं मन्दं निःसरन्वाजिराजः ।

किञ्चिल्लीलालोलकल्लोलमूर्त्या कल्लोलिन्या न त्वसावन्वगामि ॥ ४७ ॥

ते प्रत्येकं ख्यातिमन्तो महान्तः पृथ्वीनाथैः सस्पृहं प्रेक्ष्यमाणाः ।

रेजुः पङ्क्तिस्थापिता भोगपात्रैरास्ये बद्धैर्लब्धकूर्चा इवाश्वाः ॥ ४८ ॥

उप्रा रावं चक्रुस्तार्यमाणे भारेऽप्युच्चैर्यत्ततो दुःखितास्ते ।

हेलाविश्वोहृद्द्वनारम्भिणोऽल्पक्षोणीगत्या नूनमद्याप्यनृसाः ॥ ४९ ॥

मुक्तद्राक्षास्तम्बजम्बूरसालो बन्बूलादिग्रासलोलाथरोष्ठः ।

उप्राप्यहोऽहासि रूपानुरूपे सत्याहारं पक्षिरावैर्वनीभिः ॥ ५० ॥

मुक्ते भारे सद्य एव प्रमत्ता ध्वानत्रस्तस्पर्द्धिनः सौरभेयाः ।

शृङ्गैः स्वाङ्गच्छायाया युध्यमानाः सिन्धो रोधः पातयामासुराणु ॥ ५१ ॥

दृग्मार्गमेत्य रचितानतयः पदान्तमागत्य निर्मितपुनःप्रणतिप्रपञ्चाः ।

सम्भाविताः समनमन्मुकुटेन पाण्डुपुत्रेण सम्मदमधुर्वसुधाधिनाथाः ॥ ५२ ॥

सैन्यं कृतावासमशोपतोपि कुतूहलेनेव निरीक्षितुं तत् ।

नभोऽग्रचूलामधिरुह्य देवः स्थिरीबभूव क्षणमुष्णरश्मिः ॥ ५३ ॥

स्वैरं विलस्य सकलासु वनस्थलीषु छायापि तीव्रतपनानपतापितेव ।

भूमीरूढां प्रसववृन्दमरन्दधारासम्पातशीतलतराणि तलानि भेजे ॥ ५४ ॥

तन्वाने तरणां करुण्यतिकरोत्पाटं ललाटन्तपे

विष्वक् सङ्कुचितैर्विनिश्चलतया प्राण्णेव निर्मापितैः ।

क्षिप्त्वा नम्रतराग्रमग्रचरणद्वारेण मौलिं निज-

च्छायासीम्नि मन्ध्रदेशमद्भिपैः केदारदेवायितम् ॥ ५५ ॥

सम्पातेन सदैव निर्झरजलव्रातैर्विलीनं मही-

पीठेनापि निमन्मरत्यमधिन व्योमापगापङ्कजम् ।

पातालं तपनोपलाचलतलप्रोद्धतधूमध्वज-

ज्वालौघैरसमञ्जसं समजनि प्रौढप्रतापे रघौ ॥ ५६ ॥

इत्यात्ममौलिमणिजर्जरितान्धकारा गुप्तप्रकीर्णकरशीकरभाञ्जि भेजुः ।
भूपाः स्वभावशिशिराणि रयादसूर्यम्पद्मानि रैवतककन्दरमन्दिराणि ५७

इति श्रीगृजेरेश्वरमहामात्यश्रीवसन्तपालविरचिते नरनारायणानन्दनाम्नि
महाकाव्ये निवासनिवेशवर्णनो नामाष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

श्रीवस्तुपालसचिवस्य परे कवीन्द्राः कामं यशांसि कवपन्तु वयं तु नैव ।
येनेन्द्रमण्डपकृतोऽस्य यशःप्रशस्तिरस्त्येव शक्रहृदि शैलशिलाविशाले ॥ ८ ॥

नवमः सर्गः

प्रासपौरपरिवारपरीतः पार्थसौहृदमदेन मुकुन्दः ।

अन्यदा मधुमहोत्सवकेलीकौतुकेन विललास वनान्तः ॥ १ ॥

रोमराजिगुणराजिनि मुष्टिग्राह्यमध्यभुवि चम्पकचारौ ।

मन्मथोऽजनि मिथो युवलोके स्त्रीजने करगते धनुषीव ॥ २ ॥

कामिनोरनुयतां तरुणानां बाहुमूलनिहितोरुमुजानाम् ।

तत्कुचाप्रशिखराणि न पाणिद्वन्द्वमाप परिरम्भपराणाम् ॥ ३ ॥

न्यकृतानुलयचाटुरपि प्राक् प्रेयसा स्वयमियाय समं स्त्री ।

कामचापकुटिलास्यलिगुञ्जाट्टङ्गतासु तन्मञ्जरिकासु ॥ ४ ॥

दुर्वर्तिनि वरे द्रुतमेका दुर्बहस्तननितम्बभरापि ।

सञ्चाल पुरुपायितलीलालब्धलाघवलया लटभध्रूः ॥ ५ ॥

आलिल्लसपदकापि लनान्तर्नर्मगोपिततनूरनुगेन ।

प्रापि काप्यधरपानपरालिन्नासलोलकरकङ्कणनादैः ॥ ६ ॥

आसदन्मृगदृशः प्रतिहारः स्पर्द्धिना मनसिजेन सनाथम् ।

आशु कौतुरुविलासनरेदाढारदेशपदवीमिव दोलाम् ॥ ७ ॥

तत्कुथाप्युपचकार पुरारिर्यचकार रतिनाथमनङ्गम् ।

स्त्रीनितम्बनिचितेष्वपि दोलामण्डपेषु स ममौ यद्वाधम् ॥ ८ ॥

प्रासितं हरिनवैरिव यकैः किंशुकैर्मृगमुदैक्षत चन्द्रः ।

भूनले दिवि च विस्तृतदोलालोलमानललनास्यमिषेण ॥ ९ ॥

स्फारनपुररवैश्चलदोलालकेलिलोलरमणीचरणाग्रैः ।

श्रीरमोदत विराविमरालोत्सङ्गजङ्गमनभोनलिनाभैः ॥ १० ॥

श्रेणमेव निजशस्त्रममोचं मन्यते स्म मकरध्वजवीरः ।

अक्षिपद्विजितमर्त्यमिदं यद्दोलया दिवि सुरानपि जेतुम् ॥ ११ ॥
 दोलया तरलया वपुरासां यत्समीकृतकृशाकृशमैक्षि ।
 तत्कुचाग्रभरभङ्गभिषेव ब्रह्मणा तदपि मध्यमपूरि ॥ १२ ॥
 दोलयाद्भुतगतागतिभाजामुन्नतस्तननितम्बविलग्रम् ।
 योपितां युवभिरूर्ध्वतनूनां भग्नभग्नमवलग्रमशङ्कि ॥ १३ ॥
 चापयष्टिमिव दीधितिमेपां यत्ततान तरला मणिदोला ।
 विश्वविश्वजयिनो रतिभर्तृर्वाणता तदवलाभिरलाभि ॥ १४ ॥
 योपितः सह धवैरतिभूमिं गन्तुमुज्ज्वलविलासरसानाम् ।
 आसदन्नतिगतिं दिवि दोलां कामदत्तमिव मङ्गु विमानम् ॥ १५ ॥
 कामुकैः कुचनितम्बनतानां प्रेङ्खया तरलितोर्ध्वतनूनाम् ।
 भङ्गनिर्भरभयाद्दृढमुष्टया योपितां झटिति मध्यमधारि ॥ १६ ॥
 उन्नतोभयशिखाऽघटि रत्नप्रेङ्खया तरलया रुचिरेखा ।
 प्रेमपाथसि विलासपयोधौ नौरिव प्रियजुषः प्रमदायाः ॥ १७ ॥
 तादृशैरपि गतागतखेलैर्यन्न विभ्युरवला विलसन्व्यः ।
 दोलया तरलितैस्तरुभिस्तत्पुष्पवृष्टिमसृजत् कुसुमेपुः ॥ १८ ॥
 प्रेङ्खितक्षितिर्हृद्युतपुष्पस्फारसौरभविशोपितलोभाः ।
 योपितः प्रियतमैः सह चेतस्तन्वते स्म कुसुमावचयाय ॥ १९ ॥
 मा ब्रज ध्वनिमितीव वितेने सन्नतावतरणस्पृशि दोला ।
 स्त्रीजने तु रभसादवतीर्णं मूर्च्छयेव विरहेण जुघूर्णे ॥ २० ॥
 क्लृप्तपुष्पकलवपुः सह रत्या विश्वदम्पतिमिषेण मनोभूः ।
 सर्वतोऽप्यवचिचाय शरार्थं सज्जितानि मधुना कुसुमानि ॥ २१ ॥
 सम्मुखीनमिलदक्षिविभावोद्भिन्नमानसरसेन मिथोपि ।
 अन्यतः पतिरमुञ्चत पुष्पाण्यन्यतः करमसज्जयत स्त्री ॥ २२ ॥
 पल्लवेषु सदृशः प्रमदायाः पाणिरप्यवचयाय गृहीतः ।
 तादृशप्रदिमतो वत मत्त्वा मङ्गु दक्षदपितेन चुचुम्बे ॥ २३ ॥
 लूनपुष्पवलभृद्भङ्गभिषेव द्राक् पतिं चतुरया परिरभ्य ।
 नैव लाघवमलाभि कयाचित् कल्पिताऽन्ययुवतेरपि नेप्यां ॥ २४ ॥
 न्यामविस्तृतभुजोपि नितम्बे न क्षमः स्त्रियमुदञ्चयितुं यत् ।
 उच्चपुष्परुचिमेव युवा तन्मध्यवद्दृढमुष्टिरुदासे ॥ २५ ॥

कापि गोत्रभिदि भर्त्तरि पुष्पं दातुमिच्छति वधूर्नतमुष्टिः ।
 संहतस्तनकठोरतयेव स्वं शुशोच भृशमस्फुटितं हृत् ॥ २६ ॥
 अक्षिण पुष्परज एव विनेतुं पत्युरंसकूनपाणिरुदित्य ।
 विस्मृतात्पववनप्रतिकारा स्त्री रसादकृत चुम्बनमेव ॥ २७ ॥
 माद्यति स्म कुसुमासवपाना कापि विक्लवविघूर्णितदृष्टिः ।
 तद्विशङ्कतरवह्लभगादाश्लेषपात्रमपरापि ममाद ॥ २८ ॥
 या ददे मृगदृशः कुसुमस्रकू नाम नामभिदया दयितेन ।
 एतया लघुतयैव स बद्धः स्वोऽप्यचेतनहृदां हि परः स्यात् ॥ २९ ॥
 कोपि गोत्रभिदया नवमालां योपितो दददतोपयदन्याम् ।
 किञ्च तत्पदहतः पुलकाङ्कं विग्रहं दधदपीडयदेनाम् ॥ ३० ॥
 गुसगर्भकमपि स्फुटपुष्पं जानती निजशुचिस्मितभिन्नम् ।
 वन्नती दयितकेशकलापं मार्जनेषु विरराम न रामा ॥ ३१ ॥
 मुग्धया प्रियतमश्चिहुरालीं गुम्फितुं नखमुखेन विवृण्वन् ।
 स्रस्तपाणिरपरामुन्वचुम्बी पुष्पसञ्चयपरोऽयममानि ॥ ३२ ॥
 माद्यतु प्रियकरे घृतकम्पे काप्यवद्धचिहुरा नवपुष्पैः ।
 धिक्परा प्रियतमस्वरस्रग्वाढवद्धचिहुरापि ममाद ॥ ३३ ॥
 यौवनोष्मभरतक्षणादत्तम्लानिरप्युरसि चम्पकमाला ।
 अङ्गगौररुचिगौरवलिता स्त्रीजनस्य सरसैव विरेजे ॥ ३४ ॥
 मास्तेन कुसुमावचयोत्थः स्फारितो दिवि रराज परागः ।
 योपितामयममानि च मूर्त्तो मूर्त्तिमान् रुचिभरः कनकाक्षः ॥ ३५ ॥
 कान्तहस्तधुतचोरसमीरैर्योपितामभिहतः श्रमघर्मः ।
 तैरवर्धयन् पुनर्मदनाग्नि दीपयद्भिरभितः परितापः ॥ ३६ ॥
 कान्तपाणिपटशीनसमीरैर्नो तथा मृगदृशो मुदमापुः ।
 दीहकोपदहनोष्णसपत्नीश्वासमाग्नरयेण यथैताः ॥ ३७ ॥
 अङ्गके मृगदृशां रवितापारोपितश्चिरमराजत रागः ।
 तादृशश्रमजलापनपेच्छालोलपाणितलसङ्कमिनो नु ॥ ३८ ॥
 यत्तमहस्रकरजं श्लमवारि छिद्यते क्व तदपि टिकरेण ।
 तत्रयाय निरपायमुपायं रागिणस्तदिति मञ्जनमीयुः ॥ ३९ ॥
 हृत्त्या हृत्त्या व्रतनिवितनेः पुष्पमूर्तिं प्रभुनां
 यान्तीः कान्ताः सममनुचरैर्नारदुर्गाय नूनम् ।

अन्वीयुस्ते चिरपरिचयात्पक्षपालैकदक्षा

लोलाः कोलाहलभरभृतश्चञ्चरीकप्रवीराः ॥ ४० ॥

इति श्रीगूर्जरेश्वरमहामात्यश्रीवसन्तपालविरचिते नरनारायणानन्दनाम्नि

महाकाव्ये पुष्पावचयप्रपञ्चो नाम नवमः सर्गः ॥

करसरसिरुहं ते वासवेश्म श्रियोऽभू-

दजनि वदनपद्मं सन्न वाग्देवतायाः ।

इह जगति समस्ते वस्तुपाल स्तुयः कं

सचिवविलक धन्यं तद्दान्यं वदान्यम् ॥ ९ ॥

दशमः सर्गः ।

मौलौ सपुष्पे व्यजनायमानैः पक्षभ्रमैश्छत्रततीकृताङ्गैः ।

भृङ्गैर्मलत्तापनतापधर्माश्चेलुः सहेलं पयसे महेलाः ॥ १ ॥

मूलस्फुटामिर्विततातपत्रच्छायाभिरादिच्छदमेचकाग्निः ।

स्मेराब्जमुख्यः स्थलपङ्कजिन्यो रेजुर्गता जङ्गमतामिवैताः ॥ २ ॥

काचिद्वरे छत्रितचीवरेऽपि सद्योऽभिधाभेदिनि तापमाप ।

तस्याः सपत्नी चलितापि तापे छायाममायां पुनराससाद् ॥ ३ ॥

कल्लोलिनीभिः प्रतिपत्तिहेतोर्हंसा नियुक्ता इव संमुखीनाः ।

मञ्जीरमञ्जुकणितेन हृताश्चेलुश्चलाक्षीरभि चारुवाचः ॥ ४ ॥

अम्भोजसौरभ्यधरोऽम्युविन्दुसन्दोहवाही मृदुलः समीरः ।

अभ्याययौ सम्मुखमङ्गनानां नूनं नदीसम्प्रहितोपचारः ॥ ५ ॥

अभ्युक्षणान्युच्छलिनोदविन्दुवृन्देन दत्त्वेव नितम्बिनीनाम् ।

भूमौ स्वयन्तो लुठिता सखीय पस्पर्श पादौ लुलितोर्मिहस्तैः ॥ ६ ॥

तीरस्थिते पादयुगानि जानुदग्ने करान्कण्ठमिते मुग्धानि ।

राजीवयन्त्यः सलिले क्रमेण चक्रुः प्रवेशं सुदृशो नदीषु ॥ ७ ॥

पूर्वं प्रविष्टावपि नाभिदग्ने कृष्णौ हृदे व्याकुलितौ पयोभिः ।

अभ्यागतस्त्रैणानिनम्बशैलाभोगेन नासामपि लङ्घयद्भिः ॥ ८ ॥

नार्यः स्तनस्तम्बनितम्बविन्वाभोगेन चक्षुर्दिगुणं यदम्भः ।

तेनेव तेने द्विगुणत्यमासां तेनापि सद्यः प्रतिविम्बयोगात् ॥ ९ ॥

लोले जलाद्रैस्तनचुम्बिविम्बे स्वे चक्षुषो धीक्ष्य निमिग्नमेण ।

योदुर्नयोडा रभस्तेन कण्ठाश्लेषोन्सवाय प्रथमाय जाना ॥ १० ॥

चित्तेशपाणिच्युतनीरधारा दूरे तरुण्याः स्वलिता करेण ।
 दीर्घा रराज स्मरकार्मुकाय संसज्यमानेव मृणालमौर्वी ॥ ११ ॥
 अक्षिण प्रियाया रभसेन कश्चिदम्भः सदम्भः प्रचुरं विकीर्य ।
 लोलोऽन्यकान्तामुग्धविभ्रमेण स्मेरं समीपे कमलं चुचुम्ब ॥ १२ ॥
 हस्ता विरेजुः सुदृशां निमग्नाः स्वच्छेंऽसदग्नेऽम्भसि दृश्यरूपाः ।
 तासां जितानीव मुग्धप्रभाभिः पद्मानि सरोडमधोमुग्वानि ॥ १३ ॥
 साकं सखीभिः कुतुकात्तरन्ती प्रेक्ष्य प्रियं शून्यलुलत्करापि ।
 अम्भःसु नो काचिदचेतनत्वसंस्तम्भितश्वासतया ममज्ज ॥ १४ ॥
 गोत्रान्तरालापकृतागसोऽपि पङ्केरुहं दत्तवतः प्रियस्य ।
 काचित्तदुद्धीनपडङ्गिभोत्या कण्ठेऽपि लग्ना न लघुत्वमाप ॥ १५ ॥
 खेलन् जलैः सज्जितया कथंचिद्वाग्भिः सखीनां सह मुग्धयान्यः ।
 तत्प्रीतिहेतोरपि हारयित्वा मेने मुहुः स्वं कृतकृत्यमेव ॥ १६ ॥
 कान्ते छलाग्निर्मितनीरसेके मुग्धा सर्वा यत्कुपिता जघान ।
 तं भावमात्मन्यभिशाङ्कमाने तस्मिन्नुदाऽभृत्पुलकप्रदोहः ॥ १७ ॥
 रोधस्तटेभ्यः कुतुकादभीक्षणं दत्त्वापि झम्पामनु चित्तनाथान् ।
 उचैर्नितम्बस्तनशैलभाराहाराः प्रपेतुः प्रथमं पयःसु ॥ १८ ॥
 क्षिप्तैः स्वयं वारिकर्णवधूनां वक्षोजपीडाढलितैः स्वलित्वा ।
 नूनं युवानो हृदये तदम्भः पुष्पेपुष्पैरिव घानमापुः ॥ १९ ॥
 सेकं सृजन्ती दयिताननेर्दां नेत्राञ्जलिप्रेमजलैरभीक्षणम् ।
 शून्या व्यलासीञ्जलशून्ययैव काचिद्व्यस्यासु करप्रसृत्या ॥ २० ॥
 शङ्के तदा कैरवलोचनानां केलिच्युतैराभरणैः सरत्नैः ।
 तद्याहिनीवारिभरप्रशुभं रत्नाकरोऽभून्मकराकरोऽपि ॥ २१ ॥
 अम्भोहृतेस्ताः सरितोऽङ्गनानां नेत्राञ्जनैश्चन्दनलेपनैश्च ।
 कल्मापिता भास्करजह्नुकन्यासम्भेदशीभां विभराम्बभूवुः ॥ २२ ॥
 सङ्क्रान्तरागास्तटिनीतरङ्गाः कान्ताकुचस्पर्शविशेषलोलाः ।
 विद्यस्तहारच्युतमोक्तिकोधैः सस्येदविन्दुप्रसरा इवासन् ॥ २३ ॥
 अहच्युताधारुदृशां विलोलकण्ठोलनुशाः सरितां तटेषु ।
 म्गानि प्रपदा विरतालिशब्दाः पुष्पस्रजो मौनमिव प्रतेनुः ॥ २४ ॥
 अहृत्विषया चम्पकदामनीरयोर्तनेगाङ्गैर्नयकिंशुकप्ररु ।
 स्त्रीणां मितेन मितमहिमान्यं श्रेष्ठेषु पुष्पेष्वपि मण्टनानि ॥ २५ ॥

मध्येऽम्बुदुर्गं विकचारविन्दश्रीलुण्टनेनेव नितान्तरक्तम् ।
 चक्षुर्दृश्यं चारुदृशो दधाना मङ्गुत्तरन्ति स तरङ्गिणीभ्यः ॥ २६ ॥
 नूनं विनिर्यद्वनितानितस्त्रवक्षोजविक्षोभवियोगदुःखात् ।
 कल्लोलिनीनां रसमञ्जुलेन कल्लोलजालेन कृशत्वमापि ॥ २७ ॥
 यत्केशपाशो पतितानि नूनं चित्तानि यूनां मृगचञ्चलानि ।
 अन्यत्र गन्तुं चिरमक्षमाणि यान्ति स्मरव्याधशरव्यभावम् ॥ २८ ॥
 सीमन्तदण्डानुगतेन यस्या लाभार्द्धचन्द्रेण जगद्विजित्य ।
 पुष्पायुधध्वम्पकसन्निभेन क्षोभं न शम्भोरपि किं तनोति ॥ २९ ॥
 मन्ये स्मरव्याधधनुःसमानां यस्या ध्रुवं वीक्ष्य पलायमानः ।
 पन्थानमास्पेन्दुमृगस्ततान सीमन्तमूर्त्या चिह्नुरान्तराले ॥ ३० ॥
 शङ्केऽवतंसांमुजपट्टपदानां गीतेन पक्षानिललीलया च ।
 कर्णोन्मुखं धावति नेत्रगुग्मं यस्या मनोभ्रूमृगयामृगाभम् ॥ ३१ ॥
 भ्रूपक्षरेन्वान्चिरस्य कामकीरस्य यस्यास्तनुवल्लिभाजः ।
 नासा विभाति स्फुटपाटलौष्ठविम्बीफलासत्तितेव चञ्चुः ॥ ३२ ॥
 यस्याः कपोलौ मदनावनीशकान्ताढ्यीरेलनकुट्टिमाभौ ।
 नासाविभक्तौ श्रुतिपाशलोदोलाश्रितौ कस्य न सम्मदाय ॥ ३३ ॥
 कीर्तिप्रवाहो नवयौवनस्य शृङ्गारयोनेर्जयवैजयन्ती ।
 पुण्यात्मनः कस्यचिदङ्गिपुण्यं यस्याः स्मितं राजति हारहारि ॥ ३४ ॥
 यस्या मुष्टे दन्तततिर्नितान्नमोष्ठप्रभापाटलिता चक्रास्ति ।
 आर्द्राःपदश्रेणिरलक्तकाङ्का वाग्देवनाया इव सञ्चरन्त्याः ॥ ३५ ॥
 यस्या विराजत्यधरोऽरुणश्रीज्योत्नासगर्भस्मितकान्तिगर्भः ।
 कामस्य रुद्रानलविद्वलस्य पुष्पप्रवालप्रथितेय शय्या ॥ ३६ ॥
 यस्या हृदन्तर्गतपुष्पघाणघ्राणप्रभृन्नेरिव जानमङ्गः ।
 श्वासानिलश्चञ्चलचञ्चरीरुचेतोहरं सौरभमाप्तनोति ॥ ३७ ॥
 नासीरवीरः स्मरपार्थिवस्य बाध्याधुरीधुर्यशुक्रः पिकीनाम् ।
 मन्ये स्वयं बादयते वसन्तो यत्कण्ठरुमुं मधुरारयेण ॥ ३८ ॥
 कर्णावतंसांमुजगन्धगुलुङ्गुर्ध्वाव येनेत्र नतां दधानि ।
 अंसां रनिधीनिसहाधिरोत्पश्यामसां या स्मरचित्रशाला ॥ ३९ ॥
 यस्याः कपोलेन्दुयुगस्य रटिमदण्डायिव टपगृहीतपर्वा ।
 याह जपाकुञ्जलपाटलत्यन्दुष्टारुपाणी विशदा विभानः ॥ ४० ॥

मुक्त्वा मृणालीमृदुमप्यमान्तं रोमालिमूर्त्या निजचापदण्डम् ।
 यस्याः स्तनौन्नत्यनिरन्तरालद्वारेप्यनङ्गो हृदये विवेश ॥ ४१ ॥
 मध्ये न मन्ये विजितो नताङ्गयाः पञ्चाननः काननवद्धवासः ।
 यस्याः स्तनस्तम्बतटीधियेव कुम्भीन्द्रकुम्भौ कुपितो भिनत्ति ॥ ४२ ॥
 जित्वा प्रसूनैरपि विष्टपानि जेतुं त्रिशूलायुधमप्यजेयम् ।
 मन्ये यदन्तस्त्रिवलिच्छलेन शल्पन्नयं सज्जयते मनोभूः ॥ ४३ ॥
 यस्याः कलापानणुकिङ्किणीनां काणै रतिर्नृत्यति मध्यसीम्नि ।
 तत्तत्पदैकभ्रमिपाटिणचिह्नशोभां सुवृत्ता वितनोति नाभिः ॥ ४४ ॥
 यस्या विभाति स्मरभूमिपाललीलागृहश्रोणिकृतप्रतिष्ठात् ।
 रोमावली काश्चिमणिप्रदीपादभ्युत्थिता कज्जलमञ्जरीव ॥ ४५ ॥
 यस्या नितम्बो गुन्नेरेव भाति पञ्चपुष्टवीपतिपूजनीयः ।
 यत्सेवनादेव दिने दिनेऽपि काञ्चीकलापस्य गुणप्रवृद्धिः ॥ ४६ ॥
 आभाति यस्या जघनप्रदेशः कामस्य लीलाखुरलीगृहाभः ।
 ऊरुस्थलदारि निवेशिरम्भास्तम्भद्वयीतोरणदत्तशोभः ॥ ४७ ॥
 यस्या नितम्बस्थलभूरिभारक्रान्तस्य जङ्घायुगलस्य गौरम् ।
 कल्याणमञ्जीररुचिच्छलेन निस्पन्दि लावण्यमिवावभाति ॥ ४८ ॥
 वक्षोजशैलान्तरिते मुखेन्दौ सन्ध्यापूर्णं पादयुगं यदीयम् ।
 विष्वग् नवैस्तारकितं सरोजम्लानिक्षमं वीक्ष्य न कः सकामः ॥ ४९ ॥
 लीलागतिं शिक्षितुमभ्युपेतैर्दिव्यैरदृश्यैरिव धातृहंसैः ।
 या स्तूपते सञ्चरणेषु मञ्जुसिञ्जानमञ्जीररवच्छलेन ॥ ५० ॥
 निःसीमसीमन्तमणिर्वधूनां कन्या जलौघादथ निःसरन्ती ।
 आकृष्यमाणेव पुरः स्तनाभ्यां मन्दं सुदुर्घाह्यनितम्बभारा ॥ ५१ ॥
 लावण्यपूरातिपरीतदेहनिस्पन्दवत्तोयकणान्क्रियन्ती ।
 पार्थेन सगो मदनातुरेण विष्णुस्वसादौ ददृशे सुभद्रा ॥ ५२ ॥ (कुलकम्)
 नीराट्टीचीरान्तरदृश्यमानसर्वाङ्गलावण्यविशेषरम्याम् ।
 पश्यन्निमां मन्मथमध्यमानचेताश्चिरं चिन्तयति स्म पार्थः ॥ ५३ ॥
 शृङ्खः स घाता म्वलु यः किलास्मिन् दृष्टेऽपि पूर्वं घटिते मुखेन्दौ ।
 साक्षादनुद्भिन्नमनोविकारो निर्मातुमेतां सकलां शशाक ॥ ५४ ॥
 प्रेमोत्तरं मार्जयिता सुकेदयाः केशानिमान् कः सुकृती कराग्रैः ।
 अस्याः करादर्शविलम्बिविम्बे सञ्चारयद्दोचनमाननेन्दौ ॥ ५५ ॥

वीरः कुचक्ष्माधरदुर्गमेऽस्याः कन्दर्पदुर्गं हृदि कः प्रवेष्टा ।
 चक्षुःपथेनाऽभिमुखं कटाक्षनाराचपातैरभिताड्यमानः ॥ ५६ ॥
 पादप्रणामेऽपि न मे प्रसादमेवा विधातेति मुधैव तिष्ठन् ।
 कामार्त्त्या कः स्वयमेत्य धन्यः प्रौढापराधोऽप्यनयाऽनुनेयः ॥ ५७ ॥
 अस्या वितन्वन् हृदि पत्रवल्लीं कंपादसम्प्राप्तविशेषरेखाम् ।
 साक्षादपूर्णांमपि कामलोलः कश्छेकधीर्लोपयिता हृदैव ॥ ५८ ॥

एतस्याः श्रवणावतंसकलिकासौरभ्यलोभभ्रमद्-
 भृङ्गाभोगसहोदराः प्रतिपदं वन्दे कटाक्षच्छटाः ।
 को धन्यः स्ननसङ्गभङ्गविगलन्मुक्तावलीविन्दुकं
 संरुद्धः परिरम्भदम्भनिभृतं प्रेमासृतं पास्यति ॥ ५९ ॥
 इत्यन्तःप्रथमानसंशयतुलारुढः प्ररुढव्यधा-
 टोयः सोऽपि सुभद्रया निजसखीसञ्ज्ञाचलनेत्रया ।
 लावण्यैकनिकेतमिन्द्रतनुभूर्दृष्टश्च दर्पोढतं
 कन्दर्पेण हता च सा हृदि तदा कर्णान्तनान्तैः शरैः ॥ ६० ॥
 एकोऽपि स्वयमेककालमिपुभिर्भिन्दन्सुभद्रार्जुनौ
 कामः कीर्तिमवाप कामपि तदा धुर्यो धनुर्धारिणाम् ।
 अन्योऽन्यप्रथमानमानसरसौ दृष्ट्वा च तौ हृष्टिभाग्
 विष्णुर्द्धारवतीं जगाम सुहृदा तेनैव दत्तोत्सवः ॥ ६१ ॥

इति श्रीगूर्जेश्वरमहामात्यश्रीवसन्तपालविरचिते नरनारायणानन्दनाथि
 महाकाव्ये सुभद्रादर्शनो नाम दशमः सर्गः ॥

या श्रीः स्वयं जिनपतेः पदपद्मसद्या
 भालस्थले सपादि सङ्गपिते समेता ।
 श्रीवस्तुपाल तव भालनिभालनेन
 सा सेवकेषु सुखमुन्मुखतामुपैति ॥ १० ॥

एकादशः सर्गः

अथ मङ्गु हृदि प्रविष्टया मदनान्नेयकवाणकल्पया ।
 कनकोज्ज्वलया सुभद्रया निविडं दाहमुवाह फाल्गुनः ॥ १ ॥
 परिशोपितदीर्घिकाजले सहसा मर्मरितान्जसंस्तरे ।

हृदि तापिनि तस्य दिव्युते कुसुमेपोः कुसुमेपुभिः परम् ॥ २ ॥
 शरदिन्दुमुखि प्रसीद मे निगदन्नीदृशमाकुलो मुहुः ।
 अधिरोपयति स्म नीरजं दयितापादधिया स मूर्धनि ॥ ३ ॥
 स्मरमार्गणदारिते स्फुटीकृतमन्तःस्यमिव प्रियामुखम् ।
 हृदि दत्तमवेक्ष्य पङ्कजं द्रुतमाप प्रमदं वृथाशया ॥ ४ ॥
 शरजालशरव्यतामयं यदनङ्गो न ममापि गच्छति ।
 कुलपूर्वज एव यद्विधुस्तदिमौ तापयतां करोमि किम् ॥ ५ ॥
 मलयानिलपद्मताकृते यदि कुर्याममृगं शरैर्जगत् ।
 तदपास्तकलङ्ककल्मषो मृगलक्ष्माऽप्यतिदुःसहो भवेत् ॥ ६ ॥
 तदमृतं पचनाशनात्त्रतः पवनं सम्प्रति शोपयाम्यहम् ।
 इति दृष्टिमदत्त कार्मुके दयिताभूस्मरणात् मुमूर्च्छं च ॥७॥ (विशेषकम्)
 पवनः कदलीदलैरयं क्रियते चन्दनचर्चिनैः कुतः ।
 मलयाचलवायुकारि कापरमार्यो यदतीव तापकृत् ॥ ८ ॥
 अभिसर्पति दक्षिणानिले विहितो हन्त किमन्तरा पटः ।
 गलितो यदनेन विस्फुरन्नतिदुःस्वाय ममैव जायते ॥ ९ ॥
 व्यथयत्ययमभ्युज्ज्वजो हृदयं मे रूपयेव पाटलः ।
 यदमुष्य विरोधिने प्रियावदनाय स्पृहयत्ययं सदा ॥ १० ॥
 किमु चन्दनचर्चनं वृथा विहितं यक्षसि तापशान्तये ।
 अमुना दयितास्मितप्रभास्मृतिधीजेन हृद्वा हृतोऽस्म्यहम् ॥ ११ ॥
 इति तापततिप्रतिक्रियाप्रगुणं मित्रजनं मुहुर्गिरा ।
 असृजन्नजदुःखभाजिनं निजदुःखस्य लवं न चामुचत् ॥ १२ ॥
 (पञ्चभिः कुलकम्)
 किमु रोदिपि तन्वि नन्वितस्त्यज कोपं सुखरागकारणम् ।
 इति भृद्गविरावि वारिजं दयितावक्रधिया चुचुम्ब च ॥ १३ ॥
 परितः परिदर्शितैः प्रियावदनैस्तचिरतप्तये स्मरः ।
 विषदिन्दुघटामयं व्यधात्रलिनस्तोममयं च भूतलम् ॥ १४ ॥
 किमु रे विरहज्वरव्यथा स्मर रत्यापि न ते निवेदिता ।
 मरणादनभिज्ञ वह्नभाविरो हन्ति हृद्वा त्रियोगिनम् ॥ १५ ॥
 हर मंहर सम्प्रति स्मरं स्मर भक्तिं द्विगुणीकृतां मम ।
 अधुनापि यतः प्रियास्तनौ हृदि कुर्यां शिवमूर्त्तियुग्मवत् ॥ १६ ॥

स्मितमञ्जनिभं न ते मुखं नलिनो दर्शयते हिमद्युते ।
 इति तप्त इव प्रलीयसे स्वयमुत्पीडयसे वियोगिनः ॥ १७ ॥
 न विधुन्तुद किं विधुं रदैरमृतं चर्वसि पर्वणि द्विपम् ।
 इति ते सकलं वपुर्भवत्यथवा क्षीणहृदां क बुद्ध्यः ॥ १८ ॥
 विरहात्तरचेतनो मुहुः स्फुटमित्याकुलमालपन्नसौ ।
 जगदे जगदेकतायिना हरिणा तद्गतभाववेदिना ॥ १९ ॥
 अपि विह्वलता भवाद्दशां किमसौ धैर्यमुरीकुरु स्वयम् ।
 प्रकटं त्रपया वदामि किं तव युक्तः पुनरासुरो विधिः ॥ २० ॥
 रमणीहरणोपदेशानि स्फुटमित्युक्तिपरे हरौ गते ।
 अथ किङ्करणीयताजडश्चिरचिन्तोऽजनि पाण्डुनन्दनः ॥ २१ ॥
 उदितोदितदन्तदीधितिप्रसरेणैव शरीरिणीमिव ।
 अथ वाचमुवाच काचन द्रुतमागत्य नराय वृत्तिका ॥ २२ ॥
 धिगानङ्ग इति स्मरं विदुः सति सङ्गन्दननन्दन त्वयि ।
 अविलोकित एव यद्भवानहरन्मङ्गु हरिस्त्वसुर्मनः ॥ २३ ॥
 ध्रुवमस्ति कृशानुसंनिभं त्वयि कन्दर्पजयोद्भवं महः ।
 परितापयसे किमन्यथा शिशिरश्रीरपि हृद्गतः सखीम् ॥ २४ ॥
 विरहानलतापसम्भ्रमैरिह पीडा दयितस्य मा स्म भूत् ।
 हृदयं सुभग त्वदाश्रयं मुहुरसैरिति सा निषिञ्चति ॥ २५ ॥
 परितापभिदे च या ददे हृदि तस्याः कुसुमालिरालिभिः ।
 अनयेव जवान तां स्मरः सविधप्रापितया हृदाश्रयः ॥ २६ ॥
 विदधेऽश्रुजलैः सकज्जलैरिपमेणाङ्गसमानमाननम् ।
 सविधे कथमन्यथा सखीवदनैर्म्लास्तुभिरन्वुजायितम् ॥ २७ ॥
 बलयार्थकमङ्गुलीयकं बलयं चाजनि कण्ठकारपदम् ।
 कटिस्तत्रपदं च कण्ठिका सुदृशस्त्वद्विरहे कृशाकृतेः ॥ २८ ॥
 स्वप्नेऽपि हि सा सह त्वया स्पृहयन्ती परिरम्भणोत्सवम् ।
 विगलद्वलयान्तरायकौ निजवाहू बहु मन्यते कृशाँ ॥ २९ ॥
 भिदुरोष्ठकपाटसन्पुटस्फुटदृश्याननयत्मेना प्रियः ।
 हृदयादपि मा स्म गादिति ध्रुवमालीरपि नो वदत्यसौ ॥ ३० ॥
 विरहोद्भवमोहदर्शितप्रतिदिक् तावकमूर्त्तिकैतवात् ।

व्यथयत्यधिकं सखीमिमां रचितानेकतनुर्मनोभवः ॥ ३१ ॥
 मदनो मुहुरीरितैः शरैर्ध्रुवमभ्यस्यति सूक्ष्मवेधिताम् ।
 कृशतां नयते यतः कृशामपि वेध्मीकृन्विग्रहामिमाम् ॥ ३२ ॥
 विविधायुधमन्त्रकोविदो दहनस्तम्भविधिं खलु व्यधाः ।
 विरहानलविह्वले सम्बीहृदि तिष्ठन्नपि यन्न तप्यसे ॥ ३३ ॥
 विरहव्यथया ननु छिधा स्फुटदस्या हृदयं मृगीदृशः ।
 निजदोष्युगवाद्भवन्धनैः करुणासिन्धुमराल पालय ॥ ३४ ॥
 घलतां पुनरेव जीवितं स्वयमस्या लघु कण्ठमार्गतः ।
 परिपीतभवन्मुग्धापरद्रुतपीयूषपरयप्रवाहितम् ॥ ३५ ॥
 दृग्वारिविन्दुभिर्मरोजतटे लुटङ्गिभिर्नन्नाञ्जनैः करजलेखनिकागृहीतैः ।
 एनं कथञ्चन वियोगभयातुरेयं लेख्यं विलिख्य ननु मां भवते न्ययुक्तः ॥ ३६ ॥
 इत्यर्पितं चतुरया त्वरितं गृहीत्वा लेखं निधाय हृदि मूर्ध्नि च जातरागः ।
 हर्षाश्रुपूरहतवर्त्म मुहुःप्रमार्ज्यं चक्षुः कथञ्चिदपि वाचयति स्म पार्थः ॥ ३७ ॥
 दृग्भिः प्रेमसमुद्रयोचिभिरभिक्लिन्नोऽपि भिन्नोऽसि न
 स्वान्ते मन्मथदायपावकभृति क्षिप्तोऽपि तप्तोऽसि न ।
 सौभाग्यैकनिकेतकान्तिलहरीलीलाभिरन्तर्मुदं
 दस्ते निर्दय यज्ञसारघटितं जाने भयन्तं ततः ॥ ३८ ॥
 म्रियासक्ते कल्लसः कचन परिहासोऽपि न जने
 न य ध्यातः कान्तालुलिनि कलविह्वेऽपि कलहः ।
 न बाल्ये पाशालीमियुनमपि तल्पे विघटितं
 न तद्धस्ते कस्माच्छ्रूय कृपणायां मयि मनः ॥ ३९ ॥
 इति लेख्यमेव निविदप्रेमतरङ्गो विचार्य चिरमन्तः ।
 उद्गासमाननिर्भरभावभरो हृदि मुदा निदध्यां ॥ ४० ॥
 पक्षोजापतिनैरिति स्तनपरीरम्भप्रमोदं दधत्
 दृष्टिद्वन्द्वपरिच्युतैरिति मुहुर्नन्नायलोऽस्मयम् ।
 सत्यःपाणिगह्वोद्गुनैरिति नगस्यशोत्सवं साञ्जनै-
 यांप्यनिर्मितमेव योश्च्य लिखितं कैः कैर्न भेजे रसैः ॥ ४१ ॥
 धारोऽपि विश्वजपिनोऽपि मनोभयस्य नो चेद्विभेषि ललनाललितायुषस्य ।
 तस्मिन् कुन्दान मय भ्रीनिकृते न भ्राति स्त्रीघानपानरुमपि स्वविषोऽगदक्षम् ॥ ४२ ॥

दूतीसुखादिति च कर्णसुधोर्मिसेकमाकर्ण्य चित्तदयितासुखवाचिकं तत् ।

कुन्तीसुतो विरहवेदनयातिमन्दमानन्दगद्गदितवर्णमुवाच वाग्मी ॥४३॥ (युग्मम्)

सा दृष्टैव तदाऽहरन्मम मनस्तल्लब्धये लग्निमता

ध्यानैः कैरिव कैरवाक्षि न वयं तादृग्वियोगातुराः ।

किन्तु त्वं स्वयमावयोरविरलप्रेम्णोरभूः सद्गम-

द्वारं मौक्तिकतोरणस्रगुपमामद्योद्गिरन्ती गिरम् ॥ ४४ ॥

विज्ञाप्या सुदति त्वया पुनरिदं सा स्वामिनी मद्विरा

सयाः पावकनस्रकाञ्चनमयी किं देवि मूर्तिस्तव ।

कामक्षोणिभ्रुजङ्गजङ्गमपुरि स्वान्तप्रतिष्ठैव यत्

तापं कञ्चन चन्दनादिभिरपि द्रव्यैरमाध्यं व्यधाः ॥ ४५ ॥

दृष्ट्वा चन्द्रमपि त्वदाननधिया यद्देवि देवीत्यहं

तापव्याकुलितो जगाद किमयं घ्यातोऽपराधस्त्वया ।

तन्वि त्वल्लघुलाभलम्पटधिया निद्राणानिद्राभर-

प्रारम्भस्य मुदे ददासि न मम स्वप्नेऽपि यद्दर्शनम् ॥ ४६ ॥

तत्रैव रैवतकसीमनि कैतवेन केनापि गच्छ मम दर्शपदेवि मूर्तिम् ।

इत्युक्तिभिर्विजयिना जयतो नियुक्ता सा दृतिका व्यथित हर्षपदं सुभद्राम् ४७

इति श्रीगर्भेश्वरमहामात्यश्रीक्सन्तपालविरचिते नरनारायणानन्दनाभि

महाकाव्ये दृतिकाद्योतकी नामकादश सर्ग ॥

त्वत्कीर्तिज्योत्स्नया जाते वीरे नीरेशितुः सिने ।

नेक्ष्यन्ते पक्षिभिर्वस्तुं वस्तुपाळ वनालयः ॥ ११ ॥

सुकुलितकमलोदयः कवोन्दुः क इव न काव्यसुधानिधिर्वभूव ।

स्फुरदुदरविभनस्तु वस्तुपाळः कविसविता व्रितामभाभिरामः ॥ १२ ॥

द्वादशः सर्गः

सुभद्रा रैचतोत्पाने रथाङ्गमित्युनान्यथ ।

कदापि तापयामास दिवापि यदनेन्दुना ॥ १ ॥

इतोऽपि तत्र कान्तेयः सप्रमोदमनत्तपत् ।

अथ कल्पवृक्षः कान्तिफलापेन कलापिनः ॥ २ ॥

दर्शनं विपिने तस्मिन्नकस्माद्भृभगोरभूत् ।

सिधोऽपि तदयादेव पुरो निःसृतयोरिव ॥ ३ ॥

रथारोहेऽथ तौ दत्तहस्तालम्बलसद्रसौ ।
 नाक्रष्टुमशक्तपार्थो नारोढुं च हरिस्वसा ॥ ४ ॥
 दधत्या स्यन्दनारोहे चापल्यमथ बालया ।
 तडिल्लतायितं मेघभासो वासवजन्मनः ॥ ५ ॥
 रथास्यप्रथमोत्पातः पार्थस्याभवदुत्सवः ।
 प्रियया प्रथमाश्लिष्टरुण्ठपीठस्य भीतया ॥ ६ ॥
 रथस्वलनभीलोलकान्ताल्लिङ्गितवक्षसः ।
 पार्थस्य रैवतप्रान्तोपलैश्चिन्तामणीयितम् ॥ ७ ॥
 लोलाः कोलाहलभृतः पार्थञ्जूमङ्गमङ्गुराः ।
 सुभद्रारक्षका जग्मुर्वलभद्रसभामथ ॥ ८ ॥
 सुभद्रा सम्प्रति स्वामिन् रैवनावनिसीमनि ।
 याता मन्मथपूजार्थं पार्थेनापहता हठात् ॥ ९ ॥
 इत्याकर्ण्य तदा सीरी मकम्पमधरं दधौ ।
 सद्योहृद्दीप्तकोपाग्निचकीलाशिखासखम् ॥ १० ॥
 सौनन्दिनः सदामद्यपानपाटलिते दृशौ ।
 पतन्त्यौ मुहुरन्त्रेषु व्यञ्जयामासतुः क्रुधम् ॥ ११ ॥
 अदशिं बलदेवस्य कपोलामलदर्पणे ।
 तरुणारुणिमच्छद्मा प्रकोपः प्रतिविम्बितः ॥ १२ ॥
 कोपे बलस्य नापीटि दष्टोऽप्योष्ठस्तदा रदैः ।
 आसक्तरेवतीदन्तसन्नताभ्यामभासुरः ॥ १३ ॥
 रत्नपादामने पाणिपिष्टे घर्माभ्युवाहिते ।
 अङ्घ्रिक्षोद्यद्विपन्मौलिक्षतजस्यास्मरहलः ॥ १४ ॥
 कपिशः कम्पितोऽभीक्ष्णमाटोपावुत्पतिष्णवः ।
 अवापुः कोपदावाग्निकीलालीलां सभाभटाः ॥ १५ ॥
 अभिधित्सन् गदः किञ्चित् प्रसूतेऽदीदृशन्मुखे ।
 लोलां जिह्वां प्रकोपस्य हृद्भ्रजस्तर्जनीमिव ॥ १६ ॥
 प्रादोपनतसङ्ग्रामोदञ्चद्रोमाञ्चरुञ्चुकः ।
 मयोऽद्गीशूनयमेव शूनयमा व्यराजत ॥ १७ ॥
 यया शपेटया कुप्यध्मृमाहत मात्पकिः ।
 तथा यदि मुखं हन्यात्कणोऽप्यस्याः क नङ्गयेत् ॥ १८ ॥

स्मरश्चापशरैः पौष्पैरपि विश्वत्रयीजयी ।
 तीव्रास्त्रेषु क्षिपन्नक्षि ज्यक्षस्यापि भयं व्यधात् ॥ १९ ॥
 अङ्गुल्यङ्गुष्ठमर्देन भूपारत्नान्युपापतिः ।
 प्रकोपे तीव्रतसाङ्गदग्धानीव व्यचूर्णयत् ॥ २० ॥
 आसागतमिव ध्यायन्नुत्सुकः शात्रवं शिरः ।
 कुब्जः स्फुटकट्टकारं निष्पिपेप रदान् रदैः ॥ २१ ॥
 दन्तपक्तिमिथःपेपस्फुलिङ्गावलिमालिनीम् ।
 ज्वालां कोपानलस्येव दधौ जिह्वां गवेपणः ॥ २२ ॥
 ध्वनिः शनैरभूत्पाणिप्रहतस्ताम्भसम्भवः ।
 क्षुभ्यदम्भोनिधिर्भ्रश्यद्गधरः स्फुटदम्भरः ॥ २३ ॥
 चूर्णांकृताङ्गुलीमुद्रावज्रेणाताडयद्भुवम् ।
 मुजस्पन्दिमुजङ्गेन्द्रपीडिना पाणिना पृथुः ॥ २४ ॥
 यथार्थवर्णमुत्थाप्य किञ्चिद्भूभङ्गसञ्जया ।
 अथोर्ध्वस्थितमित्यूचे सीरी संरब्धया गिरा ॥ २५ ॥
 चाहैर्मन्त्वरैः पार्थ गच्छेदं मद्गिरा वद ।
 क रे व्रजसि दीर्मद्यवृथावस्कर तत्कर ॥ २६ ॥
 कौलिन्त्यं कलिवीरत्वं विठ्छा शस्त्रवेदिता ।
 सौहाई च त्वयामर्दि सर्वमेरुपदे हता ॥ २७ ॥
 त्वां वंशपांसनं प्राप्य सुवहृदयो वियोगिनाम् ।
 इन्दुः सर्वाङ्गविस्तीर्णरुलङ्घोऽज्ज भविष्यति ॥ २८ ॥
 घृत्तेऽस्मिन्नजसृनोस्ते श्रुते सदसि लज्जितः ।
 सर्वाङ्गीणानिमेपाक्षो यज्ञी वर्चिष्यते कथम् ॥ २९ ॥
 ग्यातः सग्या त्वया साक्षादस्माकं गर्वपर्वतः ।
 ऐन्द्रे तं भवता भित्त्या दर्शितैव कुलीनता ॥ ३० ॥
 मूढैरस्माभिरध्यायि मूर् यत्त्वयि सौहृदम् ।
 तद्विपेऽपि सुभापुञ्जिरद्दारंऽपि मणिप्रभा ॥ ३१ ॥
 उपत्या कोपकणं सीरदारिते त्वद्दुरःस्थले ।
 प्रनापपादपं विश्वन्यापिनं यत्पेऽधुना ॥ ३२ ॥
 भयन्नं तुपयद्गस्मीगुन्याय मुगलाहनैः ।
 घानयिष्ये भयदन्धुनिश्वासैः कीर्त्तनन्दुलान् ॥ ३३ ॥

स्थिरीभव क्व गन्तासि मयोपक्रियतां तव ।
 दर्शयिष्येऽसिदण्डेन स्वर्गं पापीयसोऽपि यत् ॥ ३४ ॥
 कुलजीवितमस्माकं कन्येयं भवता हता ।
 त्वामेकमेव मे हन्तुः क्व भविष्यति निर्वृतिः ॥ ३५ ॥
 राधा यत्काकनालीयनीत्या विद्भार्जितं यशः ।
 तत्से लुप्तवाद्य यज्ञत्राणि स्मेरयिष्ये धनुष्मताम् ॥ ३६ ॥
 रे चौर यदि सौजन्यं तादृक्षमपि विस्मृतम् ।
 तत्किं महामपादोऽपि विस्मृतोऽरिक्पालभित् ॥ ३७ ॥
 साध्वसध्वस्तथैर्यस्य तव मौलिं प्रपिपति ।
 मदङ्घ्रौ त्वच्छिरोरत्नाङ्कुराः क्षतिकरा यदि ॥ ३८ ॥
 हृदयात् कृष्णमुत्तार्य त्वयेदं दुष्कृतं कृतम् ।
 निःशङ्कमिति सीरेण करिष्ये तद्विधा तव ॥ ३९ ॥
 इत्युक्त्वा प्रेष्य तं दूतं कामपालः करालदृक् ।
 उवाच कृतवर्माणं क्रोधस्त्रलितया गिरा ॥ ४० ॥
 सेनामेनां समादाय गच्छ सत्सत्त्व सत्त्वरम् ।
 तथा कुरु यथा नायं जीवन् याति मलिम्लुचः ॥ ४१ ॥
 उत्तिष्ठोत्तिष्ठ युद्धैकमहासात्त्विक सात्यके ।
 गच्छामीभिः समं भूपैर्गृह्यतां गृह्यतां शठः ॥ ४२ ॥
 हन्त मा स्म विलम्बन्त भवन्तः सन्ततोऽज्ज्वलाः ।
 पृष्ठेऽहं प्राप्त एवैष पुरस्कृत्य मुरद्धिपम् ॥ ४३ ॥
 इत्यादेशं समासाद्य कृतवर्मादपोऽचलन् ।
 दृश्यतेऽहं पुरोधाङ्कुरैस्स्यच्छैतनाः ॥ ४४ ॥
 सेनायाः कोऽप्यमृद्देशस्तदार्जुनजिघृक्षया ।
 श्वासोऽपि येन निर्मुक्त उच्छ्वासायानुधावितः ॥ ४५ ॥
 इतः पुरःस्फुरत्पूररज्यद्भ्योचनरोचिषा ।
 दहन्तिव दिवं मूर्त्तिकोपपावककीलया ॥ ४६ ॥
 पादसम्पातमरम्भपीडया मूर्च्छितामिव ।
 मिश्रन्नमर्षघर्मान्भःपूरैर्युधि पदे पदे ॥ ४७ ॥
 मुग्धाग्रधृतनन्मिद्रोपालम्भैरिव भारितम् ।
 वेपमानं वहन्नोष्ठं ययौ सीरी हरिं प्रति ॥ ४८ ॥ (विशेषकम्)

हृदन्तर्दीप्तकोपाग्निस्फुलिङ्गरिव दाहिभिः ।
 अथाक्षरैः खरां वाचमित्युवाचाच्युतं प्रति ॥ ४९ ॥
 स कुलीनः कलाशाली शूरः साहसिकाग्रणीः ।
 सुहृत्तवापुपन्मैत्रीमद्याप्युत्तिष्ठसे न किम् ॥ ५० ॥
 निजं प्रकदितं तेन शौर्यं चौर्यं वितन्वता ।
 अनन्विष्यंस्त्वमप्येनं शौरै शूरो भविष्यसि ॥ ५१ ॥
 श्वभ्रे स याति चेत्तत्त्वं हन्मि भूम्याङ्घ्रिनुत्तया ।
 यदि याति दिवं दुष्टस्तत्साध्यं सिद्धमेव मे ॥ ५२ ॥
 वध्यः सुहृदपि स्नेहक्षयक्षीवो बलीयसाम् ।
 वायुरग्निवयस्योऽपि निर्वापयति दीपकम् ॥ ५३ ॥
 पद्मश्रीहरणव्यग्रः प्रत्यूपे पद्मवन्धुना ।
 वञ्चितोऽपि स्वयं पश्य कां दशां नीयते शशी ॥ ५४ ॥
 अपदोऽप्यसकर्णोऽपि लङ्घयमानो दशत्यहिः ।
 परिभूतोऽप्यनुद्योगी त्वं तस्मादपि हीयसे ॥ ५५ ॥
 विलम्बयति सौहार्दं यद्येनं प्रति सम्प्रति ।
 तत्सङ्घटस्व तेनैव दावप्यङ्गीकृतौ मया ॥ ५६ ॥
 कौन्तेये सहजा मैत्री कृत्रिमत्वेन वञ्चिता ।
 सोऽप्यभूत् कृत्रिमः शत्रुरद्य तत्किमुपेक्ष्यते ॥ ५७ ॥
 विरुद्धः स्वोऽपि हन्तव्यो हन्ति प्रत्युत रक्षितः ।
 निजाङ्गजोऽपि रोगः स्यादच्छिन्नः किं न मृत्यवे ॥ ५८ ॥
 अमर्षमिव वर्षन्तमिति निष्ठुरया गिरा ।
 सुधीः सान्त्वयितुं ज्येष्ठं चक्रपाणिः प्रचक्रमे ॥ ५९ ॥
 त्वदादेशविधेयोऽस्मि किमार्यं मयि कुप्यसि ।
 यद् कार्यं प्रवर्त्तन्ते धीमन्तः सहसैव किम् ॥ ६० ॥
 सहसा महसा दत्तां वीक्ष्य दीपे झलञ्जलाम् ।
 मणिभ्रान्त्या पतन्तः कां लभन्ते शलभा दशाम् ॥ ६१ ॥
 सुधांशुधामभिधौते सुखशापिनि पद्मगे ।
 अध्यात्वा हारबुद्ध्या कः क्षिपन्पाणिं न शोचते ॥ ६२ ॥
 भङ्गं यात्येव जीमूते गर्जितर्जितदिग्गजे ।
 उत्पतत्करदिभ्रान्त्या सहसा साहसी हरिः ॥ ६३ ॥

वशीभवन्ति विश्वानि विनमन्ति स्वयं द्विपः ।
 पुरः स्फुरति दासीव श्रीर्विमृश्यविधाधिनाम् ॥ ६४ ॥
 निर्विवेके निम्नसाहाः साहसिन्यपि सम्पदः ।
 भूरिमूपाभिरामेऽपि कामिन्य इव दुर्भगे ॥ ६५ ॥
 द्वेषिपेपेऽपि मुञ्चन्ति मृदुत्वं न कलामृतः ।
 तसो हन्ति रविर्ध्वान्तं तदेव शिशिरः शशी ॥ ६६ ॥
 पद्योष्णाशीतयोः स्फीतमन्तरं तरवो यतः ।
 दग्धघ्नाः प्ररोहन्ति न सिन्धून्मूलिता पुनः ॥ ६७ ॥
 मतिप्रतानिनीं कश्चित् शास्त्रार्थजलशाङ्गुलाम् ।
 दग्धापि क्रोधदावेन जयाख्यं फलमोहते ॥ ६८ ॥
 शौर्यधैर्यावधौ पार्थे व्यापृता श्रुतना कुतः ।
 सहसैव त्वया दीप्ते हुताशन इवाहुतिः ॥ ६९ ॥
 धीमान्मृतदृताहतस्वजनव्रजवेष्टितः ।
 धन्वी धनञ्जयस्तावदावाभ्यामपि दुर्जयः ॥ ७० ॥
 दासीव स्वेच्छया यस्य मृतिरायाति याति वा ।
 स केन रुध्यते युद्धकुपितस्तत्पितामहः ॥ ७१ ॥
 निम्नन्तं हन्त चापेन द्रोणे शापेन वा युधि ।
 धनुर्वेदे च वेदे च दक्षं कक्षीरुतो कः ॥ ७२ ॥
 जेष्यन्ते केन धावन्तः कौरवाः पार्थगौरवात् ।
 सहोत्थवज्रवर्मत्वक् कर्णो येषां सत्त्वा पुरः ॥ ७३ ॥
 भ्रश्यद्भूमिधरां भ्राम्यद्भ्रदासृत्कारसत्कृताम् ।
 सोऽहं हकामपि त्यक्त्वा को हिदृश्यविदम्बिनः ॥ ७४ ॥
 सन्त्यन्ते बन्धुरोधेन कुण्ठेद्यदि युधिष्ठिरः ।
 तत्तद्दृक्पातयज्जाम्नीं फ त्वं फाहं फ वा जगत् ॥ ७५ ॥
 तेन सार्द्धमिति स्पृष्टां युद्धे विजयसंशयः ।
 किन्तु चिन्तय निःशेषकुलापचयनिश्चयः ॥ ७६ ॥
 को वा कोपोऽर्जुने तस्मिन्सा स्वयं रागिणी ययी ।
 स्वसुः कथाप्यसौ लज्जाकृते कोपस्य कः क्रमः ॥ ७७ ॥
 कन्या कस्यापि देयैव हीनः केन गुणेन सः ।
 कुन्तीकृत्स्निमरोहंसः कुम्भंशशिरोमणिः ॥ ७८ ॥

हरः पर इवैश्वर्यं शास्त्रे गुरुरिवापरः ।
 स्मरोऽन्य इव सौन्दर्यं शौर्यं किन्तु स एव सः ॥ ७९ ॥
 तत्कोपस्यज्यतां तस्मै स्वसेयं दीयतां स्वयम् ।
 आवां गच्छाव एवाशु सैन्यं यावन्न हन्यते ॥ ८० ॥
 इति हलभृतो विश्वस्वामी सुधोर्मिकिरा गिरा
 विपमिव रूपं मन्त्रज्ञोऽसावपास्य ज्ञानैः ज्ञानैः ।
 अचलदचलप्रेमा क्षेमङ्करोऽथ किरीटिने ।
 स समममुना तूर्णं पूर्णाभिलाषलसन्मनाः ॥ ८१ ॥

इति श्रीगूर्जरेश्वरमहामाल्यश्रीवसन्तपालविरचिते नरनारायणानन्दनामि
 महाकाव्ये सुभद्राहरणो नाम द्वादशः सर्गः ॥

शूरो रणेषु चरणमणतेषु सोमो बक्रोऽतिवक्रचरितेषु शुधोऽर्थबोधे ।
 नीतौ गुरुः कृतिजने कविरक्रियायु मन्दोऽपि च ब्रह्मयो न दि वस्तुपालः ॥ १३ ॥

त्रयोदशः सर्गः

स्मितशक्तिरितोऽपि कोपतप्तश्वरचाक्यैः समरार्थमात्थ पार्थः ।
 अपि धन्विभिरन्वगाभि भूपैः कृतवर्मादिभिरार्द्रैरौद्रोरपैः ॥ १ ॥
 प्रथमाहितदूतहतभीष्मप्रमुखात्मीयसमप्रवर्गदुर्गः ।
 समनीनहृदप्ययो पृथानूः पृतनां शत्रुषु योऽङ्गुन्दरेषु ॥ २ ॥
 अथ तस्य चमूयुगस्य तूर्यध्वनितैः कर्णरसायनैर्भटानाम् ।
 गुरुमन्दरकन्दरोदरोत्थप्रतिशब्दद्विगुणैर्जगज्जगाहे ॥ ३ ॥
 इति वर्मभृतः क्षणेन दत्त्वा चिरदाक्षिण्यवशाद्गुशं प्रियासु ।
 प्रणिपत्य गुरुन्विनस्तितास्त्रां वरवीराः समरश्रिये विलेसुः ॥ ४ ॥
 परिरम्भपरप्रियाकुचाग्रशुथवन्धं रणातूर्यतज्जितात्मा ।
 कवचं पुलकोचयप्रपञ्चैन्म्रदिति श्रोतयति स्म कोऽपि वीरः ॥ ५ ॥
 परिरम्भिप्रणि वल्लभे रणान्तर्गमनोत्के कृतकं परा हसन्ती ।
 कलिताशकुनास्तिरेप मा भूदिति दक्षाभिनिनाय हर्षमिश्रैः ॥ ६ ॥
 अपि चाटुगिरा मिये समन्तादददाने परिरम्भणं रणोत्के ।
 चलितेऽपि च धीरपादपातं पुलकं काचिदुवाह वारपती ॥ ७ ॥
 अपि धीरशिरोमणिः पिना मे चिद्धां तुभ्यमदत्त क्षतराय ।
 विमनस्कमयेक्ष्य युद्धचुर्द्धा प्रियमुत्साहपति स्म काचिदित्थम् ॥ ८ ॥

समरोत्सवसम्पदुत्सुकोऽन्यः स्वयमद्वीकृतलोहघातपातः ।
 रतयाचनवाचि वल्लभायां कुसुमेयोरिपुभिः क्व पीड्यते स्म ॥ ९ ॥
 अपि चार्द्रकरोऽधुना ह्रियेऽसाविति धैर्येण निवार्य पाणिरुम्पम् ।
 तिलकं समरोत्सुकस्य सूनो रचिताशीर्वचनं चकार काचित् ॥ १० ॥
 जनकेन सहोदरेण भर्त्रा मम भग्नोऽयमिति श्रुतिर्न दत्ता ।
 इदमश्रुतपूर्वमद्य रक्ष्यं भवतेत्याह सुतं रणोत्कमेका ॥ ११ ॥
 हृदि मे दयितास्ति तद्गतं प्राग्युधि साप्येष्यति तत्र कातराक्षी ।
 रमणीं रसिकः पुरोऽप्यपश्यन्निति कश्चिच्चपलं चचाल वीरः ॥ १२ ॥
 करकं जलपूरितं वहन्त्यां चलितायां सममेव वल्लभायाम् ।
 युधि कोऽपि रसेन कम्पमानः सुभटो भीत इवेतरैरशङ्कि ॥ १३ ॥
 परिरम्भपरम्परां प्रियायै गृहसर्वस्वमपि द्विजाय दत्त्वा ।
 रिपुमूर्ध्नि पदं प्रभौ जयं च प्रसभं दातुमथाचलद्भटौघः ॥ १४ ॥
 बलमिन्द्रसुतस्य जेतुमेके ध्रुवमिन्द्रावरजस्य तूर्णमन्ये ।
 अचलन्नचला इवेन्द्रवैरप्रगुणा वारिदगर्जिनो गजेन्द्राः ॥ १५ ॥
 बलयोर्वलिनो हयाः प्रससुः कवलीकर्तुमिवारिवीरचारम् ।
 प्रविदीर्णकृतान्तवज्रकुञ्जोपमदूरोन्नमिनाग्रपादफालाः ॥ १६ ॥
 रथिनामिव कीर्तिभिः सिताभिः स्फुटनृत्तप्रगुणाभिरङ्गिनीभिः ।
 नवकेतनमञ्जरीभिरुच्चैरुचितव्योमपथा रथाः प्रचेलुः ॥ १७ ॥
 रथचित्कृतिसिंहर्षहेपागजगर्जानिनदो मदोष्मभाजाम् ।
 कवलीकृतदिग्गणोऽपि दूरं हृदहक्कासु मुजाभृतां ममज्ज ॥ १८ ॥
 चलितेषु बलेषु शेषकूर्मेश्वरदिक्कुञ्जरशैलमुक्तभारा ।
 वरवीरविविक्तसत्त्वसिन्धौ तरणेनेव वभौ मही विलोला ॥ १९ ॥
 चलिते चपलं बलद्वयेऽस्मिन्नुदयद्वूलिभरच्छलादधारि ।
 समुदेष्यनुदारबाणवारक्षतिभीत्या वियतापि वारवाणम् ॥ २० ॥
 यमपाणिपुटौसमप्रणुन्नाधिव धीरारवमाभिमुख्यभाजौ ।
 अथ तालरथेण नर्त्तयन्तौ रूपमग्रे मिलितौ बलाम्युधौ तौ ॥ २१ ॥
 सुभटः सुभटं रथी रथस्थं तुरगस्थं तुरगी गजं गजश्च ।
 समवाप पुरःप्रयुक्तचित्तप्रबलाकृष्टिवलैरिवोरुवेगम् ॥ २२ ॥
 द्विपतां क्षतजं चिराय पेयं ध्रुवमद्येति मुदा प्रवृत्तनृत्तैः ।
 असिभिर्यमकिङ्करानुकारैरतिरौद्राः सुभटा मिथोऽभिजग्मुः ॥ २३ ॥

चरणोद्धतधूलिधूमिताशा दृढखड्गाहतिविस्फुटस्फुलिङ्गाः ।
 मणिकञ्चुकदीपिनोऽथ देह्युधि ते कोपदया इवाङ्गवन्तः ॥ २४ ॥
 प्रतिघातविनिस्मृतां पुरस्तात्पदचारस्खलनोडुरापराधाम् ।
 असिनाऽन्वर्तति विकृत्य कोपाच्चलितः कोऽपि जघान वैरिवीरम् ॥ २५ ॥
 कृतहुङ्कृतिकम्पितोष्ठमन्तर्वत मन्त्रं कमपि ध्रुवं जपन्तौ ।
 अपरौ करवालसर्पदंशात्पतितावाशु मिथो नरेन्द्रवीरौ ॥ २६ ॥
 अरिपु प्रवलप्रकोपहृक्काध्वनितैरेव भयोञ्जितायुधेषु ।
 युधि कस्याचिदक्षितेजसैव क्षतजालित इवाभवत्कृपाणः ॥ २७ ॥
 युधि कोऽपि ददर्श कुम्भिकुम्भौ स्मृतकान्ताकुचविभ्रमच्युतात्त्रः ।
 अपि तस्य कराङ्गलीलया तौ त्रुटितौ तु क किलात्र तद्दृढत्वम् ॥ २८ ॥
 अपरो हरिसारथीनभिन्दन्नदितक्षत्रचरित्रधीपचित्रः ।
 रथिनः परिपातयन् रथौघं व्यधित प्रागिव सज्जितं रथिभ्यः ॥ २९ ॥
 असिघातहतैककोरुमूलं तुरगेभ्यश्चतुरोऽश्वचारवारम् ।
 परिपात्य परोऽङ्घ्रिपाधिंघाते त्रुटिति क्षुण्णकलापकं जघान ॥ ३० ॥
 परिणन्तुमुदग्रदन्तदण्डाः स्फुटमन्योन्यकृताद्रिपादशङ्काः ।
 मदनिर्झरन्नात्कृतोऽभ्यघावन्नमितः कुम्भिवराः करानुदस्य ॥ ३१ ॥
 अमिलन्करिणो रणेऽभिपिक्ताः स्वयमन्योन्यकरोत्थशोकरोधैः ।
 दशनाग्रमिथोहतिस्फुलिङ्गस्फुटनीराजनराजिराजमानाः ॥ ३२ ॥
 समुदस्य करी करीन्द्रमेकः करलीलाकुतुकान्नभोऽन्तराले ।
 क्षितिभङ्गभ्रियेव दन्तघासे निपतन्तं विभरान्भ्रूय भूयः ॥ ३३ ॥
 अपरः प्रविघोरदन्तघातो युधि वित्रास्य परद्विषं द्वियेन्द्रः ।
 अपि वैरिजिताय शाश्वतानि प्रददौ स्वीयनिपादिने यशांसि ॥ ३४ ॥
 निजघान विभ्रग्रदन्तमग्रे करिणं वीक्ष्य रुपाभ्युदस्तहस्तम् ।
 युधि कोपनकुम्भिनीभियेभः किल नश्यन् जयिनं तमेव तेने ॥ ३५ ॥
 रणभग्नरदोऽपि शुण्डयाशु स्वयमुत्वाय रदं रिपुद्विपस्य ।
 निचञ्चान न्यैव तस्य मौली विजयस्तम्भमिघातमनो महेशः ॥ ३६ ॥
 रथमेकरथाङ्गमुज्ज्वल तूर्णं परिपूर्णं तु गृहाण कश्चिदेव ।
 युधि कोऽपि महानितीय दन्ती दिवि मित्राय रथान्नदन्नदास्ते ॥ ३७ ॥
 करिणा युधि केनचित्प्रणुतः प्रसभं युग्मरणोद्धतो भटौघः ।
 गगनेऽपि मिथःकृतप्रमाथस्त्रिदशोभिः सविधे मुदैव वग्रे ॥ ३८ ॥

प्रहिता वलगौरवेण पूरं करिणा केनचिदम्बरे तुरङ्गाः ।
 अपतन्न भुवि नित्यदत्तफालप्रथिताभ्याससुखेन चाश्ववाराः ॥ ३९ ॥
 मणिमण्डनमण्डलीमयूखच्छुरिताङ्गा हरयो महारयेण ।
 अभिपेतु रथाग्रभागजाग्रद्वयबुधैव मिथोऽपि सत्त्वभाजः ॥ ४० ॥
 ह्यहेपितनूयमानमानोद्गुरहक्कारवकारिणोऽश्ववाराः ।
 हठहेतिहृतिस्फुटस्फुलिङ्गक्षतधूलीतमसो रणं वितेनुः ॥ ४१ ॥
 कृतहृषितहेपितं महाश्वो युधि पाश्चात्यपदद्वयेन धावन् ।
 गगनाङ्गणनक्षिताग्रपादः प्रसभादाह्वयते च शात्रवाश्वम् ॥ ४२ ॥
 परधानविनिःसृतैर्निजान्त्रैः खुरकोटीघटनास्त्रविशुद्धिः ।
 ततमार्गलतागणैरिवाश्वः खलु नास्वल्पत कोऽपि धावमानः ॥ ४३ ॥
 रणतूर्यनिनादमुक्तनिद्रः कृतहेपारवलक्ष्यमाणहर्षः ।
 अकृत द्विगुणां गतिं वितन्वन् हरिरेकः पुलकोद्गमं नियन्तुः ॥ ४४ ॥
 रणसीम्नि मिथोविलङ्घनोक्तौ कृतफालौ स्पलितौ पुरोऽन्तरिक्षे ।
 द्रुतसादिकरप्रणुत्तमौली भुवि पश्चात्पतितौ हरी न कौचित् ॥ ४५ ॥
 तुरगाग्रपदान्तदान्तदन्तान्विभिदे कश्चन दन्तिनोऽश्ववारः ।
 असिदारितकुम्भमुक्तमुक्तायलिभिर्मूर्धनि जातपुष्पवृष्टिः ॥ ४६ ॥
 रथिनां स्थिरमूर्ध्वविग्रहाणां चतुरः कश्चिदनातुरं तुरङ्गी ।
 असिनाशु शिरांस्युदास नृनं कलयन्कन्दुकविभ्रमं सुरीभिः ॥ ४७ ॥
 द्विरेपु रथेषु पत्तिषु द्रागपतत्कश्चिदुदारहर्षहेपः ।
 समरोत्कतुरङ्गिचेतसेव प्रथितस्पर्धमहो मुहुर्महाश्वः ॥ ४८ ॥
 परिसुक्तशिरोरुहैर्नदङ्घ्रिः क्षणकृसाङ्गलघैः समुच्छलङ्घिः ।
 प्रधानधिपदैवतावतारादिव वरैर्वैत वभ्रमेऽरुणाक्षैः ॥ ४९ ॥
 गलिनस्वपरप्रभेदवोधा युधि योधा वधबुद्धिवद्धकक्षाः ।
 निजकोपरसार्णवे तु मूर्त्तौ क्षतजौघे व्यहरन्त कण्ठदग्ने ॥ ५० ॥
 पतितेऽपि शिरस्युदाररक्षाभृति कस्यापि भयोद्भवप्रकम्पे ।
 अरिभिर्गलदायुधैः कथञ्चिन्नविनिग्न्युधि पातितः कन्नथः ॥ ५१ ॥
 पतितां पदयोः प्रियां पदाग्रैः करलम्बं सुहृदं चपेटयैव ।
 परिताड्य मृतस्य मूर्ध्नि वन्धोर्निहिताङ्घ्रिर्विषमाप कश्चिदेकः ॥ ५२ ॥
 पतितो युधि भूमिखान्तदन्तान्तरवर्ती करिणो हृदाप्य कुम्भौ ।
 पुरुषापितवह्नभाक्रुचाग्रस्तरणात्कश्चिदपत्त रोमहर्षम् ॥ ५३ ॥

6270

यदधावदुदारपादपातं च्युतमूर्द्धापि भटो रूपारूणाक्षः ।
 अपि लोहमयेन तन्निहन्तुः करवालेन किल व्यकम्पि मौलिः ॥ ५४ ॥
 पतता शिरसैव शस्त्रितेन द्विपमाहृत्य पशो वितन्य विश्वे ।
 अपि नाकवधूमवाप्य रक्तां स्वकवन्धेन ननर्त्त कोऽपि धन्यः ॥ ५५ ॥
 रणमूर्च्छिनि बह्लभे गतासुः सहसा कापि दिवङ्गना सतीत्वात् ।
 पुनरुच्छ्वसिते शुशोच तस्मिन् विरहाच्या मरणोत्सुकैव तुष्टा ॥ ५६ ॥
 प्रियलाभमहोत्सवाय तेनुः सुरनार्यो विविधानि मण्डनानि ।
 तदवासिहृदां तु बाहुभाजां युधि भूपाऽजनि सत्त्वमेकमेव ॥ ५७ ॥
 परिरम्भकृतां सुराङ्गनाभिः सह यः सत्त्वभृतां वभूव कम्पः ।
 सुदृशां शिखिवर्त्मधावितानां पुरतो भीतिपदे स एव जातः ॥ ५८ ॥
 सविधच्युतमौलिहृकयोच्चैर्विगलत्कर्त्तरिकाभयातिरेकात् ।
 विनिपत्य कवन्धकेषु धैर्यं कथमप्यादधते स्म यातुधानाः ॥ ५९ ॥
 अधिपादतृणोक्ततेन कामं यपुपोपक्रियतां मयाऽमुनाय ।
 इति पक्षिषु भक्षिषु श्वसन्तः पतिताः श्वासमधुर्मृता इवैके ॥ ६० ॥
 नवरक्तविलेपिनोऽन्त्रमालाकृतहाराश्च कुटुम्बिनः पिशाचाः ।
 वशाया पिशितं कपालपात्रैरघसन्ध्रेतपतेर्महोत्सवेऽस्मिन् ॥ ६१ ॥
 बहुमांसमकीकसं मृतानां मृदुलाहारकृतेऽङ्गकं यदापुः ।
 तदपि ध्रुवमाहरन् शृगाल्यो व्यथितास्या घनमग्रभट्टशल्यम् ॥ ६२ ॥
 अधिरुह्य मृताङ्गकानि रौद्राः करमोक्षापितनर्त्तिताऽसिदण्टाः ।
 परतीरजुपां द्विपां निहन्तुं तरलं तेरुरस्रग्धुनोषु धीराः ॥ ६३ ॥
 धावहुर्द्धरधीरपादविधुरक्षमास्येदविन्दूपमाः
 क्षत्रासिक्षतकुम्भिकुम्भपतिता मुक्तामणिश्रेणयः ।
 दोलाखण्डसमग्रराजकजायश्रीलोलताविह्वय-
 धम्मिहृग्रथितप्रसन्नपटलीपातश्रियं शिश्रियुः ॥ ६४ ॥
 इति श्रीगूर्जरेधरमहामात्यश्रीवसन्तपालमिरचिते नरनारायणानन्दनामि
 महाकाव्ये सङ्कलकलिसङ्कलनो नाम त्रयोदशः सर्गः ॥
 श्रीवस्तुपाल जितराजमृणालगर्भे शुभ्रं वितन्यति जगत्तत्र कीर्त्तिपूरे ।
 मन्पामहे कुवलकलककोकिलालिकाकोलकोलसदृशमभिधा मुषाऽभूत् ॥ १४ ॥

6270

चतुर्दशः सर्गः ।

समं समन्तात्समचालि शूरैरथो रथोत्सङ्गकृतप्रतिष्ठैः ।
 नवीनवीर्यैः कलयद्भिरग्र्यमहो महो वैरियुगान्तहेतोः ॥ १ ॥
 चापं तदा दानरुचा रसज्ञासदृक् सहासस्थितितानवेन ।
 भङ्गेन नङ्गं शम्भनाननाभमग्रेसरं चारु न कः क आप ॥ २ ॥

(सशरशरासनवन्धः)

तत्तच्छरासननिरस्तनिरन्तराल-
 नाराचजालचलनाद् गगनान्तराले ।

कृत्तैः किलार्ककिरणैर्धरणी नितान्तं

संशिश्रिये क्षतजनक्षतजच्छलेन ॥ ३ ॥

(निरोष्ठयः)

अघावन्नतिकार्याय पतत्रिचतुरा हिताः ।

योधा एकैकघातार्त्तिपतत्रिचतुराहिताः ॥ ४ ॥

उद्दण्डकाण्डकृतमण्डपडम्बरेषु रक्तौघकुङ्कुमरसाकुलभूतलेषु ।

कालेन कृत्तभरमस्तकमोदकानामालोकनेन नन्दते समरोत्सवेषु ॥ ५ ॥

(अतालन्यः)

प्रभाविलासा परमा रणेषु प्रभाविलासा परमारणेषु ।

रसेन सेनायुगली न जेतुमशक्यतान्योन्यमनूनशक्तिः ॥ ६ ॥

अभूत्सम्भेदनिर्भेदं तरवारितरङ्गितम् ।

तद्वाहिनीद्वयं भीततरवारितरङ्गितम् ॥ ७ ॥

असमसमरलीलालाघवेनाशु तृणाविरहिणि शरभरैः शोभमानाभिमानः ।

अहितनिहितमेवादाय घाणं शरीरादधिन धनुषि चैकः साधुवादं च लेभे ॥ ८ ॥

(असंयोगासुरः)

देहे परशरोदारहननं कश्चिदुद्धुरः ।

सेहे वीरवरो धीरश्रीनखाङ्कुमृदु स्थिरः ॥ ९ ॥ (गोमूत्रिकान्यः)

केनचिद्विरचितो रिपुर्मियःसद्गरोचितमहास्त्रपाततः ।

सद्गरोचितमहास्त्रपाततः स्वर्वधूप्रथमकेलिकौतुकी ॥ १० ॥

उवाहासिमहानन्यो भ्रुवा हावानिहानघः ।

घनहानिमहाशशृजनहासिमहाः शरान् ॥ ११ ॥ (मुरजन्धः)

चप्रे रसचापलतारयानकः प्रभाततः कोपि मनो रथी रणे ।

प्रभाततः कोऽपि मनोरथी रणे चक्रे रसचापलतारयानकः ॥ १२ ॥

लोलकीलालकल्लोलकूले कलकलाकुलः ।

लीलालोकी ललालैकः कालकेलिकलः कलः ॥ १३ ॥ (द्वयक्षरः)

ननृतेऽरिवधाय केनचिद्दधतेव करस्थितं यमम् ।

चतुरंगवलप्रभासिना च तुरंगवलप्रभासिना ॥ १४ ॥

कलङ्कपङ्कपं चक्रे चक्रे सरसरक्षणम् ।

क्षणां परः परवलं चलत्कलकलः कलम् ॥ १५ ॥

(अविश्रान्तसंदंशिकायमकम्)

शूरः स्थिरतरः स्फारशरभारः पुरः पुरः ।

आर वैरभरस्मेरवीरवारहरः परः ॥ १६ ॥

(पोडशदलकमलबन्धोऽत्रिवर्गो भेदद्वयविभक्तगोमृत्रिक्रयन्वध)

पूरम्पूरं पुरोऽपारं रोपपूरं परःपरम् ।

रूपं पुररिपोराप पारेरिपुपरम्परम् ॥ १७ ॥ (द्वयक्षरः)

कीलाली कलितारुण्यदीप्तः कोऽपि द्विपद्यने ।

कीलालीकलितारुण्यदावानलनिभो बभौ ॥ १८ ॥

वल्गाधीनं चमूमत्यपरमचरितः सद्बुधिः सङ्गरादौ

क्रेतुं हार्यं रसं दोःसुकृतविभवतः क्षालितश्रीर्व्यकासीत् ।

रक्तामुद्रोज्ज्वलहस्तं रसिसमरमहानन्यवीरस्तदान्यः

स्यन् शूरं वृद्धरावप्रसभततसदौचिलवर्यासिरुहः ॥ १९ ॥

(कविनामश्लोकगर्भाङ्कमष्टारं चक्रम्)

वसन्तसचिवः सिद्धवीरालिरसविस्तरम् ।

चक्रे श्रीहारि कृष्णस्य महाकाव्यमदो मुदा ॥२०॥ (गर्भश्लोकोऽप्यम्)

वीरनन्दकसत्प्राप्तो वभारेह परो रुचा ।

चारुरोपहरे भावसोत्प्राप्तकदनं रवी ॥२१॥ (अनुलोमप्रतिलोमश्लोकोऽप्यम्)

प्रभावनिस्तारकलेवरोऽसौ प्रभावनिस्तारकले वरोऽसौ ।

पदातिरेकः कलहंससारः पदातिरेकः कलहं ससारः ॥ २२ ॥

लोलालोलं लुलोलेली लाली लाललुलोललः ।

लोलंलोलं लुलुल्लोल्लोल्लोल्लीलाललो ललः ॥ २३ ॥ (एकाक्षरः)

सप्रभावरणः कोऽपि महागौरवलक्षणः ।

सुरावलाली राजीपु विततार विरोधिनाम् ॥ २४ ॥ (महायमकम्)

एवं प्रगुणप्रहरणगणशोभाभिर्विभाविभुजविभवाः ।

अमरप्रकरेण भृशं हर्षपुषा पुष्पभरवृष्टया ॥ २५ ॥

परमे घनवरवपुषः समरोपचये नरो महिताः ।

परमेघनवरवपुषः समरोपचयेन रोमहिताः ॥ २६ ॥ (युग्मम्)

(प्रथमश्लोकोऽन्त्यः द्वितीयः समुद्रकः असंयोगाक्षरश्च)

मायाराततरायामा याशमाक्षक्षमाशया ।

रामामाददमामारा तक्षदक्षक्षदक्षत ॥ २७ ॥ (सर्वतोभद्रम्)

सेनामेनां सपत्नस्य भिनत्सि न कथं जवात् ।

वचनानीति सूतस्य निशम्य स्मयवानथ ॥ २८ ॥ (अमूर्द्धन्यः)

शर्वरीश्वरयशाः स्वयं श्रियः संश्रयो वशाशरः ससार सः ।

वैरिवीरवलयव्ययाशया वासविः सरसरावलालसः ॥ २९ ॥ (अपञ्चवर्गः)

(पङ्क्षरश्लोकोऽयं विशेषकम्)

दहन्महावैरिवनानि लोहनाराचवीचिं दिवि धूमधूमाम् ।

तदा बभार स्मितदावभा रविभासमानः स विभाऽसमानः ॥ ३० ॥

यश्चक्रेऽस्य क्रमाक्रान्तधरस्य पुरतो रणम् ।

स ददर्श जवाहण्डधरस्य पुरतोरणम् ॥ ३१ ॥

नूनं नानेन नुन्नो ना कः कोऽङ्गे केकिकाकुकः ।

ताततातेतितत्तान्तो रंरारोरुरोरराः ॥ ३२ ॥

(प्रतिपादविभक्तश्चतुर्व्यञ्जनः)

व्यालावलीविलयवर्षरवालयोऽयं लोलैरिलावलयवीरवरैरवार्यः ।

वैराविलो रयलयैरविवारवारी वीर्यं युवा रविरिवाविरलं विवत्रे ॥ ३३ ॥

(अन्तःस्याक्षरोऽयम्)

वभ्रे तेन ततश्रीरुविभाविविदितश्रुता ।

तापदालोककरविकलासंसङ्गिना रवः ॥ ३४ ॥

(कविनामाङ्कशक्तिवन्धः वसन्तकविकविनानामाक्षराणि)

रिपुनिकरो बलराजीराजी राजीवशोणनयनेन ।

चक्रे युधे वै कुन्ती कुन्ती कुन्तीस्रुतेन रया ॥ ३५ ॥ (श्यावर्त्तयमकम्)

अग्र्यः प्रत्यग्रवल्गात्तरलतरशरं नन्वयं धन्वदण्डं

चण्डं कर्पत्रमर्षप्रसररसलसद्गर्वसर्वस्ववश्यः ।

वर्षन्र्षप्ररुषं गगनतलगतस्वर्गसद्वर्गमन्तः

प्रत्यक्षत्र्यक्षकल्पः प्रवलपरवलध्वंसनं स व्यधत् ॥ ३६ ॥ (आद्यस्वरः)

समरे कोपपरममहारित्राससकणः ।

चरमायो जनोच्छ्रायो जेयो मारचणः क सः ॥३७॥ (खड्गवन्धः)

स्वाजन्यजन्यशंमनोऽथ विरम्य रम्यकोदण्डदण्डकृतिना समहारि हारि।
वैधुर्यधुर्यरवकारिभुजालजालभासारसारविशिखस्फुरितेन तेन ॥ ३८ ॥

रोपारोपाद्धनुर्ज्यावलयचलयशोभासमानः समानः

सत्रासत्राणधीरो रविकरविकटोद्दीप्रतापप्रतापः ।

कामेकामेप नोच्चैरसमरसमथो नाम रीणामरीणा-

मालीमालीढसत्त्वां रणकरणकट्टः क्वाणचक्रेण चक्रे ॥ ३९ ॥

(प्रतिपादद्गणवर्त्तआदिमध्यावसानयमकम्)

युध्यध्वं मा स्म धीरा हरिहयतनयं मामिव ध्यायतामुं

धीरध्वानैर्निपिद्ध्य स्ववलमिति बहूदस्तहस्तो विहस्तम् ।

दैत्यध्वंसी तदैत्य प्रियसुहृदमसुप्रायमाश्लिष्य हृष्य-

द्रोमस्तोमं तमन्तःशमनयमनयद्वैर्यधुर्यं स्वपुर्याम् ॥ ४०॥ (अत्रिर्गः)

इति श्रीगूर्जरेश्वरमहाभात्यश्रीवसन्तपालविरचिते नरनारायणानन्दनाम्नि

महाकाव्ये गर्जुनावर्जनो नाम चतुर्दशः सर्गः ॥

लक्ष्म्यामाकृष्टिमुच्चादनपनयवति स्तम्भमुञ्जम्भिभम्भे

दोषे विद्वेषमभ्यन्तररिपुषु मूर्तिं वक्ष्यतां चित्तवृत्तौ ।

कर्तुं यद्वस्तुपाल प्रभवसि सकले मण्डले तच्चैव

श्रीमन्मन्त्रीश मन्त्रे स्फुरति निरवधिः कापि पदूर्ध्वसिद्धिः ॥ १५ ॥

पञ्चदशः सर्गः

अथ शिथिलितसर्वस्वार्थसार्थं सुभद्रापरिणयपरिणाहारम्भसंरम्भसम्पत् ।

अहह महमह्नीयस्तत्पुरं सत्पुरन्धीललितकलितलीलं शर्मनिर्मग्नमासीत् ॥ १ ॥

प्रकटितपट्टरागा कुड्कुमान्भदच्छदाभिर्विपुलपुलकपङ्क्तिस्तोरणस्तम्भदम्भात् ।

अतिमहति महेऽस्मिन्नित्यनृत्या व्यराजत् सुररिपुपुरलक्ष्मीरध्वजाग्रद-

ध्वजाग्रैः ॥ २ ॥

हरिनगरनराणां धोरणिस्तोरणस्रग्दलचलनमिपेण अूपरिक्षेपदक्षा ।

महसहजविभूतिर्वासवावासनर्जा चिरमकुरुन चञ्चत्केतुचेलाङ्गुलीभिः ॥ ३ ॥

स्थिरजनिततनूनां नूनमक्षीणि यूनामपि चपलविलासाभोगमभ्यासयन्त्यः ।
 स्वरितमित इतोऽपि भ्रेमुरौत्सुक्यभाजो रतिदयितजयश्रीजीवितव्यं युवलयः ४
 भवनभुवि सुभद्रा मन्दमभ्यर्णपाणिग्रहमहमदमत्ता यानि तेने पदानि ।
 तदभिनयनविद्याहेतवेऽद्यापि हंसो लसदलसगतिर्वाद्देवतां सेवतां सः ॥ ५ ॥
 अथ नवरविरश्मिस्मेरकाश्मीरनीरैः परिणयनदिनादौ लक्ष्यरागासु दिक्षु ।
 व्यधुर्दयदनङ्गं मङ्गलस्नानमस्याः पतिसुतपितृमातृभ्रातृवत्यो युवत्यः ॥ ६ ॥
 सितरुचि शुचि वासो विभ्रतो सम्भृताङ्गं विशदवदनकान्तिः सा वराङ्गी विरेजे ।
 कनककमलिनीव स्वच्छगङ्गातरङ्गावलिबलयितमूर्तिः स्पष्टदृष्टाम्युजश्रीः ॥ ७ ॥
 स्वयमजनि जनन्या चान्दनं चित्रकं यन्मुखमभवदमुष्यास्तेन लीलाचलध्रु ।
 शरपरिचयचञ्चपापचापल्यशाली विधुरिव धुरि घोरः कामवीरध्वजिन्याः ॥ ८ ॥
 जितबलयविलासं पाणिदेशे यदस्याः परिणयमयमूर्णासूत्रमासूत्रि मात्रा ।
 सपदि मदनदेवस्तद्विलोकी त्रिलोकीविजयिनि निजचापे ज्यापरिस्पन्दमैच्छत् ९
 अहह सहजनश्यदूपणाभूपणालीरुचिररुचिरपश्यदर्पणं दर्पतोऽसौ ।
 अपि निरुपममस्याः शोभमानोपमानं वपुरजनि तदन्तर्लम्बिना त्रिस्थितेन ॥ १० ॥
 असमकुसुमपूजालीनसद्यःसमुद्यन्मधुकरकुलरावैराशिपं पुण्यराशिम् ।
 यदिह पदनतायां गोत्रदेव्योऽप्यवोचन् किमु किमु न तद्वुः श्रद्धया
 गोत्रवृद्धाः ॥ ११ ॥
 परिणयरयचिन्तावृत्तचिन्तामधैतामुपचितरुचिमग्रे मातृवर्गं निवेश्य ।
 उदयमपति लग्ने प्रीतिमग्नान्तरात्मा समजनि यदुसार्थः पार्थमार्गप्रतीक्षः १२
 हिममहिममनोज्ञं चीवरं पीवरश्रीपुपि चपुपि वसानः स्नानसंशोभमाने ।
 मनसिजविजयेन स्फारितस्फूर्त्तिमन्तर्यश इव विशदाम्भो विभ्रदभ्राजतैन्द्रिः १३
 परिणयपरिणाहिश्रीसमुत्साहि सद्यो मलयजमयचञ्चित्रकश्रीपयित्रम् ।
 रजनिकरनिकारक्रीडितेनेव तेने मुखमकल्पकीर्त्तिस्तम्भसंरम्भमस्य ॥ १४ ॥
 कलितसकलभूपागौरवं कौरवोऽसौ स्फुटिकमुकुरविम्बे लम्बमानं निरूप्य ।
 घपुरभुपमरूपश्रीसमुद्रं सुभद्रानयननलिनपात्रीकर्तुमत्युत्सुकोऽभूत् ॥ १५ ॥
 तुरगमुरगराजच्छायमारुह्य चारुर्मलयरुहविलेपैश्चन्द्रजैत्रातपत्रः ।
 अविकलसकलाङ्गस्फूर्त्तिमन्मूर्त्तवैवाहिकमुकूत इवासौ शकसूनुश्चञ्चाल ॥ १६ ॥
 अथ मुदितमृगाक्षीमण्डलोलूलुनाद्विजततियदुभक्तिप्राप्तहस्ताबलम्बः ।
 विधुरितविधुसूर्यः कृत्स्नमापूर्य तूर्यध्वनिरनिमिपमार्गं क्रीडितः क्रीडिताशः १७
 हुततमगति जग्मुः स्फूर्जदूर्जस्त्रितूर्यस्वनजनितचिनोदाः केलिजालान्तरेषु ।

धरवदनविलोकश्चन्द्रयाऽर्द्धप्रकृतोर्जितनिजनिजकार्यप्रक्रमाः पौरनार्यः ॥ १८ ॥
 सरभसमभिरूणं काचिदारोप्य काञ्चीसुपचितघनवूर्णाङ्गण्टिकाघोपरम्याम् ।
 तरलगति चलन्ती तुद्गमानुभङ्गादधित कुपितधावन्मूर्त्तिकामेभशोभाम् ॥१९॥
 रसधिवशमचालीद्विभ्रती केशपाशं लसितमुरसि हस्तान्प्रस्तमस्यूतमन्या ।
 अययश इव मूर्त्तिं चित्तमूर्त्तिभर्तुः सुरपतिसुतकान्तिस्फूर्जितनिर्जितस्य ॥२०॥
 हुततरमपरस्या जालगर्भं गताया ललितलुलितवेणिः पीवरश्रीमरोजे ।
 गतमावसुतकायच्छायचौर्यापवादादघटत घटसर्पां मन्मथस्येव दिव्यम् ॥२१॥
 कलितललितमूर्त्तिर्मूर्त्तिश्चद्धारसारद्रवघटित इवासावुत्पलश्यामलश्रीः ।
 सुरपरिवृढसनुर्दृश्यमानो न कस्याः कृतमदनविकारो हृदिकारं चकार ॥ २२ ॥
 यसनमपि वहन्ती स्येदसन्दर्भलभं विपुलपुलकदण्डस्यूतमेयास्तवन्धम् ।
 हृदयिरचितशून्यालिङ्गना तडिलोकादतनुत घपुरेका कानराक्षी स्वमग्न्याम् २३
 निशिनविशिष्यपातैर्मन्मथोऽन्तस्तथैकां हृदि मपदि तदानीं तडिलोके जघान ।
 न्यविशान भुवि भिक्षा कम्पिनी दीनचक्षुर्युगलविगलदम्बुः सा यथा सुश्रुषाद्वी २४
 सरसमुरसि पिण्डीकृत्य हारं तदङ्गप्रतिकृतिमतिमारं पीडयन्ती फराभ्याम् ।
 अरमन मनसैका गुह्यसीत्कारपीनश्वसितललितलीलामीलिनाक्षी गवाक्षे ॥२५॥
 हृदि किमपि विभावं विभ्रती कापि लीलाकररुमलमनुस्वतन्मुनं योक्ष्य सगः ।
 तदिह सुमृद्भूजङ्गदष्टाघरायं रसमरसयदेया येति चित्तं मनोभूः ॥ २६ ॥
 इति मुदितगृगाक्षीलोननार्चिःश्रवन्तीपरिचयपरिरम्भोऽज्ञानलावण्यवार्किः ।
 हरिचयलमृदायं प्राप पार्थः पुरस्ताज्जननयनचकोरापीयमानाननेन्दुः ॥ २७ ॥
 अपि गनवति तस्मिन्नक्षिमागोन्मुहूर्त्तं यदचलपदमस्तुः कैरवाधयो गवाक्षे ।
 तदिह नयनपातैरान्तरैरस्त्वलङ्घिस्तमममन्निमीक्षाशक्तिरे जगत्सुमु ॥ २८ ॥
 यिजपिनि फुत्तुकेन द्रष्टुमभ्यागनानामथ गनवति हृद्या कामिनीनां मर्नामि ।
 इति शगिनि मनोमूरं निःशेषमासां घपुरपातमज्ञा मय्यमाक्रम्य मर्त्या ॥२९॥
 निभूतमथ पृथाम्मद्वलप्रसाणुषप्रकरमपुफतादिप्यानदिष्टाप्रयन्ता ।
 निशिनगपितरत्नगोनशुभायकाशं मपुमथननियेतांस्मद्गमद्वीगतर ॥ ३० ॥
 अथ सुरमथनार्थः मम्मृगोनाभ्युपैथैः मपदि यदुक्तदर्शदशमानो मनर्था ।
 महसुभगसुभद्रालोचनोन्तण्डपिचोऽप्यनिगृदुपदगत्या म्पमप्यं जगात् ॥३१॥
 स्मिगनुवकमन्दायाः कण्ठवद्गं धारैरं मरुदमपि मृष्टादीनापदगन्तं यदग्न्याः ।
 तदनु मृदुलपानो मानमौस्य मन्दिन्या इव मपिपमथापन्त्यकायाः म धन्याः ३२
 इह मुहुरपानार्थैः पदध्याशरैरथ द्विपणनविधिर्वाः गापिने लग्नगर्भा ।

गुम्भथ वरचध्वोर्मङ्गलातोचनादे विलसति समकालं मीलयामास पाणी ॥३३॥
 विधुविजयिनि यूनोर्नूनमन्यूनहर्पादरसयदमृतोर्मोरास्यपीयूषकुण्डे ।
 चिरमुपचिततर्पोत्कर्षमन्योन्यमक्षिद्वयमभिसुखतारामेललीलामिपेण ॥ ३४ ॥
 हरहुतयहृदग्धं जीवयत्येव कामं परिणयनमखाग्रौ दीपिते दम्पती तौ ।
 विविधविधिविधायो वर्त्तयामास धीमान् गुरुरथ पृथुविद्यामण्डलो मण्डलानि ३५
 शिथिलकरसरोजा लज्जमाना विहीर्य ज्वलितहुतचरान्तर्लाजमुष्टिं सुभद्रा ।
 अकुरुत गुम्वाचा किञ्चिदाचारधूमग्रहणमथ सुखाब्जोत्सङ्गभृङ्गायमानम् ॥३६॥
 हरिकरिरथरत्नालङ्कितस्त्रैणमुख्यं निखिलविषयलक्ष्मीसारभूतं प्रभूतम् ।
 किमु किमु कमलायाः कामुको नो तदानीमदित मुदितचेता घौतके कौतुकेन ३७

पवित्रं यन्मैत्र्यं सहजमपि तत् कृत्रिमतया
 दृढीकृत्य प्रीताविति जगति नारायणनरौ ।
 तदालोके शोकरुच्यसनचशगानामसहन-
 क्षितीशानां साक्षादुरसि विरसं शल्पमविशत् ॥ ३८ ॥

इति श्रीगूर्जरश्वरमहामात्यश्रीवसन्तपालरिचिते नरनारायणानन्दनाम्नि
 महाकाव्ये विवाहवर्णनो नाम पञ्चदश सर्गं ॥

भवति हि विभयो भवः परेषां तत्र विभयोऽभिनवस्तु वस्तुपाल ।
 इह महिमपहोयशः प्रसूते यद्यममुत्र परत पुण्यलक्ष्मीम् ॥ १५ ॥

पोडशः सर्गः

शोभाभिभूतपुङ्गतपुरं पुरन्धीलावण्यलोभितजगद्गमरं गरीयः ।
 धामश्रियोऽणहिलपाटकनाम कामलीलामयं जयति गूर्जरभ्रुविभ्रूपा ॥ १ ॥
 याग्देवतां यदि जना जननोमिचैनामानन्दिनः प्रतिदिनं हृदि नन्दयन्ति ।
 यस्मिन्निमान्मदनतुल्यमचस्तथापि निर्मत्सरा त्यजति नो सुतयत्सला श्रीः ॥२॥
 प्राग्वाटगोत्रतिलरुः किल कश्चिदत्र श्रीचण्डपः स्फुटमरणण्डपप्रतिष्ठः ।
 विस्फूर्जितान्ययिन गूर्जरराजराज्यराजीवजीवनरविः सचिवावतंसः ॥ ३ ॥
 कृष्णो हूनारिवदना सुमनोमनांसि रागास्पदं विदधती यदलक्ष्यरूपा ।
 आनन्दमर्दिनविचारमर्दयदीयकीर्त्तिर्मुधा जितसुधा युजुषे युषेन्द्रैः ॥ ४ ॥
 चण्टप्रसाद इति सादितविश्वदौल्यस्तन्नन्दनः स्वकुलनन्दनमन्यशाग्री ।
 मुक्तामयप्रभयमक्षयचार्यशक्तकीर्त्तिप्रभासुरभिताम्वरभूर्वभूय ॥ ५ ॥

शास्त्रार्थवारिभरहारिहृदालवालसंरोपिता मतिलता वितता नितान्तम् ।
यस्य प्रकाशितरविग्रहतापवद्भिश्छायायार्थिभिर्नृपकुलैः फलदा सिपेवे ॥ ६ ॥
पुण्यस्य पापपटलीजयिनो जयश्रीरासीत्तदीयदयिता नयभूर्जयश्रीः ।
यस्या मनोदयितभक्तिसुरस्रवन्ती स्नानोज्ज्वलां जनयति स्म जिनेन्द्रसेवाम् ७
नैवोष्ठसम्पुटविपाटनया कदाचिदेपा स्मितं जितसुधाविभवं व्यधत्त ।
श्वेतद्युतिः कलुपतां तदयं हृदन्तः केनापरेण परिभूततनुस्तनोति ॥ ८ ॥
श्रीरङ्गभूर्भृशमभूदनयोर्नयाद्यश्रीरङ्गभूर्जगति शूर इति प्रतीतः ।
अस्वप्नतां सुरगुरुः सह शिष्यवर्गैर्धत्ते स्म यन्मतिजितश्चिरचिन्तयेव ॥ ९ ॥
चूडामणीकृतजिनाङ्गिनखप्रपञ्चः कर्णस्फुरद्गुरुसुवर्णविभूषणश्रीः ।
सद्रत्नमिनि प्रचलदुर्मदमोहचौरः दुःसञ्चरेपि विललास य एव शूरः ॥ १० ॥
हृत्त्वापि कान्तिलवमेव यदीयकीर्त्तौर्दिव्यं सृजन्निव जगत्यपवादभीतः ।
इन्दुः सुधावपुरपि प्रभुरौपधीनामप्येष सर्पनिभलक्ष्मधृतौ न शुद्धः ॥ ११ ॥
सोमाभिधस्तदनुजः सुजनाननाब्जसूर्योऽभवद्विबुधसिन्धुविशुद्धबुद्धिः ।
यन्मानसेऽद्भुतरसे विललास बाद्धिक्षिसौर्वैतापविधुरेव सरस्वतीयम् ॥ १२ ॥
कीडाकथामु सदसि युसदां सदैव मौलिं विकम्प्य किल सोऽपि गुरुः सुराणाम् ।
यद्बुद्धिवैभवभरस्य विचारितस्य नीराजनान्यकृत चञ्चलचूलरत्नैः ॥ १३ ॥
देवः परं जिनवरो हरिभद्रसूरिः सत्यं गुरुः परिष्टुडः खलु सिद्धराजः ।
धीमाननेन नियतं नियमत्रयेण कीर्त्तिं व्यधास्त्रिपथगामिव यः पवित्राम् ॥ १४ ॥
पुस्फूर्जं गूर्जरधराधवसिद्धराजराजत्सभाजनसभाजनभाजनस्य ।
दुर्मन्त्रिमन्त्रितदयानलविह्वलायां श्रीखण्डमण्डननिभा भुवि यस्य कीर्त्तिः ॥ १५ ॥
कुर्वन्पराध्वयगणिते सति यद्गुणानामेकैकविन्दुरचनामुडुकैनवेन ।
चन्द्रच्छलेन कतिनो खटिनीर्द्युभिक्तौ धाता व्यधादथ विधास्यति कीर्त्तिश्रीपाः १६
नो चेयशांसि वलिकर्णदधीचिरुष्या दानोत्सवैरविरलानि भुवि व्यधास्यन् ।
भक्तैरदास्यत विलासमरालवाललक्ष्मीर्यदीयघनदानयशोनदीषु ॥ १७ ॥
श्रीयाससन्नकरपद्मगदीपरूपां व्यापारिणः कति न विभ्रति हेमसुद्राम् ।
प्रज्वालयन्ति जगदप्यनयैव केऽपि येन व्यमोचि तु समस्तमिदं तमस्तः ॥ १८ ॥
फान्ता जगन्नितयविस्मयनीयनीतेः सीतेति रामचरितस्य बभूव तस्य ।
यद्भ्योचनं स्थिरतरं दयिताननेन्दौ दूरेण काञ्चनमृगश्रियमन्वगच्छत् ॥ १९ ॥
हृषीकेशो हस्तु शीतफरोऽपि भासा भृङ्गीमत्तैरपि च हुडुम्नां सरोजम् ।
दरावलम्बितशिरोऽम्बरटम्बरेण यस्या मुग्यं जगति न प्रकटं यदासीत् ॥ २० ॥

तत्सम्भवस्त्रिभुवनाभरणं वभार शुभ्रं यशोभरमनश्वरमश्वराजः ।
 मुक्त्वा कलङ्ककलितं ललितं हिमांशुं हर्षादलाभि सकलाभिरयं कलाभिः ॥२१॥
 यं मातृभक्तिशुचिमेव यशश्छलेन संसेव्य जातमुकृतो रजनीभुजङ्गः ।
 आसीज्जगत्रितयविस्तृतवैभवश्च साक्षात्कलङ्करहितश्च सदोदितश्च ॥ २२ ॥
 हुत्वा सदध्वरचितेषु तमांसि तीर्थयात्रोत्सवेषु खलु सप्तसु पावकेषु ।
 यः सप्तपूर्वपुरुषैकमुदे यशोऽम्भःपूर्त्तानि सप्त भुवनानि कृती प्रतेने ॥ २३ ॥
 संस्तूयमानचरितः परितः प्रबुद्धैः सत्यव्रते सुकृतसूनुरिचान्वहं यः ।
 लज्जामसज्जयत चापगुरुद्विजेन्द्रद्रोणक्षयक्षणतदुक्तिविचारणेन ॥ २४ ॥
 तस्य प्रिया प्रणयपात्रममात्रशीललीलायितं वत वभार कुमारदेवी ।
 आलीयत प्रतिपदं जिनपादपद्मे चित्तेशवक्रकमले च यदीयदृष्टिः ॥ २५ ॥
 यस्या मुखे जिनगुणग्रहणप्ररोहत्प्रोत्या शिरः प्रतिकलं परिकम्पयन्त्याः ।
 हित्वाऽम्बुजं च रजनीरमणं च लोला दोलाकुतूहलरसं समसेवत श्रीः ॥२६॥
 सूनुस्तयोरजनि नीरजनिर्मलास्यः श्रीलास्यभूः स्मरकलः किल लूणिगाख्यः ।
 बाल्येऽपि यस्य चरितं विरराज वृद्धसंवादकं कमनिराकृतपल्लवस्य ॥ २७ ॥
 यस्याननं द्विजवियुक्तमपि द्विजेन्द्रसान्द्रप्रभाभरमभान्नवशैशवस्य ।
 अङ्गं च केशलवमुक्तमपि व्यराजयस्य प्रवालरुचिराधरपाणिपादम् ॥ २८ ॥
 सत्याभिधस्तदनुजो मनुजावतंसरत्नं बभूव विदितो भुवि मल्लदेवः ।
 यस्याप्रतः प्रतिकलं गतिविभ्रमेण विभ्राजते स्म न महानपि हस्तिमल्लः ॥२९॥
 और्वाग्निनापतत यः सततं पयोधौ पातालसीम्नि फणिफूलूतिदावदाहः ।
 चण्डेव चण्डकरधर्मघटेति मत्स्वा यस्योज्ज्वलानि घचनानि सुधा सिपेये ॥३०॥
 तस्यानुजः पितृपदाम्बुजचञ्चरीकः श्रीमातृभक्तिसरसीरसकेलिहंसः ।
 साक्षाज्जिनाधिपतिधर्मनृपाङ्गरक्षो जागर्त्ति नर्तितमना मुदि घस्तुपालः ॥ ३१ ॥
 नागेन्द्रगच्छमुकुटामरचन्द्रसूरिपादाब्जभृङ्गहरिभद्रमुनीन्द्रशिष्यात् ।
 व्याहृयावचो विजयसेनगुरोः सुधाभमास्याद्य धर्मपथि सत्पथिकोऽभवद्यः ३२ ॥
 कुर्वन्मुहुर्विमलरैवतकादितीर्थयात्रां स्वकीयपितृपुण्यकृते मुदा यः ।
 सङ्घट्टिसङ्घपदरेणुभरेण चित्रं सदृशनं जगति निर्मलयाम्बुव ॥ ३३ ॥
 धर्मोर्चिर्ती रुचितकामगर्वी निपेव्य दुग्धप्रपास्त्रिजगतोऽपि वितत्य कीर्त्तीः ।
 यो मातृदुग्धरसपानमहोत्सयानामानृण्यमात्मनि कथञ्चन नैव मेने ॥ ३४ ॥
 भास्वत्प्रभावमधुराय निरन्तरायधर्मोत्सयव्यतिकराय निरन्तराय ।
 यो गूर्जरायनिशिरोमणिभीमभूपमन्त्रीन्द्रतापरवशत्वमपि प्रपेदे ॥ ३५ ॥

यः कामवृत्तिरनुजेन निजेन तेजःपालेन पूर्णनृपकार्यपरम्परेण ।
सद्धर्मकर्मरस एव मनो मनोज्ञविद्वद्दिनोदपयसि स्नपयाम्बभूव ॥ ३६ ॥
यः स्वीयमातृपितृबन्धुकलत्रपुत्रमित्रादिपुण्यजनये जनयाश्चकार ।
सद्दर्शनव्रजविकासकृते च धर्मस्थानावलीवलयिनीभवनीमशेषाम् ॥ ३७ ॥

कीर्त्या सौरभसारसान्द्रसुमनःसन्दोहसन्दोहकृत्-
कान्त्या पाति वसन्तमन्वहमसावित्यर्पितार्थक्रमम् ।
ख्यातं प्राप वसन्तपाल इति यो नामाद्वितीयं मुदा
विद्वद्भिः परिकल्पितं हरिहरश्रीसोमशर्मादिभिः ॥ ३८ ॥
श्रीशत्रुञ्जयशैलशेखरमणेः श्रीनाभिसूनुप्रभोः
पीत्वा वक्रसुधांशुदीधितिसुधामाकण्ठसुत्कण्ठया ।
व्यातन्वन्कवितां नितान्तमुदितः सद्यस्तदुद्गारवत्
तस्यैवादिजिनेश्वरस्य जनयामास 'स्तवं यो नवम् ॥ ३९ ॥

नरनारायणानन्दो नाम कन्दो मुदामिदम् ।
तेने तेन महाकाव्यं वाग्देवीधर्मसूनुना ॥ ४० ॥
उद्गास्वद्विश्वविद्यालयमयमनसः कोविदेन्द्रा वितन्द्रा
मन्त्री बद्धाञ्जलिर्वो विनयनतशिरा याचते वस्तुपालः ।
अल्पप्रज्ञाप्रबोधादपि सपदि मया कल्पितेऽस्मिन्प्रबन्धे
भूयो भूयोऽपि यूयं जनयत नयनक्षेपतो दोषमोषम् ॥ ४१ ॥
इति श्रीगूर्जरेश्वरमहामात्यश्रीवसन्तपालविरचिते नरनारायणानन्दनाम्नि
महाकाव्ये प्रज्ञप्तिप्रपञ्चो नाम षोडशः सर्गः ॥

अचिन्त्यदातारमजातशत्रुं श्रीवस्तुपालं कति नाश्रयन्ति ।
चिन्ताभङ्गिः सोऽपि बुधिश्रिरश्च नाभ्वर्षस्तपश्चर्षदं वदन्ने ॥ १७ ॥
शङ्के शारदपर्वगार्धितशशिज्योत्स्नासपत्नं तव
त्रैलोक्ये गुणनालकं विलसति श्रीवस्तुपालाद्भुतम् ।
यथाहृदयपाशवैशसकृताशङ्काभिःशङ्का स्फुटं
नैवान्यस्य भवन्ति कीर्तिवरलाः खेलासु हेलोत्पदम् ॥ १८ ॥

समाप्तं नरनारायणानन्दमहाकाव्यम् ।

APPENDIX I.

श्रीगूर्जेश्वरमहामात्यवस्तुपालकृतं

श्रीआदीश्वरमनोरथमयं स्तोत्रम्

लब्ध्वा मानुषजन्मजातिसुकुलप्रपञ्चं प्रतिष्ठामिमां
धृत्वा धर्मधुरीणतामधिगतः सङ्घाधिपत्यश्रियम् ।
तीर्थंशाश्रिम वस्तुपालसचिवो विश्वाग्रजाग्रत्पदा-
रोहाय प्रगुणां मनोरथमयीं निःश्रेणिमाशिश्रियत् ॥ १ ॥
श्रीनाभेय मनोरथाः शतपथा मिथ्याभिमानास्युधेः
कल्लोला इव विस्फुरन्ति विषयग्राहग्रहव्यग्रिताः ।
हित्वा तानिति वस्तुपालसचिवः सद्बोधदुग्धोदधे-
र्भजे वीचिसमानिमान् शमदमप्रव्यक्तमुक्ताफलान् ॥ २ ॥
प्रत्याशं प्रसरत्कपायविषयज्वालाकरालादितो
दूरीभूय भयङ्कराद्भवदवाद्यामोहधूमान्धितः ।
श्रीशत्रुञ्जयशैलपावनजिन त्वद्वक्रचन्द्रातपो-
पास्तिध्वस्ततमाः शमामृतहृदे दाहं कदाहं क्षिपे ॥ ३ ॥
एतस्मिन्भववारिधौ निरवधि क्रोधौर्ध्वह्वेदच्युत-
स्त्रस्तो लोभतिमिङ्गिलस्य गिलनात्केशान्मसो निर्गतः ।
स्रस्तस्तात कदा कदाग्रहमहाग्राहाच्च शत्रुञ्जय-
द्वीपं प्राप्य भजेय जेयविजयप्रीतः परां निर्वृतिम् ॥ ४ ॥
संसारव्यवहारतो रतिमतिव्यावर्त्यकर्त्तव्यता-
वासांमप्यपहाय चिन्मयतया त्रैलोक्यमालोकयन् ।
श्रीशत्रुञ्जयशैलगहरगुह्यामध्ये निवद्धस्थितिः
श्रीनाभेय कदा लभेय गलितज्ञेयाभिमानं मनः ॥ ५ ॥
स्वामिन्मृत्युहरैरहं हरिणवन्नष्टोऽतिकष्टायुध-
व्याधिख्याधशतैर्वृतः श्रितभवारण्योऽशरण्यो भ्रमन् ।

नाभेय त्वमनाकुलः कुलपतिर्वत्रासि तस्मिँल्लभे
 श्रीशत्रुञ्जयशैलनामनि कदा पुण्याश्रमे विश्रमम् ॥ ६ ॥
 श्रीगर्वोष्मभिरौष्मलेषु धनिनामीर्ष्यानलज्वालया
 जिह्वालेषु मृगीदृशामनुशयाङ्गमायितेषु द्विषाम् ।
 वक्रेषु ग्लपितामिमां त्रिजगतीनिस्तन्द्रचन्द्रोदये
 देव श्रीविमलाद्रिकेतन कदा दास्ये त्वदास्ये दृशाम् ॥ ७ ॥
 क्रोधेन ज्वलितो हृतोऽहमिषुभिः पञ्चेपुणा पञ्चभिः
 बद्धो मोहमहाद्विषा च विषयग्रामं प्रकामं श्रितः ।
 तद्गस्तान्तरवैरिवीर भुवनस्वामिन् सनाथे त्वया
 दुर्गे श्रीविमलाद्रिनामनि सुखं स्याताऽस्मि सुस्थः कदा ॥ ८ ॥
 आस्यं कस्य न वीक्षितं फ न कृता सेवा न के वा स्तुना-
 स्तृष्णापूरपराहतेन विहिता केषां च नाभ्यर्धना ।
 तत्रान्तर्विमलाद्रिनन्दनयनाकल्पैककल्पद्रुमं
 त्वामासाद्य कदा कदर्धनमिदं भूयोऽपि नाहं सहे ॥ ९ ॥
 संसारे सुखहेतुवस्तुविषयैस्त्सङ्गितैः सङ्गतै-
 र्दत्ता देव त्वदन्यदेव तदियं याञ्छा ममोत्सेकिनी ।
 श्रेयोवैभव नाभिसम्भव भवाकूपारपारद्गम
 श्रीशत्रुञ्जयमण्डनेन भवता भावो कदा सङ्गमः ॥ १० ॥

एताः शमामृतरसेन हृदालवाले संवर्द्धिताः पृथुमनोरथवल्लयो मे ।
 विश्वैकमिन्न भगवन् भवतः प्रसादाल्लोकोत्तरैः फलभरैः सफलीभवन्तु ॥ ११ ॥
 धर्मध्यानमना मनोरथमयं स्तोत्रं युगादिप्रभो-
 श्रक्ने गूर्जरचक्रवर्त्तिसचिवः श्रीवस्तुपालः कविः ।
 प्रातः प्रातरधीयमानमनघां यच्चित्तवृत्ति सता-
 माधत्ते विभुतां च ताण्डवयति श्रेयःश्रियं पुष्यति ॥ १२ ॥
 इति श्रीआदीश्वरमनोरथमयं स्तोत्रम् ।

APPENDIX II

श्रीवस्तुपालसूक्तयः

मुधा मधु मुधा सीधु मुधा सोऽपि सुधारसः ।

आस्वादितं मनोहारि यदि हारिहरं वचः ॥

आयान्ति यान्ति च परे ऋतवः क्रमेण सञ्जातमत्र ऋतुयुग्ममगत्वरं तु ।

वीरेण वीरधवलेन विना नितान्तं वर्षा विलोचनयुगे हृदये निदाघः ॥

येशोवीर यशोमुक्ताराशेरिन्दुरसौ शिखा ।

तद्रक्षणाय रक्षायाः श्रीकारो लाञ्छनच्छलात् ॥

विन्दवः श्रीयशोवीर मध्ये शून्या निरर्थकाः

सङ्घ्यावन्तो निगद्यन्ते त्वयैकेन पुरस्कृताः ॥

यशोवीर लिखत्याख्यां यावच्चन्द्रं विधिस्तव ।

न भाति भुवने तावदाद्यमप्यक्षरद्वयम् ॥

सन्तः समन्तादपि तावकीनं यशो यशोवीर वत स्तुवन्ति ।

जाने जगत्सञ्जन लज्जमानः प्रविश्य कोणे त्वमतः स्थितोऽसि ॥

प्रकाश्यते सतां साक्षाद् यशोवीरेण मन्त्रिणा ।

सुरेन्दुज्योतिषा ब्राह्मी करे श्रीः स्वर्णमुद्रया ॥

अस्थिरेण वपुषा स्थिरमाद्यं वीतरागपदमर्चयतो मे ।

किं वृथा मनसि विभ्रति खेदं धर्मकल्पतरवो गुरवोऽमी ॥

अद्य मे फलवती पितुराशा मातुराशिपि शिखाऽङ्कुरिताऽथ ।

यद्युगादिजिनयात्रिकलोकं पूजयाम्यहमशोपमखिलः ॥

एवंविधस्तु संयोगः सुकृतैरेव लभ्यते ।

नहि चिन्तामणिः प्रायो निष्पुण्यस्य गृहे वसेत् ॥

कैल्पद्रुमस्तरुरसौ तरवस्तथान्ये चिन्तामणिर्मणिरसौ मणयस्तथान्ये ।

धिग्जातिमेव दृष्टो व्रत घत्र नेमिः श्रीरैवतेशादिवसो दिवसास्तथान्ये ॥

अभङ्गवैराग्यतरङ्गपूर्णं हृदि त्वदीये यदुवंशरत्न ।

कथं कृशाङ्गयोऽपि हि मान्तु हन्त यस्मादनङ्गोऽपि पदं न लेभे ॥

१ हरिहरकाव्यप्रशसा । २ वीरधनलक्ष्मणने वस्तुपालस्य विलापः । ३ चाहमाननरेन्द्रोदर्यासिंह-
मन्त्रिवशोवीरोपशोफनपदानि । ४ नागपुरीयपूतडीयसद्धार्षनसमये । ५ तीर्थकृतस्तुत्यादिपदानि ।

त्वत्प्रासादकृते नीहे यसन्भृष्वन्गुणास्तव ।
 सहृदर्शनतुष्टात्मा भूयासं विद्गोऽप्यहम् ॥
 यदाये द्यूतकारस्य यत्प्रियायां वियोगिनः ।
 यद्राधावेधिनो लक्षे तद्भयानं मेऽस्तु ते मते ॥
 अधीता न कला काचिन्न च किञ्चित्कृतं तपः ।
 दत्तं न किञ्चित्पात्रेभ्यः गतं च मधुरं वयः ॥
 आयुर्जीवितत्रित्तेषु स्मृतिशेषेषु या मतिः ।
 सैव मे जायते पूर्वं न दूरं परमं पदम् ॥
 आरोहन्ती शिरः स्वान्तादौन्नत्यं तनुते जरा ।
 शिरसः स्वान्तमायान्ती दिशते नवनां पुनः ॥
 वञ्चयित्वा जनानेतान् सुकृतं गृह्यते श्रिया ।
 तत्ततो गृह्यते येन स तु धूर्तधुरन्धरः ॥
 नृपन्यापारपापेभ्यः सुकृतं स्वीकृतं न यैः ।
 तान्धृलिघायकेभ्योऽपि मन्येऽधमनराक्षरान् ॥
 नै कृतं सुकृतं किञ्चित् सतां संस्मरणोचिनम् ।
 मनोरथैकसाराणामेवमेव गतं वयः ॥
 यन्मयोपार्जितं पुण्यं जिनशासनसेवया ।
 जिनशासनसेवैव तेन मेऽस्तु भवे भवे ॥
 या रागिणि विरागिण्यः स्त्रियस्ताः कामयेत कः ।
 तामहं कामये मुक्तिं या विरागिणि रागिणी ॥
 शाम्भ्राभ्यासो जिनपदनतिः सद्गतिः सर्वदार्ढ्यैः
 सदृत्तानां गुणगणकथनं दोषवादे च मौनम् ।
 सर्वस्यापि प्रियहितवचो भावना चात्मतत्त्वे
 सम्पद्यन्तां मम भवभवे यावदासोऽपवर्गः ॥

१ श्रीनाभेयच्यानावसरे । २ पलिनं दृष्ट्वा वस्तुपालस्योक्त्य । ३ देहारसानसमये । सुभाषि-
 तावल्या नामोद्देशं विना पादव्यत्यासेनोदाहृतमिदम् ।

APPENDIX III

श्रीवस्तुपालकीर्तिदानप्रवन्धाः

I

(उपदेशतरङ्गिणीतः)

श्रीवस्तुपालः प्रतिवर्षं वारत्रयं सर्वचतुर्विधसङ्घपूजां करोति स्म । एकदा सङ्घार्चायां जायमानायां एको दरिद्रो द्विजः प्राह—देव! कल्पद्रुमावतार इव सर्वलोकवाञ्छितं ददानो हृद्यसे, एकवेलं ममापि सम्मुखमवलोक्य, यथा दारिव्याप जलाञ्जलिं ददामि । तदा मन्त्रिणोक्तम्—रे! किमप्युद्गरितवस्त्र-मस्ति?, एका वस्त्रबन्धनस्थूलपट्यस्ति, देहि । सा द्विजस्यार्पिता । तेन विलोकयोक्तम्—

कचित् सूत्रं कचित् तूलं कार्पासास्थि क्वचित् क्वचित् ।

देव! त्वदरिनारीणां कुटीतुल्या पटी मम ॥

मन्त्रिणोक्तम्—पुनर्वद, सप्तदशवारमुक्तम् । १७शतानि द्रम्माणां समर्पितानि । एकदा यात्रारम्भे वन्दनार्थागतमन्त्रिणा सभायां किञ्चिन्निद्रायमाणनरचन्द्राचार्यो वादितः प्राह—नाहं निद्रायमाणः, किन्तु नेत्रे निमील्य लक्ष्मीनारायणयोः समुद्रमध्यस्थयोः परस्परालापं शृण्वन्नस्मि ।

यथा—लक्ष्मि! प्रेयसि! केयमास्यशिक्षिता वैकुण्ठ! कुण्ठोऽसि किं

नो जानासि पितुर्विनाशमसमं सङ्घोत्थितैः पांसुभिः? ।

मा भीर्भीरु! गभीर एव भविताऽभोधिश्विरं नन्दतात्

सद्देशो ललितापतिर्जिनपतेः स्नात्राम्बुकुल्यां सृजन् ॥

बालचन्द्रक्षुल्लकेन श्रीवस्तुपालो वर्णितः—

गौरी रागवती त्वयि त्वयि वृषो वद्धादरस्त्वं पुन-

र्भूत्या त्वं च समुल्लसद्गुणगणः किं वा बहु ब्रम्हे ।

श्रीमन्त्रीश्वर! नूनमीश्वरकलायुक्तस्य ते युज्यते

बालेन्दुं चिरमुचकै रचयितुं त्वत्तोऽपरः कः क्षमः ॥

तदनु मन्त्रिणा भट्टारकपादोपवेशनं कारितं बालचन्द्रस्य ।

एकदा अमरचन्द्रमुनौ पर्षदि तत्कालकृतनव्यश्लोकैर्व्याख्यां कुर्वति

द्विपदी प्रोक्ता—

अस्मिन्नसारे संसारे सारं सारङ्गलोचना ।

वन्दनार्थमागच्छता द्वारस्थेन मन्त्रिणा श्रुता । अहो ! रागो स्त्रीकथाकृ-
न्मुनिः, इति ध्यात्वा न वन्दितः । ज्ञातमन्त्रिचित्ताभिप्रायेणामरचन्द्रेणोक्तम्-
अस्मिन्नसारे संसारे सारं सारङ्गलोचना ।

यत्कुक्षिप्रभवा एते वस्तुपाल ! भवादृशाः ॥

तुष्टेन पादोपवेशनं कारितम् ।

श्रीशत्रुञ्जयतीर्थं संयसमक्षं श्रीवस्तुपालमन्त्रिणि आरात्रिके क्रियमाणे-
ऽर्थिनां मन्त्रिमध्ये झम्पानं दृष्ट्वा सोमेश्वरकविः प्राह—

इच्छासिद्धिसमुन्नते सुरगणे कल्पद्रुमैः स्थीयते

पाताले पवमानभोजनजने कष्टं प्रणष्टो बलिः ।

नीरागानगमन् सुनीन् सुरभयश्चिन्तामणिः क्वाप्यगात्

तस्मादर्थिकदर्धनां विपहतां श्रीवस्तुपालः क्षितौ ॥

सोमेश्वरस्य सहस्रं ददौ । सन्तुष्टेन सोमेश्वरेण पुनरभाणि—

के निधाय यमुधातले धनं वस्तुपाल न यमालयं गताः ।

त्वं तु नन्दसि निवेशयन्निदं दिक्षु धावति जने क्षुधावति ॥

पुनरपि सहस्रं ददौ ।

तथाऽरिसिंहकविः—श्रीवासायुजमाननं परिणतं पश्चाद्गुलीच्छद्गतो
जग्मुर्दक्षिणपञ्चशाखमयतां पञ्चापि देवद्रुमाः ।
वाञ्छापूरणकारणं प्रणयिनां जिहैव चिन्तामणि-
जाता यस्य किमस्य शस्यमपरं श्रीवस्तुपालस्य तत् ॥

द्विसहस्री दत्ता ।

एकदा तुष्टेन श्रीवीरधवलेन मन्त्रिणे दशलक्षी प्रसादे दत्ता । सा तु
तेन गृहाद्वर्वागेव दत्ता, तदा कश्चित्कविः—

श्रीमन्ति दृष्ट्वा द्विजराजमेकं पद्मानि सङ्कोचमवाप्नुवन्ति ।

समागतेऽपि द्विजराजलक्षे सदा विकासी तव पाणिपद्मः ॥

इति स्तूयमानो लज्जयाऽधो विलोकयति स्म । तदा नानारूपकविः प्राह—

एकस्त्वं भुवनोपकारक इति श्रुत्वा सतां जल्पितं

लज्जानम्रशिरा घरातलमिदं यद्वीक्षसे वेद्मि तत् ।

वाग्देवीवदनारविन्दतिलकश्रीवस्तुपाल ! भुवं

पातलाद्बलिमुद्दिधीपुरसकृन्मार्गं भवान्मार्गति ॥

सुवर्णाजिह्वा दत्ता । कर्णस्त्वचं शिविर्मांसं, जीवं जीमूतवाहनः, ददौ
दधीचिरस्थीनि; पण्डितत्रयवाक्यमिदं ।

जयन्तदेवेन समस्यापादं चक्रे—वस्तुपालः पुनर्वसु । सहस्रचतुष्टयं प्रदत्तम् ।

एकदा सोमेश्वरो वस्तुपालधवलगृहे समागतः, वर्यासनदानेऽपि नोप-
विशति स्म । मन्त्रिणा कारणं पृष्ठः प्राह—

अन्नदानैः पयः पानैर्धर्मस्थानैश्च भूतलम् ।

यशसा वस्तुपालेन रुद्धमाकाशमण्डलम् ॥

इति स्थानाभावात् नोपविश्यत इत्युक्ते नवसहस्री प्रदत्ता ।

एकस्यां सङ्घार्चायां विजयसेनसूरिभिरुक्तम्—नन्दनोद्यानपालको बुम्बां पातय-
सिन्द्रसभायामागत्य वक्ति ।

यथा—देव ! स्वर्नाथ ! कष्टं ननु क इह भवान् नन्दनोद्यानपालः

खेदस्तत्कोऽद्य केनाप्यहह ! हृत इतः काननात् कल्पवृक्षः ।

इन्द्रप्रतिवचो यथा—

हुं मा वादीस्तदेतत् किमपि करुणया मानवानां मयैव

प्रीत्याऽऽदिष्टोऽयमुर्व्यास्तिलकयति तलं वस्तुपालच्छलेन ॥

रोहणाचलं प्रति कस्यापि प्रश्नः—

हंहो रोहण ! रोहति त्वयि मुहुः किं पीनतेयं सदा ?

रोहणप्रतिवचो यथा शृणु—

भ्रातः ! सम्प्रति वस्तुपालसचिवत्यागैर्जगत्प्रीयते ।

तेनाऽस्तैव ममार्थिकुट्टनकथा प्रीतिर्दरोकिनरी-

गीतैस्तस्य यशोमृतैश्च तदियं मेदस्विता मेऽधिका ॥

एकदा देवकपत्तनतः सोमेश्वरपूजाकारकभट्टाः समागताः ।

मन्त्रिणा पृष्ठाः—वर्या पूजा क्रियमाणाऽस्ति न वा ? । ते प्राहुः—

नादत्ते भसितं सितं सचिव ते कर्पूरपूरं स्मरन्

कौपीने न च तुप्यति प्रभुरसौ शंसन्दुकूलानि ते ।

दिग्धो दुग्धभरैर्जलेषु विमुखः श्रीवस्तुपाल त्वया

कर्पूरागुरुपूरितः पशुपतिर्नो गुग्गलं जिघ्रति ॥

अस्य काव्यस्य कारकाणां भट्टानां दशसाहस्री प्रदत्ता ।

दानमण्डपिकायां निरर्गलं दानं ददानं वस्तुपालं कवयः स्तुवन्ति

यथा—ये पापप्रवणाः स्वभावकृपणाः स्वामिप्रसादोल्बणाः

तेऽपि द्रव्यकणाय मर्त्यभयणा जिह्वे भवत्या स्तुताः
 तस्मात्तत्तदघापघातविषये वच्चादरा सम्प्रति
 श्रेयः स्थानविधानधिकृतकालं श्रीवस्तुपालं स्तुहि ॥
 सूरते रणेपु चरणप्रणतेपु सोमःव क्रोऽतिवक्रचरितेषु बुधोऽर्धबोधे ।
 नीतौ गुरुः कविजने कविरक्रियासु मन्दोऽपि च ग्रहमयो न हि वस्तुपालः ॥
 श्रीभोजवदनाम्भोजवियोगविधुरं मनः ।
 श्रीवस्तुपालवक्त्रेन्दौ विनोदयति भारती ॥

सर्वेषां सहस्रदानम् ।

पीयूषादपि पेशलाः दशधरज्योत्स्नाकलापादपि
 स्वच्छा नूतनचूतमञ्जरिभरादप्युल्लसत्सौरभाः ।
 वाग्देवीमुखसामसूक्तविशदोद्गारादपि प्राञ्जलाः
 केषां न प्रथयन्ति चेतसि मुदः श्रीवस्तुपालोक्तयः ? ॥
 श्रीवस्तुपाल ! तव भालतले जिनाज्ञा
 घाणी मुखे हृदि कृपा करपल्लवे श्रीः ।
 देहे द्युतिर्विलसतीति रूपेव कीर्त्तिः
 पैतामहं सपदि धाम जगाम नाम ॥

अपरस्तु—अनिस्सरन्तीमपि गेहगर्भात् कीर्त्तिं परेषामसतीं वदन्ति ।

स्वैरं भ्रमन्तीमपि वस्तुपाल ! त्वकीर्त्तिमाहुः कवयः सतीं तु ॥

इतरस्तु—सैर्यं समुद्रवसना तव दानकीर्त्ति-

पूरोत्तरीयपिहितावयवा समन्तात् ।

अद्यापि कर्णाविकलेति न लक्ष्यते यत्

तद्भाङ्गुतं सचिवपुङ्गव वस्तुपाल ! ॥

कश्चित्तु—क्रमेण मन्दीकृतकर्णशक्तिः प्रकाशयन्तीव वलित्वभावम् ।

कैर्मानुभूता सशिरःप्रकम्पं जरेव दत्तिस्तव वस्तुपाल ॥

तेभ्यः कविभ्यः सहस्रं ददौ ।

हंसैलव्यप्रशंसैस्तरलितकमलप्रस्तरङ्गैस्तरङ्गैः

नीरैरन्तर्गभीरैश्चदुलवककुलप्रासलीनैश्च मीनैः ।

पालीरूढहुमालीतलसुखशयितस्त्रीप्रणीतैश्च गीतै-

र्भाति प्रकीडदाऽऽतिस्तव सचिव चलच्चक्रवाकस्तटाकः ॥

ललितासरोबरवर्षणे सोमेश्वरस्य षोडशसहस्रप्रदानं सर्वाऽनुप्रासानुमानेन ।

श्रीशत्रुञ्जयोपरि अनुपमदेव्या अनुपमसरः कारितम् । तस्य भरितमहो-
त्सवे कियमाणे चरणेनोक्तम् ।

भाऊ भरहिं काई सेचुंजि सर न कराविउं ।

जाणूं हुं इणइ ठामि आगइ अणुपमडी कीउ ॥

एकविंशतिः शतानि द्रम्माणां दत्तानि । तथा स्वसंकीर्त्तनगुणकुलपूर्व-
जावदातप्रतिपादककीर्त्तिकौमुदीसुकृतसङ्कीर्त्तनकाव्यकृतसोमेश्वरारिसिंहयोर्ग्राम-
ग्रामासाश्वकनकदुकूलादिदानं यावज्जीवाहं दत्तम् । इत्यादिश्रीवस्तुपालकीर्त्ति-
दानप्रबन्धाः शतशो यथा श्रुताः स्वयं वाच्याः ८४, २४, ७२, प्रबन्धेभ्यः ।

II

(प्रबन्धचिन्तामणितः)

अथान्यस्मिन्नवसरे श्रीसोमेश्वरस्य कवेः काव्यम् ।

हंसैर्लब्धप्रशंसैस्तरलितकमलप्रचरद्वैस्तरद्वै-

नीरैरन्तर्गभीरैश्चटुलवककुलग्रासलीनैश्च मीनैः ।

पालीरूढहुमालीतलसुखशयितस्त्रीप्रणीतैश्च गीतै-

र्भाति प्रक्रीडदूर्मिस्तव सचिव चलच्चक्रवाकस्तटाकः ॥

श्रीमन्त्रिणा षोडशसहस्रद्रम्माणां दत्तिः प्रसादीकृता ।

कचिच्चिन्तातुरस्य मन्त्रिणो भूमिं मृगयमाणस्य समागतः सोमेश्व-
रदेवः समयोचितमिदमपाठीत् । तद्यथा—

एकस्त्वं भुवनोपकारक इति श्रुत्वा सतां जल्पितं

लज्जानम्रशिराः स्थिरातलपदं यद्वीक्ष्यसे वेदिं तत् ।

वान्देवीवदनारविन्दतिलक श्रीवस्तुपाल ! स्वयं

पातालाहलिमुद्दिधीर्षुरसकृन्मार्गं भवान्मार्गति ॥

मन्त्रिणास्य काव्यस्य पारितोषिकेऽष्टौ सहस्राणि दत्तानि ॥ तथा

त्वचं कर्णः शिविर्मांसं जीवं जीमूतवाहनः ।

ददौ दधीचिरस्थोनि—

इति त्रिषु पदेषु पण्डितेष्वभिधीयमानेषु पण्डितजयदेवः समस्यापद-

मिव, वस्तुपालः पुनर्वसु, इत्युचरन् सहस्रचतुष्टयं लेभे ।

तथा सूरीणां दर्शनप्रतिलाभनावसरे केनापि दुर्गतद्विजातिना याचनया
तन्नियुक्तेभ्यः कृपया पटीमुपलभ्य मन्त्रिणं प्रति समयोचितमूचे—

क्वचित्चूलं क्वचित्सूत्रं कार्पासास्थि क्वचित्कचित् ।
 देव त्वदरिनारीणां कुटीतुल्या पटी मम ॥
 तत्पारितोषिके मन्त्रिणा दत्तानि पञ्चदशशतानि ।
 तथा बालचन्द्रनाम्ना पण्डितेन श्रीमन्त्रिणं प्रति—
 गौरी रागवती त्वयि त्वयि वृषो बद्धादरस्त्वं युतो
 भूत्या त्वं च लसद्गुणः शुभगणः किं वा बहु ब्रूमहे ।
 श्रीमन्त्रीश्वर नूनमीश्वरकलायुक्तस्य ते युज्यते
 बालेन्दुं चिरमुच्चकै रचयितुं त्वत्तोऽपरः कः प्रभुः ॥
 इत्युक्ते तस्याचार्यपदस्थापनायां द्रम्मसहस्रं व्ययीकृतम् ।

III

(जिनहर्षकृतवस्तुपालचरित्रतः)

अत्रान्तरे नरेन्द्रेषु शृण्वत्सु निखिलेष्वपि ।
 वस्तुपालस्तुतिं कश्चिद्विपश्चिदिति निर्ममे ॥
 खेलद्भिः खरदूषणास्तसुभगैः क्षीराब्धिवन्धोद्भुरै-
 रुच्चैरावणनाशभासुरतरैरेभिर्यशोभिर्भृशम् ।
 भूमिं भूपयति प्रयीतनुकुलक्षोणीधवस्पर्द्धया
 श्रीसोमान्वयसम्भवोऽपि सपदि श्रीवस्तुपालः कृती ॥
 द्रम्माणां प्रददे तस्मै स लक्षं पारितोषिकम् ।
 यतो रणाङ्गणे श्रेयो जयश्रीकारणं परम् ॥
 तैदा कवीश्वरः कश्चिद्वस्तुपालस्य मन्त्रिणाः ।
 नरेन्द्रादेशमासाद्य वास्तव्यां स्तुतिमब्रवीत् ॥
 श्रीवस्तुपाल प्रतिपक्षकाल त्वया प्रपेदे पुरुषोत्तमत्वम् ।
 तीरेऽपि वाङ्मैरकृतेऽपि मात्स्ये रूपे पराजीयत येन शङ्कः ॥
 अपूर्वं तव पाण्डित्यं वस्तुपाल विराजते ।
 येनैकशङ्खभङ्गेन विश्वं धवलितं त्वया ॥
 मिलिते तव दलपूगे तस्मिन्शङ्खे च चूर्णतां याते ।
 श्रीवस्तुपालमन्त्रिन् महीमुखे कोऽपि तव रङ्गः ॥

तावल्लीलाकलितसरित्तावदभ्रंलिहोमि-
 स्तावत्तीव्रध्वनितमुखरस्तावदज्ञातसीमा ।
 तावत्प्रेङ्खत्कमठमकरव्यूहवन्धुः स सिन्धु-
 लोपासुद्रासहचरकरक्रोडवर्ती न यावत् ।
 दीनाराणां सहस्राणि तस्मै चत्वारि भूपतिः ।
 श्रीमान् विश्राणयामास प्रीतः सचिवसंस्तवात् ॥
 प्रीणयन्तमिति प्राणिश्रेणीर्विश्राणनैर्निजैः ।
 कृपालवालं श्रीवस्तुपालं स्तौति स्म कश्चन ॥
 “ अचिन्त्यदातारमजातशत्रुं श्रीवस्तुपालं कति नाथयन्ति ।
 चिन्तामणिः सोऽपि युधिष्ठिरश्च नान्वर्थसाम्यार्थपदं यदग्रे ॥
 दृश्यः कस्यापि नायं प्रथयति न परप्रार्थनादैर्न्यमुच्चै-
 स्तुच्छामिच्छां विधत्ते तनुहृदतया कोऽपि निष्पुण्यपण्यः ।
 इत्थं कल्पद्रुमेऽस्मिन् व्यसनपरवशं लोकमालोक्य सृष्टः ।
 स्पष्टं श्रीवस्तुपालः कथमपि विधिना नूतनः कल्पवृक्षः ॥ ”
 ऋणार्तस्य कवेस्तस्य ऋणमोक्षं विधाय सः ।
 आजन्म सकुटुम्बस्य योगक्षेममकारयत् ॥
 अथावसरमासाद्य वृत्तिं सद्वृत्तशालिनौ ।
 पूर्वं कृतोपकारेषु भट्टसोमेश्वरादिषु ॥
 भूयो भूमिप्रदानेन वस्तुमण्डपिकादिषु ।
 विशोपकविधानाच्च कृतज्ञौ कुरुतः स्म तौ ॥ युगम् ।
 कविः सोमेश्वरः प्राह स्तुतिमेवं तयोस्ततः ।
 पुष्पति न को वाचं कृतज्ञगुणकीर्त्तनात् ॥
 “ न गिरौ न च मातङ्गे न कूर्मे नैव सूकरे ।
 वस्तुपालस्य धीरस्य पाणौ तिष्ठति मेदिनी ॥
 सूत्रे वृत्तिः कृता पूर्वं दुर्गसिंहेन धीमता ।
 विसूत्रे तु कृता वृत्तिस्तैजःपालेन मन्त्रिणा ॥ ”
 भट्टसोमेश्वरप्रायाः प्रसिद्धाः कविकुञ्जराः ।
 चक्रुस्तद्यागता मन्त्रिसुखामगुणकीर्त्तनम् ॥

१ वस्तुपालनिर्मितसत्रागारमुद्दिश्येदम् । २ वस्तुपालस्य कृतज्ञता । ३ स्वम्भन-कटीर्थेयात्रायाम् ।

यथा—“श्रीवस्तुपाल तव भालतले जिनाज्ञा
 वाणी मुखे हृदि कृपा करपङ्कजे श्रीः ।
 देहे वृत्तिर्विलसतीय रूपेव कीर्त्तिः
 पैतामहं सपदि धाम जगाम नाम ॥
 अनिस्सरन्तीमपि गेहगर्भात्कीर्त्तिं परेषामसतीं वदन्ति ।
 स्वैरं भ्रमन्तीमपि वस्तुपाल त्वत्कीर्त्तिमाहुः कवयः सतीं तु ॥
 सेयं समुद्रवसना तव दानकीर्त्तिः पूरोत्तरीयपिहितावयवा समन्तात् ।
 अद्यापि कर्णविकलेति न लक्ष्यते यत्तत्त्वद्भुतं सचिवपुङ्गव वस्तुपाल ! ॥
 क्रमेण मन्दीकृतकर्णशक्तिः प्रकाशयन्ती च बलिस्वभावम् ।
 कैर्नानुभूता सशिरःप्रकम्पं जरेव कीर्त्तिस्तव वस्तुपाल ॥ ”
 प्रत्येकं द्रम्मलक्षाणि तेषामेव ददौ पुनः ।
 भट्टगन्धर्वलोकानां सहस्राणि यथागुणम् ॥
 एवं सहोदरौ प्रौढपुण्यकार्यैकतत्परौ ।
 सन्तुष्टाव फलप्राप्त्यै कविः सोमेश्वरोऽनघः ॥
 “पन्थानमेको न कदापि गच्छेदिति स्मृतिप्रोक्तमिव स्मरन्तौ ।
 तौ भ्रातरौ संसृतिमोहवीरौ सम्भूय धर्माध्वनि सम्प्रवृत्तौ ॥
 जनव्यामोहवल्लीयमिन्दिरा मन्दिरागता ।
 मन्त्रिणा वस्तुपालेन कल्पवल्लीव निर्मिता ॥
 श्लाघ्यः स एकः खलु वस्तुपालः सर्वोत्तमः सर्वगुणाकरश्च ।
 यस्वार्थिनो वा शरणागता वा नाशाविनाशाद्विमुक्ता व्रजन्ति ॥
 कुत्रापि नोपसर्गो वर्णविकारोऽथवा निपातो वा ।
 तेजःपालेन कृताऽपूर्वा व्याकरणस्थितिलोके ॥ ”
 तस्मै तौ ददतुः प्रीतौ द्रम्मलक्षत्रयं क्षणात् ।
 दक्षिणानां यतो लोके दानेयत्ता न विद्यते ॥
 कियती पञ्चसहस्री कियन्तो लक्षाश्च कोटिरपि कियती ।
 औदार्यान्नतमनसां रत्नमती वस्तुमती कियती ॥
 श्रीकर्णविक्रमदधीविसङ्गभोजायुर्वीश्वरा भुवनमण्डन वस्तुपाल ! ।

१ “स्वैरं चरन्तीमपि च त्रिलोक्याम्” इति तृतीयपादे पदचतुष्टयविपर्यासेनोदाहृतोऽयं
 श्लोकः बह्मभदेवस्य सुभाषितावल्यां कर्तुंरुद्धेत्तं विना । २ वस्तुपालतेजःपालयोर्धर्मकृत्यान्पुद्गिश्य ।
 ३ वस्तुपालस्य दानवीरतानुद्दिश्य ।

दानैकवीरपुरुषाः सममेव नीताः प्रत्यक्षतां कलियुगे भवता कवीनाम् ॥

इत्याशीर्वादवैदर्शीं दधानं मागधाधिपम् ।

सन्मानदानतो नीत्वा गौरवं विससर्ज ह ॥

अत्रान्तरे स्तुतिं कश्चिन्मन्त्रिणः कविरब्रवीत् ।

अपूर्वं तव सङ्ग्रामकौशलं सचिवेश्वर ! ॥

तद्यथा—

अग्रेऽग्रे पदसङ्गतिर्विजयिनी सा काचिदोजोगुण-

प्रौढा सङ्घटनोदपादि कुटिलः शब्दक्रमोऽलङ्कृतः ।

दोषा ये प्रसरन्ति केऽपि परितः सर्वेऽपि ते धिक्कृता-

स्तज्जानामि वसन्तपाल कविना सङ्घेन सख्यं तव ॥

राजापद्रपुरःशुल्कमण्डपाऽयधनं ददौ ।

मन्त्री तस्मै तदा तुष्टो यदसौ कविकामधुक् ॥

यतः—

धार्त्रीं पवित्रयति यत्र नरेन्द्रपुत्रे सद्यः सुधासूतितशंभुनिभैर्यशोभिः ।

अथापि विद्यत इवोद्यतकीर्तिमूर्तिर्देवो दिवाकरकुलैकललाम रामः ॥

पारिजातः कवीन्द्राणां सर्वज्ञातिसुधाम्बुदः ।

धर्मसूनुः सरस्वत्याः श्रीसर्वज्ञमतांशुमान् ॥

यथौचित्येन सर्वेषां दर्शनानां च पोषकः ।

वस्तुपालो महामात्यस्तस्य राज्यधुरन्धरः ॥ (युग्मम्)

यतः—“ दानं दुर्गतवर्गसर्गविलयव्यत्यासवैहासिकं

शौण्डीर्यं भुजदर्पर्षचण्डिमकथासर्वकपं विद्विषाम् ।

बुद्धिर्यस्य दिगन्तभूतलभुवामाकृष्टिविद्या श्रियां

कस्यासौ न जगत्यमात्यतिलकः श्रीवस्तुपालो मुदे ॥

मन्ये धुरि स्थितममुं सचिवं शुचीनां मध्यस्थमेव मुनयः पुनरामनन्ति ।

मातः सरस्वति विवादपदं तदेतस्मिणींयतां मनसि मे हि गतं चिरेण ॥ ”

अत्रान्तरे कविः कश्चिद्विपश्चित्पूरिशालिनि ।

समाजे व्याजहार श्रीवस्तुपालस्तुतिं यथा ॥

१ वस्तुपालस्य शङ्खपराजयमुद्दिश्येदम् । २ वस्तुपालस्य दानान्युद्दिश्य । ३ वीरषवलसमायां वस्तुपालस्तुतिः ।

“ सन्ततिः परलोकाय विवेकाय सरस्वती ।
 लक्ष्मीः परोपकाराय सोमवंशोऽभवत्पुनः ॥ ”
 तस्मै लक्षत्रयं मन्त्री तत्वत्रयपवित्रितः ।
 हुतं विश्राणयामास द्रग्माणां प्रीतमानसः ॥
 अन्यदा वाङ्मयाभ्योः पारदृश्वश्वराजभूः ।
 कृपाद्रहृदयं दृष्ट्वा सर्वाङ्गिषु निजं नृपम् ॥
 महाभारतशास्त्रान्तर्द्वात्रिंशाधिकृतिस्थितम् ।
 गाङ्गेयधर्मपुत्रादिराजेन्द्राख्यानमुत्तमम् ॥
 अष्टाविंशाधिकारस्थं तथा शिवपुराणगम् ।
 मद्यमांसपरीहारपुण्यराशिप्रकाशकम् ॥
 आख्यायाख्याय सद्युक्त्या यथाप्रस्तावमात्मना ।
 मांसास्वादसुरापाननिषेधव्रतनिर्मलम् ॥
 विमुक्ताखेटकक्रीडं त्यक्तपर्वनिशादनम् ।
 पराङ्गनापरिष्वङ्गावाङ्मुखं च विनिर्ममे ॥
 अंथालङ्कारिकाणां मुख्याः श्रीमन्माणिस्यसूरयः ।
 समये तीर्थयात्राया आहृता अपि मन्त्रिणा ॥
 काव्यप्रकाशसङ्केतनिर्मितिव्यग्रमानसाः ।
 नेयुः स्वयं न च प्रैपि तैः कश्चिन्निसंयतः ॥ (युगं)
 तेषां लेखस्तदा प्रैपि तेजःपालेन मन्त्रिणा ।
 आदेशाद्वस्तुपालस्य किञ्चिद्वक्रोक्तिगर्भितः ॥
 “ उल्लुत्प्योत्पुत्य पुनर्निपतति तत्रैव तत्रैव ।
 वटकूपकूपमध्ये निवसति माणिस्यमण्डूकः ॥ ”
 तदुक्तिविस्मितास्तेऽपि भृशं निःस्पृहवृत्तयः ।
 स्वलेखं प्रेषयामासुस्तयोः श्रावरूपाणिना ॥
 “ गुणालिजन्महेतूनां तुलानां हृदिपाटयन् ।
 वंशार्धाधिपरिस्फूर्त्या किं हि जैन विजृम्भसे ॥ ”
 तदुत्तयान्तर्भृशं विद्धो मन्त्री तद्दर्शनोत्सुकः ।
 तदीयं पौषघागारं स्तम्भतीर्थपुरे रहः ॥

१ वस्तुपालस्य महाभारतादिवाचनेन राहो मद्यमांसादिनिवारणम् । एतथ तस्य भारतपुरा-
 णादिग्रन्थाभ्यासनिषेधकमित्यत्रोद्धृतम् । २ काव्यप्रकाशसङ्केतहृन्माणिस्यसूरिप्रसङ्गः ।

लुण्ठयित्वाखिलं वस्तु कृत्यैकत्र न्यवेशयत् ।
 श्रुत्वा तस्यागमं तेषुपि दृनान्तःकरणा रयात् ॥ (युग्मं)
 श्रीमन्त्रिगुरुभिः साकमुदयप्रभमूरिभिः ।
 समीपं मन्त्रिणः प्राप्य जगुराशीर्वचो यथा ॥
 “ तीर्थोद्धारधुरन्धर त्रिजगतीचिन्तैकचिन्तामणे
 श्रीचौलुक्यनरेंद्रराज्यरचनाविर्भावदीक्षागुरो ।
 श्रीमन्त्रीश्वर वस्तुपाल ! नृपतिव्यापारभारक्षमे
 किं धर्मस्थितिविप्लवोऽजनि जने भूजानितुल्ये त्वयि ॥ ”
 उवाच सचिवः स्मित्वा भगवन् भवनः पुनः ।
 धर्मकार्यदिदृक्षातो विप्लवोऽयमजायत ॥
 निजानागमने हेतौ तैरुक्ते च यथास्थिते ।
 क्षमित्वा निखिलं वस्तु मन्त्री तेषां समर्पयत् ॥
 ततो नैकविधैः शुद्धैः सचिवैः सचिवेश्वरः ।
 सोऽथ पूजां व्यधात्तेषां सन्तो नाञ्चन्त्यनौचितीम् ॥
 “ एकं वासः सुरेशैः कृतसुकृतशतैर्जन्मकाले जिनानाम्
 दत्तं दीक्षाक्षणे वा ध्वजवसनमथो एकमेवाम्बरं च ।
 सूर्यादीनां ग्रहाणां पुनरपि विधिना दत्तमस्मिन्क्षणेऽसौ
 सत्पात्रे भूरि यच्छुद्धपरितमघवा नन्दाढस्तुपालः ॥ ”
 इत्युपदेशतस्तुष्टस्तेषां शास्त्रविदामर्मा ।
 सर्वेषां धर्मशास्त्राणामेकमादर्शमर्पयत् ॥
 श्रेणात्तो वामनस्थल्यां निवामी कविपुङ्गवः ।
 तुष्टाय सचिवाधीशमन्यदा नृपमंमदि ॥
 “ विट्द्वौग्यहरः प्रपूजितसुरः सौजन्यरत्नाकरः
 शम्भुस्रीनिपरः प्रियंवदपरः प्रोद्यत्त्रिवर्गस्त्रिरः ।
 दानोपेतरः सुटद्धितकरः फल्गुवलीकानरः
 प्रीतिप्रीतनरः सुधर्मरुषितः सन्याऽस्तु मन्त्रीश्वरः ॥ ”
 तदनुप्राप्तसंगत्यानि लक्षाणि यिनरंस्तदा ।
 तस्मिन्प्रीत्याश्रयन्मन्त्री भोजराज इति श्रुतिम् ॥
 अत्रान्तरे नरेंद्राभवस्तुपालपुणस्तुतिम् ।
 अफरोच्छ्रूरस्वार्षा स्वमनोऽर्भाष्टमिदये ॥

“ गुणैः परेषां गुणशो गृहीतैर्गुणीति युक्ता किल कीर्त्तिरस्य ।
 अप्यर्थिसार्थप्रतिपादितश्रीः श्रीमानिति ख्यातिरिदं तु चित्रम् ॥
 कार्पण्यातिशयेन वेश्मनि धनं यः स्वं विधत्ते स तद्-
 भोक्तुं नात्र न चाप्यमुत्र लभते हस्तादहस्तद्वतम् ।
 सत्प्रात्रप्रतिपादनेन सफलीभूतां विभूतिं पुन-
 र्भुङ्क्तेऽस्मिन् सचिवेश्वरोऽनुगमयत्यन्यत्र जन्मन्यपि ॥ ”
 कलभान् कलभानष्टौ ददद्वर्षासनानि च ।
 दीनाराष्टसहस्राणि वाजिनो गतिराजिनः ॥
 तस्मै सपरिवाराय कवीन्द्रकुलहस्तिने ।
 कविकल्पद्वुरित्याख्यां मन्त्री लेभे तदा भुवि ॥ युग्मं ॥
 अन्येद्युर्थुसदाकारः स्फारालङ्कारसारदृक् ।
 निकषा मन्त्रिणं कश्चिद्दूरदेशात्समागमत् ॥
 सन्मानासनदानेन सन्तोष्याभापि मन्त्रिणा ।
 कुतः स्थानादिहायासीद्भवान्प्रभवान्धिया ॥
 सोऽवग्देवाङ्गनागीतं दिवि देवविभोः पुरः ।
 तवौदार्यगुणं द्रष्टुमिहागां वासवालयात् ॥
 स्वर्नाथसंसदस्तर्हि वार्तां श्रावय काञ्चन ।
 इत्युक्ते मन्त्रिराजेन कविराजोऽब्रवीदिति ॥
 “ देव स्वर्नाथ कष्टं ननु क इह भवान् नन्दनोद्यानपालः
 खेदस्तत्कोऽद्य केनाप्यपहृत इतः काननात्कल्पशाखी ।
 हुं मा वादीस्त्वमेवं किमपि करुणया मानवानां मयैव
 प्रीत्यादिष्टोऽयमुर्व्यास्तिलकयति तलं वस्तुपालच्छलेन ॥ ”
 तस्मै दश सहस्राणि सुवर्णानामदादसौ ।
 नवीनोक्तिरसास्वादमुदितो विदुराग्रणीः ॥
 अत्रान्तरे नरेन्द्रेण कवयः प्रेरिताः पुनः ।
 मन्त्रिणं वर्णयामासुर्वर्णनीयगुणाकरम् ॥

हरिहर उवाच—

“ धन्यः स वीरधवलः क्षितिकैटभारिर्धस्येदमद्भुतमहो महिमप्ररोहः ।
 दीप्रोष्णदीधितिमुधाकिरणप्रवीणं मन्त्रिद्वयं किल विलोचनतामुपैति ॥

१ वीरधवलसभायाम् । २ रैवतसङ्घाधिपत्यावसरे ।

आजन्मापि वशीकृताय सुकृतस्तोमाय यत्नान्मया
यथासाध्यत कोऽपि दूषणकणः श्रीवस्तुपाल ! त्वयि ।
यत्कल्पद्रुमपल्लवद्युतिमवष्टभ्यैव कल्पद्रुमं
पाणिधिंक्कुरुते तवैप मनुते कोऽमुं न दोषाश्रयः ॥ ”

दामोदर उवाच—

“ देवे स्वर्गिण्युदयनसुते वर्तमानप्रभूणां
दूरादर्थो विरमति बत द्वारतो वारितः सन् ।
दिष्ट्यैतस्मिन्नपि कुसमये जातमालम्बनेन
स्वच्छे वाञ्छा फलति महतां वस्तुपाले विशाले ॥ ”

मदन उवाच—

“ पालने राज्यलक्ष्मीणां लालने च भनीपिणाम् ।
अस्तु श्रीवस्तुपालस्य निरालस्यरतिर्मतिः ॥ ”

अथ सोमेश्वरः—

“ कोटीरैः कटकान्हुलीयतिलकैः केयूरहारादिभिः
कौशेयैरपि वस्तुपालसचिवादासैर्विभूपाञ्जुषः ।
विडम्बो गृहमागताः प्रणयिनीरप्रत्यभिज्ञाभृत-
स्तैस्तैः स्वं शपथैः कथं कथमिव प्रत्याययाञ्चकिरे ॥ ”
एतेषामपि सर्वेषां ददौ दानेश्वराग्रणोः ।
स प्राप्यानुमतिं राज्ञो दम्भलक्षं पृथक्पृथक् ॥
तस्मिन्क्षणे निरीक्ष्याथामरचन्द्रकवीश्वरान् ।
निद्रामुद्रावशात्कम्पमानमौलीनितस्ततः ॥
सावधानशिरोरत्नं वस्तुपालोऽब्रवीदिति ।
किं पुनर्भवतामत्रभवतां योगवेदिषु ॥
प्रमीलाललनालीलाघोलनावशताधिकम् ।
एवंविधनरेन्द्रादिसमाजेऽत्र निपेद्रुपाम् ॥ (विभिर्विशेषकम्)
प्रबुद्धास्तेऽपि तद्वाक्यसुधासेकाक्षणादपि ।
जगुर्मन्त्रीन्द्र ! नो निद्रा योगीन्द्राणां भवेत्कचित् ॥
लक्ष्मीकेशवयोः किन्तु कान्तयोरिति कुर्वतोः ।
वार्ता परस्परं सावधानाः शृण्मो वयं तथा ॥
“ लक्ष्मि प्रेयसि केयमास्यशितता वैकुण्ठ कुण्ठोऽस्ति किं

किं नो वेत्सि पितुर्विनाशमसमं सङ्घोत्थितैः पांसुभिः ।
 मा भीर्भान् गभीर एष भविताम्बोधिश्विरं नन्दतात्
 सङ्घेशो ललितापतिर्जिनपतेः स्नात्राम्बुकुल्याः सृजन् ॥ ”
 इति श्रुत्वाद्भुतं तेषामर्थोत्पत्तिमसौ तदा ।
 प्रीतः सिंहासनं सर्वरुवीनां प्राङ्म्यवेशयत् ॥
 “ सरस्वतीरुण्ठसुवर्णभूषा पङ्कदर्शनीकल्पतरुः पृथिव्याम् ।
 औचित्यचिन्तामणिरार्हतेशसर्वज्ञधर्मैकधुराधुरीणः ॥
 श्रीभोजराजः कविचक्रवर्ती समग्रचैत्पोद्भृतिसावधानः ।
 दानैकवीरः कलिकालकालो जिनेश्वराज्ञाप्रतिपालकश्च ॥ ”
 इत्यादिविरुदश्रेणिं पठद्भिः कविकुञ्जरैः ।
 श्रितः श्रीसचिवाधीशो वस्तुपालः स्फुरद्यशाः ॥
 पुरः प्रेङ्खद्भुजश्रेणिश्छत्रचामरमण्डितः ।
 लीलोत्तुङ्गजारूढः प्रौढिमान्प्राचलत्पुनः ॥ (चतुर्भिः कलापकम्)
 अत्रान्तरे कविः कश्चिदौचित्यचतुराग्रणीः ।
 स्तुतिं श्रीआमदेवस्य वभाणेति सविस्मयाम् ॥
 “ द्वात्रिंशद्भ्रमलक्षान्भृगुपुरवसतेः सुव्रतस्याग्रतोऽग्रे
 कुर्वन्माद्गल्यदीपं स सुरवराधीश्वरैः स्तूपमानः ।
 योऽदादर्धिव्रजस्य त्रिजगदधिपतेः सद्गुणोत्कीर्त्तनायां
 स श्रीमानाम्रदेवो जगति विजयतां दानवीराग्रयापी ॥ ”

अन्यस्तु—

“ श्रीशशुङ्गपर्वते विरहिता लक्षेत्रिभिः कोटय-
 स्तिष्ठो येन जिनस्य जन्मनि परतृस्यै निधानीकृताः ।
 प्रत्यक्षं त्रिजगत्त्रनस्य सुधिया श्रीमूलनाथार्ह-
 त्तैत्यस्योद्भृतिर्कनवात्स जयतात् श्रीवाग्भटो मन्त्रिराद् ॥ ”

सोमेश्वरः—“ स श्रीजिनाधिपतिधर्मधुराधुरीणः
 श्लाघास्पदं कथमियास्तु न यस्तुपालः ।
 श्रीशारदासुकृन्कीर्त्तनमयत्रिवेण्याः
 पुण्यः परिस्फुरति जद्गमसद्गमो यः ॥ ”

हरिहरः—

“सूरो रणेपु चरणप्रणतेषु सोमो वक्रोऽतिवक्रचरितेषु बुधोऽर्थबोधे ।

नीतौ गुरुः कविजने कविरक्रियासु मन्दोऽपि च ग्रहमयो न हि वस्तुपालः ॥”

मदनः—“श्रीभोजवदनाम्भोजवियोगविधुरं मनः ।

श्रीवस्तुपालवक्त्रेन्दौ विनोदयति भारती ॥”

श्रीवीकलः—

“श्रीवासाम्बुजमाननं परिणतं पञ्चाङ्गुलिच्छद्यतो

जग्मुर्दक्षिणपञ्चशाखमयतां पञ्चापि देवदृमाः ।

वाञ्छापूरणकारणप्रणयिनां जिह्वैव चिन्तामणि-

जाता यस्य किमस्य शस्यमपरं श्रीवस्तुपालस्य तत् ॥”

प्रत्येकं प्रददौ लक्षं द्रम्माणां खर्दुमोपमः ।

धर्मोन्नतिकृते तेषां सर्वेषां सचिवेश्वरः ॥

यतः—कुर्वन्मङ्गलदीपमार्हतमताकाशप्रकाशांशुमान्

श्रीशत्रुञ्जयपर्वते जिनपतेः श्रीनाभिसूनोः पुरः ।

द्रम्माणां किल विंशतिं युगयुतान्लक्षान्कवीनामहो

प्राग्वाटान्वयमण्डनं सचिवराट् श्रीवस्तुपालो ददौ ॥

“स्वस्ति श्रीभूमिसीमाविपिनपरिसरात्क्षीरनीराधिनाथः

पृथ्व्यां श्रीवस्तुपालं क्षितिधवसचिवं बोधयत्यादरेण ।

अस्यामास्माकपुत्र्यां कुपुरुपजनितः कोऽपि चापल्यदोषो

निःशेषः सैष लोकंष्टुणगुण भवता भालतो मार्जनीयः ॥”

आनीताम्बुधिकाव्याय तस्मै सोमान्वयी ददौ ।

द्रम्माणां चतुरो लक्षांस्तदुक्तिप्रीणितोऽधिकम् ॥

“नौदत्ते कनकं सुमं सचिव ते कर्पूरपूरं स्मरन्

कौपीनेऽपि च कुप्यति प्रसुरसौ शंसन्दुकूलानि ते ।

दिग्धो दुग्धरसैर्जलेषु विमुखः श्रीवस्तुपाल त्वया

कर्पूरागुरुमोदितः पशुपतिर्नो गुग्गुलं जिघ्रति ॥”

पुरः पठत मे भूय इत्यादिष्टास्नपोधनाः ।

पुनः पुनस्तदोचार्यं तस्थुः खिन्नाशया भृशम् ॥

शक्तिसंख्यसहस्राणि द्रम्माणां धार्मिको ददौ ।

तेभ्यो वर्षासनैः साकं तावद्भिः सचिवस्तदा ।

मन्त्रिणोऽवसरे तत्र ज्ञात्वा भावं मनोगतम् ।
 कविः सोमेश्वरः स्माह तन्मनःप्रीतये यथा ॥
 “ इच्छासिद्धिसमन्विते सुरगणे कल्पद्रुमैः स्वीयते
 पाताले पवमानभोजनजने कष्टं प्रणष्टो बलिः ।
 नीरागानगमन्सुनीन्सुरभयः चिन्तामणिः काप्यगात् ।
 तस्मादर्थिकदर्थनां हि सहतां श्रीवस्तुपालः क्षितौ ॥ ”
 तदुक्तिरञ्जितस्वान्तो द्रस्मानां धनदोषमः ।
 लक्षं दक्षपतिस्तस्मै सपादं प्रददावसौ ॥
 अथ तुष्टमनाः मन्त्री तुष्टाव नतविष्टपम् ।
 रोमाञ्चितवपुर्भक्त्या श्रीनेमिं रचिताञ्जलिः ॥

“ कल्पद्रुमस्तरुसौ तरवस्तथाऽन्ये चिन्तामणिर्मणिरसौ मणयस्तथान्ये ।
 धिग्जातिमेव दृष्टो वत यत्र नेमिः श्रीरैवतेशदिवसो दिवसास्तथान्ये ॥
 अभङ्गवैराग्यतरङ्गपूर्णं हृदि त्वदीये यदुवंशरत्न ! ।
 कथं कृशाङ्गयोऽपि हि मान्तु हन्त यस्मादनङ्गोऽपि पदं न लेभे ॥ ”
 यथायोगं स्तुवन्ति स्म तं कवीन्द्रसुरद्रुभम् ।
 सृजन्तः सहुणश्रेणिकीर्तनं कथयो यथा ॥
 श्रीमद्रैवतभृधरस्य ब्रजतां पद्यां दुरारोहणां
 दृष्ट्वा शिष्टजनाग्रणीर्व्यरचयन्नव्यां सुखारोहणाम् ।
 लक्षैः प्राविष्टवसौधसेतुसदृशीं नेत्रपिंसंख्यैः क्षणात्स
 श्रीजैनमतांशुमान्विजयतां श्रीवाग्भटो मन्त्रिराद् ॥
 घो मासद्वितयोपवासमुदितः श्रीअंबिकादेशतो
 गत्वा हैमवलानके मणिमयीं श्रीनेमिमूर्तिं पराम् ।
 आनीयात्र नरापणेन रचिते चैत्ये पुराऽतिष्ठपत्
 श्रीब्रह्मेन्द्रविनिर्मितां स जयताच्छ्रीरत्ननामार्हतः ॥
 श्रीसिद्धेशचतुर्पात्रियोगिपदवीमासाद्य प्रौढिप्रदां
 सौराष्ट्रापपदं विदग्भहृदयः सर्वं व्यपित्वा नवम् ।
 श्रीनेमेश्वरमन्दिरं व्यरचयत् श्रीरैवतोर्वीधरे
 दिव्याश्मश्रुकरैरसौ विजयतां श्रीसन्नो मन्त्रिराद् ॥
 “ पीयूषादपि पेशलाः शशधरज्योत्स्नाकलापादपि
 स्वच्छा नूतनचूतमञ्जरिभरादप्युल्लसत्सौरभाः ।

वाग्देवीमुखजातसूक्तविशदोद्गारादपि प्राञ्जलाः
 केपां न प्रथयन्ति चेतसि मुदं श्रीवस्तुपालोक्तयः ॥
 वस्तुपाल तव पर्वशर्वरीगर्वितेन्दुकरजित्वरं यशः ।
 क्षीरनीरनिधिवाससः क्षितेरुत्तरीयतुलनां विगाहते ॥ ”
 इत्यादिस्तुतिभाकर्ण्य सकर्णः कर्णभूपवत् ।
 कवीश्वरान्धघादेप तत्र पूर्णमनोरथान् ॥
 गुंस्त्वादन्यदा मन्त्री वर्ण्यमानो मनीषिभिः ।
 लज्जयावाक्छिराः सोमेश्वरेणाभाणि तद्यथा ॥
 “ एकस्त्वं भुवनोपकारक इति श्रुत्वा सतां जल्पितं
 लज्जानम्रशिराः स्थिरातलमिदं यद्वीक्षसे वेद्मि तत् ।
 वाग्देवीवदनारविन्दतिलक श्रीवस्तुपाल ! प्रभो
 पातालाहलिमुद्दिधीर्पुरसकृन्मार्गं ध्रुवं मृग्यसि ॥ ”
 तत्पारिपार्श्विकश्रेणेर्दत्त्वा वर्षासनान्यसौ ।
 तस्मै समर्पयद्दक्षं द्रम्माणां प्रीतितस्तदा ॥
 तस्मिन्नवसरे दीनो द्विजातिः कश्चिदागतः ।
 वस्त्रं देहि ममाप्येकं तं यथाचे दयोदधिम् ॥
 तदादेशात्तदासाद्य वस्त्रं वस्त्राधिकारिणः ।
 एकमेवोद्धृतं स्थूलमिति तुष्टाय मन्त्रिणम् ॥
 “ क्वचित्चूलं क्वचित्सूत्रं क्वचित्कार्पासमेव च ।
 देव ! त्वदरिनारीणां कुटीतुल्या पटी मम ॥ ”
 मन्त्र्यादेशादसौ सप्तदशकृत्वो वभाण तत् ।
 तायद्द्रम्मसहस्राणि सोऽदात्तस्मै प्रसत्तिमान् ॥
 अन्यदा सचिवाधीशं बालचन्द्रः कवीश्वरः ।
 किञ्चित्कार्यविशेषार्थं तुष्टाय नृपसंसदि ॥
 “ गौरी रागवती त्वयि त्वयि दृषो बद्धादरस्थं पुन-
 र्भृत्या त्वं च समुल्लसद्गुणगणः किं वा बहू द्रुमहे ।
 श्रीमन्त्रीश्वर नूनमीश्वरफलायुक्तस्य ते युज्यते
 बालेन्दुं चिरमुषके रचयितुं त्वत्तोऽपरः कः क्षमः ॥ ”
 तदुक्तिप्रीणितः श्रीमान् समक्षं सर्वभूमुजाम् ।
 पदापयेजनं तेषां निर्ममेऽर्मा कृनोन्मयम् ॥

कवयस्तु स्तुवन्त्येनं तं तदा दलितापदम् ।
 भद्रसोमेश्वरप्रायाः स्वेष्टसिद्धिसमीहया ॥
 “ दुर्गः स्वर्णगिरिः स कल्पतरुभिर्भजे न चक्षुदिवि
 तस्थौ कामगवी जगाम जलधेरन्तः स चिन्तामणिः ।
 कालेऽस्मिन्नवलोक्य याचकचमूं तिष्ठेत कोऽन्यस्ततः
 स्तुल्यः सोऽस्तु न वस्तुपालसचिवो दानैकवीरः कथम् ॥
 विजित्य करणग्रामं योगिनेव नियोगिना ।
 अनेनोपार्जयाश्चक्रे परमार्थमहामहः ॥
 श्रीमन्ति दृष्ट्वा द्विजराजमेकं पद्मानि सङ्गोचमहो भजन्ति ।
 समागतेऽपि द्विजराजलक्षे सदा विकासी तव पाणिपद्मः ॥
 उच्चाटने विद्विपतां रमाणामाकर्षणे स्वामिहृदश्च वश्ये ।
 एकोऽपि मन्त्रीश्वर वस्तुपाल ! सिद्धस्तव स्फूर्तिमियन्ति मन्त्रः ॥ ”
 काव्यमेकं कविः कश्चिद्दूरदेशान्तरागतः ।
 निरुद्धो द्वारपालेन तद्दर्शनचिकीरपि ॥
 विप्रस्य कस्यचिद्धस्तांबुजेन सज्जमानसः ।
 देवार्चां कुर्वते तस्मै प्राभृतीकृतवान् किल ॥
 सावद्यं पद्यमेकेन कविनेदं समर्पितम् ।
 देवावधार्यतामेवं सोऽप्यागत्य तमब्रवीत् ॥
 “ वस्तुपालस्य राज्ञस्य तैरेव परिसुज्यते ।
 पारिजातस्य सौरभ्यममरैरेव नेतरैः ॥ ”
 इति तत्पदमालोक्य मन्त्री ब्रूते स्म तं द्विजम् ।
 नास्त्यत्र दूषणं किञ्चिन्मुधा भ्रान्तिस्तवाऽभवत् ॥
 तत्रैवाकार्यं तं मन्त्री प्रीणयन्नथ गोरसैः ।
 दशहेमसहस्राणां दानेन समतृप्तुपत् ॥
 अन्यदा तु कविः कश्चिद्द्वारिद्येणातिपीडितः ।
 अभाणीत्सचिवाधीशं प्रति विद्वत्सुरद्रुमम् ॥
 “ स्नेहः साधुजने न भोजनविधौ वासः कुटीकोटरे
 देहस्यावरणे न पुष्पमधिकं नेत्रे न केशोच्चये ।
 अर्थः सूत्रितनव्यकाव्यनिकरे ग्रन्थौ न मन्त्रीश्वर !

१ सोमेश्वररादिकविकृता स्तुतयः । २ देवाचार्या प्राभृतीकृतं कस्यचन दूरदेशागतकवेः ।
 ३ द्वारिद्यपराभूतस्य कस्यापि कवेः ।

स्याद्भृत्तिः पठने न जीवनविधौ प्रायः कवीनां कलौ ॥ ”
 तद्भुक्तं मन्त्रिराद् श्रुत्वा तत्कहुःखजिहासया ।
 द्रम्माणां त्रीणि लक्षाणि त्रीणि वर्षासनान्यदात् ॥
 वाजिनां यानपात्रेषु तीरे प्राप्तेषु भूरिषु ।
 वारिधेस्तटमायासीत्सोऽन्यदा तद्दिदक्षया ॥
 उत्तार्थमाणा यत्नेन यानपात्राज्जनादिभिः ।
 तेजस्विनस्तदा जाता वाजिनो मन्त्रिदृक्पथे ॥
 तानालोक्य कवीनेप दानवीराग्रणीर्जगौ ।
 “ प्राष्टृकाले पथोराशिः कथं गर्जितवर्जितः ? ॥ ”
 सोमेश्वरस्तदा शीघ्रं कविस्तां समपूरयत् ।
 “ अन्तःसुप्तजगन्नाथनिद्रामद्गमयादिव ॥ ”
 षोडश प्रददौ तस्मै कवये कविकुञ्जरः ।
 समस्यापूरणात्प्रीतो वाजिनो वेगराजिनः ॥
 पुनः कवीनां सोल्लासः समस्यायाः पदं पुरः ।
 तेजःपालाग्रतोऽपाठीत् “ काकः किं वा क्रमेलकः ” ॥
 “ येनागच्छन्ममाख्यातो येनानीतश्च मे पतिः ।
 प्रथमं सखि कः पूज्यः काकः किं वा क्रमेलकः ॥ ”
 अत्रान्तरे कविः कश्चित्तमेवं सस्पृहोऽवदत् ।
 स्तौति त्वां ब्रह्मणः पुत्री धर्मपुत्रप्रभं प्रभो ॥
 “ स्वस्ति श्रीधर्मपुत्रं त्रिसुवनजननी श्रीमती ब्रह्मपुत्री
 धात्र्यां श्रीवस्तुपालं कुशलयति सदा कार्यमेतन्निवेद्य ।
 योऽभूत्कल्पद्रुकल्पः सकलतनुमतां नोऽधुना भोजराज-
 स्तस्तीदंतस्त्वयैते जगति तनुमृतो रक्षणीयाः प्रयत्नात् ॥ ”
 इति वाग्वादिनीकाव्यं निशम्य मुदितः किल ।
 तं लक्षद्रम्मदानेन प्रीणयित्वा दयोदधिः ॥
 मन्त्री सीदज्जनाधारमुद्दिश्याभिग्रहं ललौ ।
 सीदल्लोकसमाध्यर्थं द्रम्मकोटिव्ययो मया ॥
 विभवे सति कर्तव्यः प्रतिवर्षमतः परम् ।
 दयादानं यतो ख्यातं हेमवन्धातुपूत्तमम् ॥ त्रिभिर्विंशोपकम् ॥

तंचातुर्यगुणाकृष्टहृदयः स्तुतिमातनोत् ।
 यस्तुपालो यशोवीरमन्त्रिणः सद्गुणोदधिः ॥
 “ विन्दवः श्रीयशोवीर मध्ये शून्या निरर्थकाः ।
 संख्यावन्तो निगद्यन्ते त्वयि केन पुरस्कृताः ॥
 यशोवीर लिखत्याख्यां यावच्चन्द्रे विधिस्तव ।
 न भाति भुवने तावदाथमप्यक्षरद्वयम् ॥
 सन्तः समन्तादपि तावकीनं यशो यशोवीर वत स्तुवन्ति ।
 जाने जगत्सञ्जन लज्जमानः प्रविश्य कोणे त्वमतः स्थितोऽसि ॥
 प्रकाश्यते सतां साक्षाद्यशोवीरेण मन्त्रिणा ।
 मुखेन्दुज्योतिषा ब्राह्मी करे श्रीः, स्वर्णमुद्रया ॥ ”

यशोवीर उवाच—

“श्रीमत्कर्णपरम्परागतभवत्कल्याणकीर्तिं श्रुतेः
 प्रीतानां भवदीयदर्शनविधौ नास्माकमुक्तं पुनः ।
 श्रुत्यप्रत्ययिनी सशङ्कहृदया ह्यालोकविश्रम्भिणी
 दाक्षिण्यैकनिधान ! केवलमिद्यं दृष्टिः समुत्कण्ठते ॥ ”
 दानलीलायितं श्रुत्वा तस्य विश्वातिशायिकम् ।
 तत्रागादन्यदा वैरिसिंहः सत्कविपुङ्गवः ॥
 तं कविं सचिवो वीक्ष्यान्नवीत्त्वं कुत आगतः ।
 देवपत्तनतो देव प्राप्तोऽहं सोऽवदत्पुनः ॥
 उमामहेशयोस्तत्र सुखसागरमग्रयोः ।
 अस्ति स्फातिमती प्रीतिरिति मन्त्रिणि वादिनि ॥
 तत्कालप्रतिभोत्पन्नकाव्यमेतत्कवीश्वरः ।
 व्याजहार सुधाधारश्रवं मन्त्रिप्रसक्तये ॥
 “ त्वं जानीहि मयास्ति चेतसि घृतो विश्वोपकारव्रती
 किं स्वामिन्भविता स शीतकिरणो नो स्वर्गिवृक्षो न हि ।
 पर्जन्यो न हि चन्दनो न हि ननु श्रीवस्तुपालस्त्वया
 ज्ञातं सम्प्रति शैलपुत्रि शिवयोरित्युक्तयः पान्तु वः ॥ ”
 पुनर्वदेति तेनोक्तः स कवीशस्त्रिभ्रवीत् ।
 मन्त्री तस्मै ददां प्रीत्या द्रम्मलक्षत्रयं ततः ॥

IV

(राजशेखरकृतचतुर्विंशतिप्रबन्धात्)

अत्रान्तरे वीरधवलप्रहितसैन्यचंपितेन महाराष्ट्रप्रभुणा सपादकोटिहेम-
प्रमितो दण्डः प्रहितः । श्रीवस्तुपालेन तद्धेम चतुर्दिग्यात्रिकेभ्यो याचकेभ्यो
अदायि विवेकात् । तद्दृष्ट्वा हरिहरो वर्णयति—

“ आः साम्यं न सहेऽहमस्य किमपि क्रोडीकृतैकश्रिया
याश्चोत्तानकरेण खर्वितनिजाकारोष्मणा शार्ङ्गिणा ।
येनैताः पुरुषोत्तमाधिकगुणोद्गारेण युद्धार्णवा-
दाकृष्यैव तथा श्रियः शकलशः कृतवार्थिनामर्पिताः ॥ ”

अथ भन्निगृहं गतोऽसौ । गुर्वासभा, मन्त्र्यभ्युत्थानं चक्रे ऊचे च—

मुधा मधु मुधा सीधु मुधा सोऽपि सुधारसः ।

आस्वादितं मनोहारि यदि हरिहरं वचः ॥

पण्डितस्तृचे—“देव लघुभोजराज विचारचतुर सरस्वतीकण्ठाभरण अवधार-
य, वयं पण्डिताः, अस्माकं माता सरस्वती, सा च त्रिभुवनचारिणी । एकदा
भारत्या सह महेन्द्रस्य सभामगमाम । स च सुधर्मा नाम इन्द्रः श्रीमान्, ३
कोट्यः सुराङ्गनाः, ८४ सहस्राणि सामानिकाः । तथा—

द्वादशार्का वसवोऽष्टौ विश्वेदेवास्त्रयोदश ।

पद्त्रिंशत्तृपिताश्चैव पष्टिराभास्वरा अपि ॥

पद्त्रिंशदधिके महाराजिकाश्च शते उभे ।

रुद्रा एकादशैकोनपञ्चाशद्दसवोऽपि च ॥

चतुर्दश तु वैकुण्ठाः सुशर्माणः पुनर्दश ।

साध्याश्च द्वादशेत्याद्याः प्रसिद्धा गणदेवताः ॥

वयं विस्मिताः स्थिताः, अहो तपःफलभोगः । अत्रान्तरे आगतः तत्र
कश्चन बुम्बावक्त्रः—

“ देव स्वर्नाथ कष्टं ननु क इह भवान्दन्दनोद्यानपालः

खेदस्तत्कोऽद्य केनाप्यहह हृत इतः काननात्कल्पवृक्षः ।

हुं मा वादीस्नदेतत्किमपि करुणया मानवानां भयैव

प्रीत्यादिष्टोऽयमुर्व्यास्तिलकयति तलं वस्तुपालच्छलेन ॥ ”

एवं तत्रालापं कृत्वा विस्मितोऽहं भारत्या सह पञ्चमं कल्पद्रुमं त्वां
द्रष्टुमागाम् । एवं सविस्तरं काव्यं व्याख्याय स्थितः पण्डितः । मन्त्री यावत्किं
ददामि इति चिन्तयति, तावत् डोडीयवंश्यराणभीमदेवेन जाल्या वाहनोत्तीर्णा
चतुर्विंशतिरश्वः एकं च दिव्यं पदकं प्राभृतमानीतन् । तदेव पण्डिताय सर्वं
प्रदत्तम् । तुष्टोऽसौ पञ्चमः कल्पतरुर्भवसीत्युक्त्वा स्वोच्चारकमगात् ।

एकदा तौ भ्रातरौ द्वावपि मन्त्रिपुरन्दरौ महर्षिसङ्घोपेतौ श्रीपार्श्वनाथं
नन्तुं स्तम्भनकपुरमीयतुः । प्रथमदिने ससङ्घौ तौ श्रीपार्श्वनाथस्य पुरो भाव-
भासुरौ श्रावकश्रेणिपुरस्सरौ स्थितौ । गीतरासादि वर्त्तते । सङ्घोपरोधात्त-
त्रत्याध्यक्षाः सूरयो मल्ल्यादिनः समाकारिताः । ते यावद्देवगृहं प्रविशन्ति
तावत्पठन्ति । “ अस्मिन्नसारे संसारे सारं सारङ्गलोचना ” ॥

मन्त्रिभ्यां श्रुतं चिन्तितं च, अहो मठपतिर्गृहवद्देवगृहेऽपि शृङ्गाराङ्गर्भं
पद्यं प्रस्तौति, देवनमस्कारादिकमुचितमिह तन्नाघोते तस्माद्दृष्टव्योऽसौ । उप-
विष्टः सूरिः । अन्येऽपि सूरयः शतशः पङ्क्तौ निपण्णाः । मङ्गलदीपान्ते अप-
रसूरिभिर्मल्ल्यादिन एवाशीर्वादाय प्रेरिताः । मन्त्री पुरस्तिष्ठति । अस्मिन्नसारे-
संसारे इत्यादिपादद्वयं भणितं तैः । मन्त्री हस्तेन चन्दित्वा विरक्तो गतः स्वो-
च्चारकम् । दिनान्यष्ट एवं पाठश्च । मन्त्र्यवज्ञा चारोहत्प्रकर्षं । अष्टम्यां
रात्रौ मन्त्री मुत्कलापनिकां कर्तुं देवरङ्गमण्डपे निविष्टः । पुरो धनवदरकाः ।
कोऽपि कविराह—

“ श्रीवस्तुपाल तव भालतले जिनाज्ञा
वाणी मुखे हृदि कृपा करपल्लवे श्रीः ।
देहे श्रुतिर्विलसती रूपेव कीर्तिः
पैतामहं सपदि धाम जगाम नाम ॥ ”

अपरस्तु—“ अनिस्सरन्तीमपि गेहगर्भात्कीर्तिं परेपामसतीं वदन्ति ।

स्वैरं भ्रमन्तीमपि वस्तुपाल त्वत्कीर्तिमाहुः कवयः सतीं तु ॥ ”

इतरस्तु—“ सेयं समुद्रवसना तव दानकीर्तिः पुरोत्तरीयपिहितावयवा समन्तात् ।

अद्यापि कर्णविकलेति न लक्ष्यते यत्तन्नाद्भुतं सचिवपुङ्गव वस्तुपाल! ॥”

कश्चित्तु—“ क्रमेण मन्दीकृतकर्णशक्तिः प्रकाशयन्ती च वलिस्वभावम् ।

कैर्नानुभूता सशिरःप्रकम्पं जरेव दत्तिस्त्व वस्तुपाल! ॥”

तेभ्यः कविभ्यः सहस्रलक्षाणि ददिरं । एवं गायनभट्टादिभ्योऽपि । याव-
द्भातं प्रातरिव तदा मल्लवादिभिः स्वसेवकाः चैत्यद्वारद्वयेऽपि नियुक्ताः । एकं
द्वारं अन्यदिशि, एकं च मठदिशि । उक्तं च तेभ्यः मन्त्री चैत्यान्निस्सरन्
ज्ञापनीयः । दक्षिणेन वस्तुपालो मठद्वारान्निर्गच्छति, तावता सेवकज्ञा-
पिताः सूरयः सम्मुखाः स्थिताः, मन्त्रिणा रोढया भ्रूषणाम इव कृतः ।
आचार्यैरभिहितं,

“दूरे कर्णरसायनं निकटतस्तृष्णाऽपि नो शाम्यति” । विजीयतां, तीर्थानि
पूज्यन्ताम् ॥ मन्त्री कौतुकात्तथैव तस्थौ, किंपर्यवसानेयं प्रस्तावनेति ध्यानादूचे
च, न विद्मः परमार्थं किमेतदधिधङ्गे । आचार्यैरुक्तं, पुरो गम्यतां, भवतां
कार्याणि भूयांसि । मन्त्री सविशेषं पृच्छति । सूरयो वदन्ति, सचिवेन्द्र !
श्रूयतां, मरुग्रामे क्वचिद्ग्रामाराः स्थूलबहुला लोमशाः पशवो वसन्ति, पर्पदि
निपीदन्ति, कपोलवल्लरीं वादयन्ति, तत्रैकदा वेलाकूलीयचरः पान्थ आग-
मत् । नवीन इति कृत्वा ग्राम्यैराहृतः, पृष्टः, त्वं कः, क्तयः । तेनोक्तमहं समु-
द्रतटेऽवात्सम् । पान्थः पुरोयामिकैः पृष्टः, समुद्रः केन खानितः । तेनोचे स्वयम्भूः
सः । पुनस्तैः पृष्टं, कियान्तः । पान्थेनोक्तमलब्धपारः । किं तत्रास्ते इति पृष्टे
पुनस्तेनाचख्ये,

“ग्रावाणो मणयो हरिर्जलचरो लक्ष्मीः पयोमानुषी
मुक्तौघाः सिकताः प्रवाललतिकाः शोबालमग्मः सुधा ।
तीरे कल्पमहीरुहः किमपरं नाम्नापि रत्नाकरः

इति पादत्रयं पठित्वा व्याख्याय पुरो गतः पान्थः । तेषु ग्राम्येष्वेकः
सकौतुकः पृच्छन्पृच्छं समुद्रतटमगात् । दृष्टः कल्लोलमालाचुम्बितगगनाग्रः
समुद्रः । तुष्टः सः अचिन्तयच ऋद्धयः सर्वा लप्स्यन्ते, प्रथमं तृपितः सलिलं
पिवामि । पीतं तद्गन्धः कोष्टः । ततः पठति,

“वरि वियरो जहिं जणु पिपइ बुद्दुग्गुदु चुलुण्हिं ।
सायरि अत्थि बहु य जल छि खारउं किं तेण ॥”

तैरेव पादैर्नष्टः स्वास्पदं गतः । तथा वयमपि स्मः । मन्त्रिणोक्तं, कथं
तथा यूयं, यथा स ग्राम्यः । सूरयस्तारनूचुः । महामात्य ! वयमिह श्रीपार्श्व-
नाथसेवकाः त्रैविद्याविद्याविदः सर्वर्ष्यः शृणुमः, यथा धवलकके श्रीवस्तुपालो
मन्त्री सरस्वतीकण्ठाभरणो भारतीप्रतिपन्नपुत्रो विद्वज्जनमधुकरसहकारः
सारासारविचारविदास्ते । तदुक्तण्डितास्तत्रागन्तुमीश्वरत्वाच्च न गच्छामः

कापि । कदाचिदत्र तीर्थमित्येतात्र मन्त्री तस्य पुरो वक्ष्यामः स्वैरं सूक्तानि,
इति ध्यायतामस्माकं मन्त्रिमिश्रा अप्यागताः । यावत्पठ्यते किमपि तावदसं-
भावनयावज्ञापरा यूयं स्थिताः, ततः किं पठ्यते गच्छत गच्छत उत्सुरं भवति ।
मन्त्री प्राह मम मंतुः क्षम्यतां, किमेतत्पठितुमारंभे भवद्भिः । आचार्या जगदुः,
देव यदा युचां वान्वचौ श्रावकश्रेण्यग्रे राजराजेश्वरौ दिव्यभूषणौ श्रावकाश्च
घनाढ्या दृष्टाः गीताद्युच्छ्रयश्च, तदैतन्नश्चित्ते वभूव । जगति स्त्रीजातिरेव
घन्या, यद्भुवो जिनचक्रयथैचकिनलकर्णयुधिष्ठिरविक्रमसातवाहनादयो जाताः,
संप्रलपीदृशाः सन्ति, तस्मात् श्रीशांश्रीशान्तिब्रह्मनाग-आमदत्तनागडवंश्य-
श्रीआभूनन्दिनी श्रावकोत्तमा कुमारदेवी श्लाघ्या, ययैतौ कलियुगमहान्ध-
कारमज्जिनिधर्मप्रकाशनप्रदीपौ ईदृशौ नन्दनौ जातौ, इत्येवं चिन्तयताम-
स्माकं पव्यपादद्वयं वदनादुद्गतं, जिननमस्कारादि विस्मृतं, पश्चार्धं तु शृणुत ।

“पत्कुक्षिप्रभवा एते वस्तुपाल भवाहशाः” । सविस्तरं व्याख्यानं कृतं ।

जिद्रूप सचिवेन्द्रः, पदोर्लगित्वा सूरीन् क्षमयित्वा क्रोशान्ते ग्राम एक
आगात् । तत्र स्नातभुक्तविलिप्तः स्वं भृत्यं सचिवमेकमाकार्यादिक्षत् इयं
वाहिनी मे सहस्रदशकवदरकयुक्तसूरिभ्यो मठे देया । गतो मन्त्रिसेवकस्तत्र,
भाषिताः सूरयः, मन्त्रिदत्तमिदमवधार्यताम् । आचार्यैर्दृष्टम् । अश्वमारुह्य भट-
शतोद्घालितकृपाणजलप्लावितखास्तत्र गताः यत्र श्रीवस्तुपालः, उदितश्च
तैः, मन्त्रिन् किमहमुचितभाषी, किं चारणः, किं वन्दी, किं तु सर्वसिद्धान्त-
पारगः सम्यग्जैनः सूरिः । मया मनःप्रमोदेन यद् उपश्लोकनमुक्तं तन्मूल्यभूता-
मिमां यो दत्ति कथं गृह्णामि, न मयेदं वित्तायाभिहितं किंत्विदमन्तर्मानसं
ध्यात्वा यथाद्यापि जयति जिनपतिमतम् । न गृह्णाम्येव । मन्त्र्यप्याह भवन्तो
निस्पृहत्वान्न गृह्णीथ, वयं तु दत्तत्वान्न प्रतिगृह्णीमः, तर्हि कथमनेन हेम्ना
भवितव्यमिति शिक्षां दत्त । ततः सूरिभिर्जगदे जगदेकदानी मन्त्री । मन्त्रिन्
स्वगृहाय सम्प्रति गम्यते भवद्भिः, तीर्थाय कस्मैचिद्वा । मन्त्र्याह इतो भृशु-
पुरं श्रीसुव्रततीर्थं वन्दनार्थं गच्छन्तः स्मः । आचार्याः प्राहुः, तर्हि लब्धो-
ऽयं हेमन्त्र्ययोपायः । तत्र लेप्यमयी प्रतिमास्ति । तत्र स्नात्रसुखासिका न
पूर्यते श्रावकाणाम् । तस्मादनेन राया रिरिहेममयीं स्नात्रप्रतिमां निर्मापयत ।
मन्त्रिणो ध्वनितं तत्, तथैव कृतम् ।

एकदा मन्त्रिभ्यां श्रीसोमेश्वरादिकविभ्यो विपुला वृत्तिः कृता भूम्या-
दिदानैः । ततः पठितं सोमेश्वरेण ।

“सूत्रवृत्तिः कृता पूर्वं दुर्गसिंहेन धीमता ।

विसृत्रे तु कृता तेषां वस्तुपालेन मन्त्रिणा ॥”

अथ रात्रौ तन्मयतया नाभेयपूजाध्यानदानपूजाः । तदा कवयः पठन्ति—

“ये पापप्रवणाः स्वभावकृपणाः स्वामिप्रसादोल्बणा-

स्तेऽपि द्रव्यकणाय मर्त्यभषणा जिह्वे भवत्या स्तुताः ।

तस्मात्त्वं तदघापघातविधये बद्धादरा साम्प्रतं

धर्मस्थानविधानधर्षितकलिं श्रीवस्तुपालं स्तुहि ॥”

अपरस्तु—

“शूरो रणेषु चरणप्रणतेषु सोमो बक्रोऽतिवक्रचरितेषु बुधोऽर्थबोवे ।

नीतौ गुरुः कविजने कविरक्रियासु मन्दोऽपि च ग्रहमयो न हि वस्तुपालः॥”

अन्यस्तु—“श्रीभोजवदनाम्भोजवियोगविधुरं मनः ।

श्रीवस्तुपालवक्त्रेन्दौ विनोदयति भारती ॥”

इतरस्तु—“श्रीवासाम्बुजमाननं परिणतं पञ्चालुलीच्छद्भतो

जग्मुर्दक्षिणपञ्चशाखमयतां पश्चापि देवदृमाः ।

वाञ्छापूरणकारणं प्रणयिनां जिह्वव चिन्तामणि-

जाता यस्य किमस्य शस्यमपरं श्रीवस्तुपालस्य तत् ॥”

सर्वत्र लक्षदानम् ।

पैपाठ च आनन्दाश्रुनिर्झरिताक्षः,

“कल्पद्रुमस्तरुरसौ तरवस्तथान्ये चिन्तामणिर्मणिरसौ मणयस्तथान्ये ।

धिग्जातिमेव दृष्टो बत यत्र नेमिः श्रीरैवतेशदिवसो दिवसास्तथान्ये ॥

अभङ्गवैराग्यतरङ्गरङ्गे चित्ते त्वदीये यदुवंशरत्न ।

कथं कृशाङ्गयोऽपि हि भान्तु हन्त यस्मादनङ्गोऽपि पदं न लेभे ॥”

औरात्रिके अर्थिनां ससम्भ्रमं मन्त्रिमध्ये झम्पापतनं दृष्ट्वा सोमेश्वरकविः—

“इच्छासिद्धिसमुन्नते सुरगणे कल्पद्रुमैः स्थीयते

पालाले पवमानभोजनजने कष्टं प्रणष्टो बलिः ।

नीरागानगमन्सुनीन्सुरभयः चिन्तामणिः काप्यगात्

तस्मादर्थिकदर्थनां विपहतां श्रीवस्तुपालः क्षितौ ॥”

लक्षाः सपादा अस्य दत्ता मन्त्रिणाः । दानमण्डपिकायां निषण्णो

निरगलं दददेवं स्तुतः केनापि ।

6270

“ पीयूषादपि पेशलाः शशधरज्योत्स्नाकलापादपि
 स्वच्छा नूतनचूतमञ्जरिभरादप्युल्लसत्सौरभाः ।
 वाग्देवीमुखसामसूक्तविशदोद्गारादपि प्राञ्जलाः
 केषां न प्रथयन्ति चेतसि मुदं श्रीवस्तुपालोक्तयः ॥
 वस्तुपाल तव पर्वशर्वरीगर्वितेन्दुकरजित्वरं यशः ।
 क्षीरनीरनिधिवाससः क्षितेरुत्तरीयतुलनां विगाहते ॥ ”

एवं भावमापूर्य देवोत्तमं श्रीनेमिमापृच्छय सर्वास्तीर्थचिन्ताः कृताः,
 निर्माल्यपदं दत्त्वा पर्वताद्बुदतारीत्, न सतां हृदयान्नापि महत्त्वात् ।
 कवयस्तु पठन्ति—

“ श्रीमन्ति दृष्ट्वा द्विजराजमेकं पद्मानि सङ्कोचमहो भजन्ते ।
 समागतेऽपि द्विजराजलक्षे सदा विरुसी तव पाणिपद्मः ॥
 उचाटने विद्विपतां रमाणामाकर्षणे स्वामिहृदश्च वश्ये ।
 एकोऽपि मन्त्रीश्वर वस्तुपाल सिद्धस्तव स्फूर्तिमिषक्तिं मन्त्रः ॥ ”

एवं स्तूयमान उत्तमत्वाद्भ्रजमानो वस्तुपालोऽधो विलोकयामास । ततो
 महानगरवासिना नानाकरुविना भणितम् ।

“ एकस्त्वं भुवनोपकारक इति श्रुत्वा सतां जल्पितं
 लज्जानम्रशिराः स्थिरातलमिदं यद्वीक्षसे वेद्मि तत् ।
 वाग्देवीवदनारविन्दतिलक श्रीवस्तुपाल ! ध्रुवं
 पातालाहल्लिमुद्दिधीर्पुरसकृन्मार्गं भवान्मार्गति ॥ ”

तदैव कृष्णनगरीयकविकमलादित्येन भङ्गयन्तरमुक्तम् ।

“ लक्ष्मीं चलां त्यागफलां चकार यां साऽर्थिञ्चिता कीर्तिमसूत नन्दिनीम् ।
 सापीच्छया क्रीडति विप्रपायतः तद्दार्त्त्याऽसौ जपते यत्ने मह्यम् ॥ ”

6270

श्लोकानुक्रमणिका

श्लो शला	२७	अनारत	१
शमः प्रायश्चित्तस्य	५४	अनुदितापि	१८
शत्रुके मृगशर्मा	३२	अनुदिते	१६
शत्रुच्युताः	३४	अनुनयाय	१८
शत्रुत्विया	३४	अन्तर्निर्देवं	२
शत्रिनीभिरिव	५	अन्तर्निर्त्वं	२६
शत्रुलदुव	४३	अन्तर्दुःखतरट	२४
शक्तिवः	६१	अन्तःशोभा	२७
शत्रुः	२१	अन्यासु	४
शप कथमपि	७	अपदीड्यस्य कर्णोडपि	४५
शप वस्य	४७	अरटः	४९
शप ननाम	१५	अरठे	४९
शप नखिनसुषी	१९	अरद्यत	१५
शप नारापी	५६	अपि गजवति	५७
शप निरीर	१७	अपि घनत्रफन	२२
शप मातु	३७	अपि चातुगिरा	४७
शप मन्दिमुच	१६	अपि चार्द्रकरो	४८
शप मुदिव मृगाधी	५६	अपि विष्णोष्ठी	३
शप रममज्जु	७	अपि पिङ्गवज	१९
शप शिनु	११	अपि सद्रूपैः	१३
शप शिनिश्री	५५	अपुनरस्यति	८
शप शम्भु	१८	अमपदर्प	१५
शप शुभकनारी	५७	अभिपिमन्	४२
शपः	४२	अभिषर्षति	१८
शपः	१९	अभ्रममेरु	५२
शपगजुद्वय	११	अभ्रमुद्यमानि	३३
शपवतु	५२	अर्माभिव	४५
शर्करा इमवि	१९	अभित्प्रकृतितो	४९
शर्करा इतकमेव	२०	अम्भोज	३३
शर्करा	५१	अम्भोःश्रेष्ठि	२५
शर्करा	५१	अम्भोःश्रीः	३४
शर्करा	९	अंगदुम	५

अपि वीर० ...	४७	आल्लित० ...	३०
अरमताऽपर० ...	१६	आसदन्० ...	३०
अरिपु ...	४९	आस्ते पुरी ...	१
अश्व० ...	९	आस्य० ...	४
असपाङ्गि० ...	११	इतःपुरः ...	४४
अर्धना ...	६	इतरणु० ...	२३
अशकृता ...	१	इतस्तोऽपि ...	१
अश्वमलमिति ...	२२	इति गदति ...	८
अवनतानि ...	१५	इति गद्रदाकुल्वि० ...	१२
अरयव० ...	२२	इति वापयति० ...	३८
अभियोगिनी ...	१४	इति निशा० ...	१८
अधिरत० ...	२०	इति परम० ...	८
अशिष्यल० ...	२१	इति मुदित० ...	५७
असन० ...	१३	इति लेखमेव ...	४०
असमकुगुम० ...	५६	इति वरमभृतः ...	४७
असमसार० ...	१०	इति सुरेन्द्र० ...	१७
असमसमर० ...	५२	इति इल्लभृवो ...	४७
असिपात० ...	४९	इतोऽपि ...	४१
अमुसाहू० ...	१७	इत्थं नितान्त० ...	२२
असौ प्रजाः ...	३	इत्यन्तः ...	३७
असु धनं ...	२४	इत्यपितं ...	४०
अरमदिमुः ...	२४	इत्याकर्ष्यं ...	४२
अरिमलताना ...	१०	इत्यात्म० ...	३०
अस्या ...	३७	इत्यादेशं ...	४४
अहमिदं ...	१५	इत्यकत्वा ...	४४
अहर्दिवं ...	२	इत्युदरम् ...	१५
अहह ...	५६	इत्येना ...	२५
अहिन पुत्र० ...	३२	इदमपमपया ...	१९
अशिन शिवाया ...	३४	इह तट० ...	९
आहर्ष्यै ...	१४	इह निरगति ...	२०
आत्मम दुःखा इव ...	१	इह मुहुरव० ...	५७
आनन्दिनो ...	२४	इह यदहहव ...	९
आन्तर० ...	४	इह विचारप० ...	९
आनन्दर० ...	६	इह हृदि ...	७
आमपि ...	३६	इत्यभीः ...	२६

उत्तान० २४	करकं ४८
उत्तिष्ठिः २८	करसरसिर्हं ३३
उत्तिष्ठोत्तिष्ठ ४४	करिणा ४९
उदयशैल० १६	करुण० २२
उदितोदित० ३९	कर्णावतं साम्बुज० ३५
उद्गण्ड० ५२	कलङ्क० ५३
उद्दीप्त० २५	कलयति २१
उद्गात्स्वद्विश्व० ६१	कलितललित० ५७
उद्यद्दानामोद० २८	कलितसकल० ५६
उन्नतोभय० ३१	कल्लोलिनीभिः... .. ३३
उपरितनयनावनीपु ९	काचिद्वरे ३३
उपरितनशिरःसरःसु ९	कान्तकान्ति०... .. ५
उप्त्वा ४३	कान्तपाणि० ३२
उरःपुरे २	कान्तहस्त० ३२
उरसि ८	कान्ता ५९
उल्लसन्नयन० ६	कान्ते ३४
उवाहासि० ५२	कापि ३२
उग्र २९	कामिनीकुच०... .. ४
उष्णो १४	कामिनीरनुयतां ३०
ऊदाः २७	कामुकैः ३१
एकदा ४	किममिलन्० १६
एकाकिन्यपि १८	किमु चन्दन० ३८
एकोऽपि ३७	किमु रोदिपि ३८
एणः २७	किमु रे ३८
एतस्याः ३७	कीर्तिप्रवाहो ३५
एत्व १	कीर्त्या ६१
एयं ५३	कीर्णाली ५३
और्वाभिनापतत ६०	कुम्भस्याम्भः २८
कश्चिद्वाचा २७	कुर्वन्वराध्यं० ५५
कटरि काचन... .. १७	कुर्वन्मुहुः ६०
कटरि विषटनोत्सुका २२	कुलजीवित० ४४
कथय कथय ८	कृतहर्षित० ५०
कनक कुण्डल० १५	कृतहृद्वृति० ४९
कन्या ४६	कुष्णीकृता० ५८
कनिशाः ४२	कृतसुष्कल० ३१
	केनचिद्विरचितो ५२

वेदागर्भित०	५	चापं तदा	५२
कोऽपि	३२	चापल्य०	२९
कोपे	४२	चिरोशचाटु०	२३
को वा	४६	चिरोशगणि०	३४
कोन्तेये	४५	चिरकिचित०	२०
कोमोदकी०	३	चिरसमय०	८
कोन्त्य	४३	चूडामयी०	५९
कोटङ्गीडं	२९	चूर्णीकृताङ्गुली०	४३
कोटाक्यानु०	५९	छायाभिरन्ध०	१०
क्षामति बुविताः	२०	जघनमतिपनं	२२
क्षयमुचित०	२२	जघान	३
क्षौः इयं	३४	जनपेन	४८
खेदतेदी०	२७	जनदशा	१७
खेच्छन्	३४	जनपञ्चने	१३
ख्याः	४३	जनस्यामोह०	२५
यगन०	१६	जाप्रतु०	२४
यदिताः	११	जायापतीनां	२
यद्विनामकल०	२१	जितमिदं	१९
यद्विस्वार०	५०	जितवल्ग्य०	५६
यिदिशिष्ट०	१५	जिता	३६
यिरिशिरो०	१६	जेप्यन्ते	४६
युगगर्भकमपि०	३२	ज्योन्वीतु	१
युगो	२४	ज्यज्जिताभि०	१२
युगयगन०	८	जङ्घीन०	४७
यद्भाति	१५	जङ्घुषाप्युत०	३०
योजन्तराण्य०	३४	जगच्छतमान०	५२
यामागप्रमिष	४३	जनेष	४१
यद्यनर्थ	२	जतगम्भवाभि०	६०
यज्ञे कृष्णा०	२१	जदमुं	३८
यज्ञे शमघात०	५२	जद्वयः	७
यज्ञप्युता०	२६	जन्वाने	२९
यद्यमद०	५८	जगोषने	१०
यत्पेद्वत०	४९	जग्ने	७
यत्पे	४८	जग्नं पुन०	६
यत्पेभ्यु	४८	जग्नं विना	६०
यत्पेभ्यमि	३१	जग्नमुद	६०

तस्यां प्रभुः ...	३	दूती० ...	४१
तस्याम्भोधेः ...	२७	दूर० ...	३०
तादृग्मासुर० ...	१०	दूरात्० ...	२८
तादृशैरपि ...	३१	दृग्भिः ...	४०
तापादन्तः ...	२७	दृग्मार्ग० ...	२९
तिमिर० ...	१७	दृग्वारि० ...	४०
तिमिवत् ...	११	दृश्यः ...	७
तिल्लकोऽपि ...	१२	दृष्टा ...	४१
तीरस्थिते ...	३३	देवः ...	५९
तुरग० ...	५६	देहे ...	५२
तुरगाग्र० ...	५०	दोल्या ...	३१
तेजोबद्धिः ...	४	दोल्याद्भुत० ...	३१
तेन तोयज० ...	५	दोष० ...	६
तेन सार्द्धं ...	४६	घोत० ...	५
ते प्रत्येकं ...	२९	द्रुततम० ...	५६
त्वत्कीर्त्ति० ...	४१	द्रुततर० ...	५७
त्वदादेश० ...	४५	द्रुतमनुष्कृत० ...	१५
त्वमपि ...	८	द्रुतमभिप्रियं ...	१८
त्वरितं ...	१४	द्वार० ...	६
त्वा यंशपांसनं ...	४३	द्वारि ...	६
त्वां विभुं ...	७	द्विरदेपु ...	५०
दधत्वा ...	४२	द्विपती ...	४८
दन्त० ...	४३	द्वेषि० ...	४६
दन्ती ...	२८	घमोचिती ...	६०
दयितकर० ...	२०	घानूद्भिन्नाः ...	२८
दयितमघर० ...	१९	घामाधारः ...	२६
दर्शनं ...	४१	घावद्दर्शनं ...	५१
दहनमहावैरि० ...	५४	धिगमनं ...	३९
दातापि ...	१	धिप्रागवान् ...	२५
दायादता ...	२४	धीमतां ...	५
दारितारि० ...	४	धीमान् ...	४६
दासीव ...	४६	धीरोऽसि ...	४०
दिवस० ...	९	धुरि ...	१९
दिवि ...	१७	धूम० ...	२६
दीर्घार्क० ...	२५	धीते ...	२८

ध्रुवमभवत्०	२२	नि सीम०	..	३६
ध्रुवमवधि०	८	नीरार्द्र०	..	३६
ध्रुवमस्ति ..	.	३९	नूनं नानेन	५४
ध्रुवमाल्याल०	...	१२	नूनं विनिर्वृत०	...	३५
ध्वनि०	४३	नैवीय०	५९
नचं दीति०	२६	नो चेद्यशासि	...	५९
नच भरेण	...	२४	नो माति	२६
नक निरङ्कुशतया	...	२५	न्यवृत्तानुलय०		३०
नक शशाङ्गोपल०	...	२	पतता	..	५१
नतोऽपराधी	३	पतति	.	१३
न निरुपोधि	१७	पतितौ		५०
नवृतेऽरि०	५३	पतितेऽपि	.	६०
नवृते शरवबल्या	...	१४	पतितो ..		५०
नभोनदी०	१	पथिका	.	१३
नरनारायणानन्दो	...	६१	पदवाङ्मनेऽपि	...	१२
न रसन०	१९	पद्मनाभ०	..	६
नवहुसुम०	१०	पद्मश्री०		४५
नवपाटला०	१२	पद्मे		२८
नवरक्त० ..	.	५१	परघात०		६०
न पिपुन्दुद	..	३९	परमे		५४
नागेन्द्र०	...	६०	परसूर०	...	१४
नारङ्ग०	...	२४	परिक्रमतेऽद्य	.	१४
नार्यं	३३	परिचित०	.	२१
नासीर०	३५	परिणन्तुमुद्रम०	..	४९
निम्नन्त	.	४६	परिणयपरिणाहि		५६
निम्नधान	..	४९	परिणयव० ..		५६
निजमुता	.	१७	परित पतन्तु	..	१४
निज	..	४५	परित परि०	...	६८
नितर्मा	.	१४	परिताप०		३९
निषिद्ध०	२०	परिदलन०		२१
निभृतमष	..	५७	परिसुक्त०		५०
नियत० .	.	९	परिरम्भ०		५१
निर्विषेके	.	४६	परिरम्भले		१३
निशित०	५७	परिरम्भपरधिया०		४७
नि शेष०	२५	परिरम्भपरम्परा		४८

परिसंभिषि	४७	प्रातर्जगत्प०	२४
परिशोधित०	३७	प्रात०	३०
पद्मवेपु	३१	प्रासाद०	२३
पवनः	३८	प्रासितं	३०
पवित्रं	५८	प्रियजनं	१७
पश्य	१०	प्रियतम०	२१
पश्योष्ण०	४६	प्रियतया	१६
पुण्यस्य	५९	प्रियनिकेतन०	१६
पुपोप	४	प्रियनिर्विशेषमपि	१२
पुस्कूर्ज	५९	प्रियालाम०	५१
पूरम्पूरं	५३	प्रियनेत्रम०	१३
पूर्व	३३	प्रियदृश्य०	२२
पूर्वाङ्गना०	२४	प्रियासक्ते	४०
पूर्वावनी०	२५	प्रेक्षित०	३१
पादपीठ०	४	प्रेमोत्तरं	३६
पादप्रणामेऽपि	३७	प्रौढमीती	२७
पादसम्पात०	४४	प्रौढोपनत०	४२
प्रकटित०	५५	यज्ञे	५४
प्रसृत०	३	बलमिन्द्र०	४८
प्रणयिना०	१८	बलयोर्बलिनो	४८
प्रतिघात	४९	बलादघःकृत्य	३
प्रतिदन्तिनां	१३	बहिरेव	१३
प्रतिमित०	१०	बहुमांस०	५१
प्रत्यग्र०	२७	बालांशुमालि०	२५
प्रथमधान०	१७	भग्नः	२८
प्रथममविदितानि	२२	भङ्ग	४५
प्रथमाहित०	४७	भवति	५८
प्रद्वेष्योऽपि	२७	भग्नप्रताप०	३
प्रचल०	१३	भवन०	५६
प्रभाष०	५३	भग्नन्तं	४३
प्रभाविल्लासा	५२	भास्वत्प्रभाव०	६०
प्रमद०	९	भिदुरोष्ठ०	३९
प्रस्तुता०	५	भुज्युग०	२१
प्रहिता	५०	भुषि	८
प्रश्लाट०	५८	भृगु	

भ्रश्यद्भूमि० ...	४६	मुनि० ...	१३
भ्रान्तैरन्तः ...	२७	मुहुरपि ...	१९
भ्रूपक्ष० ...	३५	मूढे० ...	४३
भ्रूलता० ...	६	मूल० ...	३३
ममः ...	३	मौली ...	३३
मणित्तमभिनयस्तु ...	९	म्यान ...	२४
मणिमण्डन० ...	५०	यः काम० ...	६१
मतिप्रतानिनी ...	४६	यः परैः ...	६
मत्स्यावतारस्य ...	३	यश्चक्रे ...	५४
मदन० ...	१७	यतीन्द्र० ...	२
मदनस्य ...	१४	यत्रोन्मुखा ...	१
मदनो ...	४०	यलेश० ...	३५
मदपरवश० ...	२०	यत्सहस्र० ...	३२
मदवशा० ...	१९	यथार्य० ...	४३
मदाभ्युत्ता ...	२	यदभावदुदार० ...	५१
मधुर० ...	१९	यदयमपि० ...	८
मधु सरभर्त्स ...	१९	यदि ...	११
मध्येऽम्बु० ...	३५	यम० ...	४८
मध्ये न ...	३६	यया ...	४२
मन्दं ...	२८	यस्याः कपोलेन्दु० ...	३५
मन्ये ...	३५	यस्याः कपोली ...	३६
मद्दुत्तरङ्गित० ...	१२	यस्याः कलापानणु० ...	३६
मलयानिल० ...	३८	यस्याननं ...	६०
मलयानिलैः ...	१२	यस्या नितम्ब० ...	३६
माद्यति ...	३२	यस्या नितम्बो ...	३६
माद्यतु ...	३२	यस्या मुखे दन्त० ...	३५
भाया० ...	५४	यस्या मुखे जिन० ...	६०
माष्टतेन ...	३२	यस्या विभाति ...	३६
गा ब्रज ...	३१	यस्या विराजयधरो ...	३५
मुकुलित० ...	४१	यस्या हृदन्तर्गत० ...	३५
मुक्त० ...	२९	यस्यां निशि ...	२
मुक्ते ...	२९	यस्यां परस्त्री ...	२
मुक्त्वा ...	३६	यस्यां मणि० ...	२
मुत्प्राभ० ...	४४	यस्यां रश्मिः ...	२
मुग्धया ...	३२	यः स्वीय० ...	६१

यं मानुमति०...	६०	रसप्रशय०	२१
यान्निष्पत्ते	२५	रसविवश०	५७
या ददे	३२	रागो	७४
यावदाह्वयति	६	राषां	४४
या श्रीः	३७	रिपुनिकर०	५४
युधि	४९	रचितमभिमतेषु	२१
युथप्य	७७	रे चोर	४४
युपतिपु	२०	रेणो	२६
ये उमे	५	रोदित्वसो	२
योजितः	३१	रोधत्तटेम्य	३४
यौग्नोष्म०	३२	रोयातोपाद्बुन्यां०	५५
रचित०	२२	रोमराशि०	३०
रतिगानि०	१४	रपुता	१४
रत्नभादासने०	४२	रसम्बा०	५५
रत्नभेगी०	२६	रसम्ब०	३६
रसचित्कृति०	४८	रलीलागति	३६
रसमेव०	४९	रलीलामीलकृष्टि०	२८
रससपत्न्य०	४२	रलीलासमुपनिषत्त०	२
रसाराहेऽप	४२	रत्नपुष्प०	३१
रसस्य०	४२	रलीलालीला०	५३
रसिनी	७०	रलीला	४२
रसिनामिय	४८	रलीलालीला०	५३
रसिगति०	७	रलीला जलार्द्र०	३३
रसार्द्र०	७०	रसार्द्र	२३
रसभग्न०	४९	रस्य	४५
रसमूर्च्छिनि	७७	रसनाग्न०	१३
रसगोपि	७०	रसनाभेग	७०
रसगणयन्०	१८	रसना	४०
रसगदन्त्रि०	२०	रसनासर्पिक	३९
रसगभर०	२२	रसनापीने	५३
रसगो०	३९	रसनाभिसि	४६
रसिगोपुर्वा०	१६	रसनामति	५७
रसिगोपि	१६	रसनामिदमि	२१
रसिगण	१६	रसनामिदमे	२१
रसिगि	१९	रसनामिदमि	५३

स्मरशरावलि०	१७	हारमण्डलित्ति०	६
स्मरश्राप०	४३	हास्यं मा स्वात्	२८
स्मितमञ्जनिर्म...	३९	हिमकरागमन०	१६
स्मितमुखकमलायाः	५७	हिमता	१२
स्मितशक्तिरितोऽपि	४७	हिममहिम०	५६
स्वच्छायामिः	२७	हुत्वा	६०
स्वप्नेऽपि	२९	इतवति	२०
स्वप्ने निरीक्ष्य	२३	इत्यरूढ०	५
स्वयमजनि	५६	इत्यापि	५९
स्वाजन्य०	५५	इत्या इत्या	३२
स्वावासेषु	२७	इद इव	८
स्वैरं विलस्य	२९	इदन्तर्दीप्त०	४५
इन्त मा स्म	४४	इदयमति०	२१
इषद्वेषित०	५०	इदयमपि	७
हरः पर इवैर्भवे	४७	इदयात्	४४
हर संहर	३८	इदयनिममितः	२०
हरहुतवह०	५८	इदि किमपि	५७
हरिनगर०	५५	इदि मग्न०	११
हरिहर०	५८	इदि मधु०	२०
इषादसौ	५९	इदि मे	४८
इत्ता विरेखुः	३४	इद्यावपिः	२३
इत्तोदस्तौः	२८	इमे	२६

CORRIGENDA

P. 2. l. 5	यथेति	P. 49. l. 3	निस्पृतां
P. 3. l. 2	दैहरः	P. 51. l. 6	विरहात्यां
P. 4. l. 7	निच्छन्न वेदम्	P. 59. l. 5	नेवाद्य
P. 5. l. 8	दौकितोऽज्वल०	P. 63. l. 20	व्यावर्त्य कर्तव्यता
P. 11. l. 10	नमोऽन्नमवते भवते	P. 67. l. 22	भूमहे
P. 11. l. 12	शीघुनाऽऽकुल०	P. 68. l. 26	तिलक धीवस्तुपाल'
P. 11. l. 4	महःस्खलनावलक्ष	P. 69. l. 6	पयःपाने
P. 29. l. 6	कीडद्वीडं	P. 70. l. 19	दानकीर्तिः
P. 34. l. 13	कारिकापरमाद्यौ	P. 73. l. 1	लिहोर्मि
P. 42. l. 23	कम्पिते	P. 73. l. 27	दधीचिद्यमुज
P. 43. l. 7	पङ्क्ति	P. 81. l. 22	अधिकम्
P. 44. l. 5	राषा	P. 84. l. 3	चतुर्दिवि
P. 45. l. 1	स्तुतिरौ	P. 91. l. 14	अद्वैत
P. 48. l. 3	द्विषे	P. 92. l.	दत्त्वा & महत्त्वात्